

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

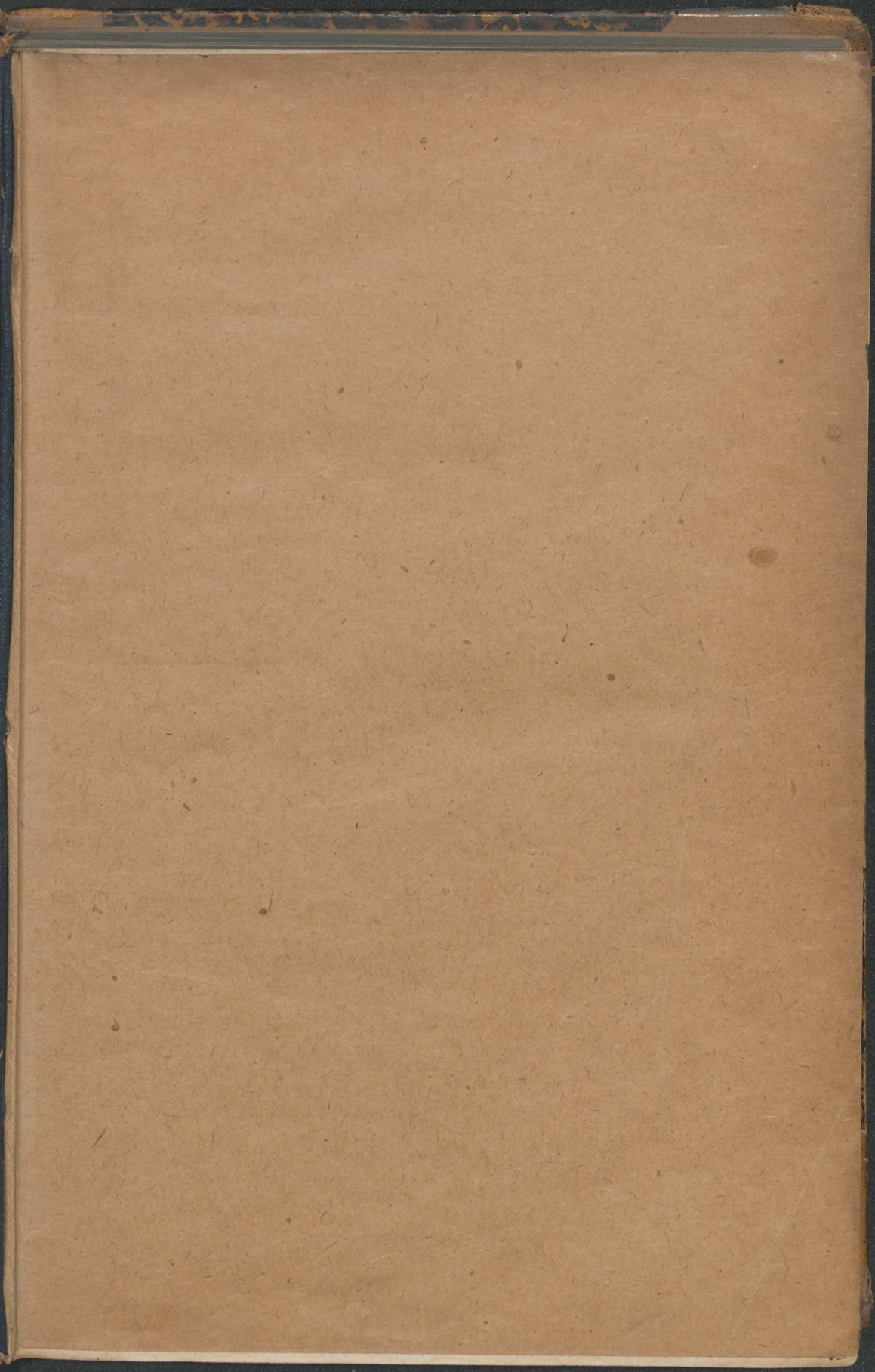
Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

INDUSTRI-
FORENINGEN.

11 Jan

gl

1899

BIDRAG

TIL

NYDELSERNES FYSIOLOGI

102—20

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

BIDRAG

TIL

NYDELSERNE FYSIOLOGI

SOM GRUNDLAG FOR EN RATIONEL ÆSTETIK

AF

C. LANGE

Les hommes trouveront toujours
que la chose la plus sérieuse de leur
existence, c'est jouir.

G. Flaubert til George Sand.

KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

GRÆBES BOGTRYKKERI

1899

**INDUSTRI-
FORENINGEN.**

INDHOLD.

	Side
INDLEDENDE BEMÆRKNINGER	1.
I. Nydelsesmidlerne i Almindelighed	5.
NYDELSENS BEGREB	5.
AFFEKTERNE SOM NYDELSESMIDLER	12.
<i>Glæden</i> S. 16; — <i>Vreden</i> S. 16; — <i>Angsten</i> S. 19; —	
<i>Spændingen</i> S. 22; — <i>Sorgen</i> S. 25; — <i>Extasen</i> S. 27;	
— <i>Beundringen</i> S. 32; — <i>Særstilling for Glæden og</i>	
<i>Skuffelsen</i> S. 37.	
NYDELSENS FYSIOLOGI	42.
NYDELSESMIDLERNES FYSIOLOGISKE VIRKEMAAD	48.
<i>Nydelsesvirkninger ad nervøs Vej</i> S. 48; — <i>gennem Blodet</i>	
S. 59; — <i>ved mekanisk Paavirkning af Blodløbet</i> S. 62.	
AFVEKSLINGEN SOM NYDELSESMIDDEL	66.
<i>Overraskelsen</i> S. 85.	
SYMPATIENS BETYDNING	90.
II. Kunst	107.
KUNSTBEGREBET	111.
KUNSTNYDELSERNE I ALMINDELIGHED	116.
<i>Beundringens Rolle</i> S. 123; — <i>Illusionen</i> S. 137.	
DE ENKELTE KUNSTARTERS NYDELSESVIRKNING	159.
<i>Dekoration</i> S. 139; — <i>Arkitekturen</i> S. 157; — <i>Skulpturen</i>	
S. 166; — <i>Malerkunsten</i> S. 174; — <i>Digtekunsten</i> S.	
190; — <i>de sceniske Kunster</i> S. 211.	
„DET SKØNNES“ BEGREB	222.

INDHOLD.

	Side
INDLEDENDE BEMÆRKNINGER	1.
I. Nydelsesmidlerne i Almindelighed	5.
NYDELSENS BEGREB	5.
AFFEKTERNE SOM NYDELSESMIDLER	12.
<i>Glæden S. 16; — Vreden S. 16; — Angsten S. 19; —</i> <i>Spændingen S. 22; — Sorgen S. 25; — Extasen S. 27;</i> <i>— Beundringen S. 32; — Særstilling for Glæden og</i> <i>Skuffelsen S. 37.</i>	
NYDELSENS FYSIOLOGI	42.
NYDELSESMIDLERNES FYSIOLOGISKE VIRKEMAADE	48.
<i>Nydelsesvirkninger ad nervøs Vej S. 48; — gennem Blodet</i> <i>S. 59; — ved mekanisk Paavirkning af Blodløbet S. 62.</i>	
AFVEKSLINGEN SOM NYDELSESMIDDEL	66.
<i>Overraskelsen S. 85.</i>	
SYMPATIENS BETYDNING	90.
II. Kunst	107.
KUNSTBEGREBET	111.
KUNSTNYDELSERNE I ALMINDELIGHED	116.
<i>Beundringens Rolle S. 123; — Illusionen S. 137.</i>	
DE ENKELTE KUNSTARTERS NYDELSESVIRKNING	159.
<i>Dekoration S. 139; — Arkitekturen S. 157; — Skulpturen</i> <i>S. 166; — Malerkunsten S. 174; — Digtekunsten S.</i> <i>190; — de sceniske Kunster S. 211.</i>	
„DET SKØNNES“ BEGREB	222.

Dette lille Skrift danner i visse Maader en Fortsættelse af et Studie over Sindsbevægelsernes Fysiologi, som jeg offentliggjorde for endel Aar siden*). Det handler nemlig fortrinsvis om Sindsbevægelsernes og Sindsstemningernes Aarsagsforhold, særligt for saa vidt disse kunne oplyses gennem Nydelsesmidlernes Virke-maade. At jeg herved nødvendigvis maatte komme til at omhandle Kunsten er indlysende; men jeg havde fra først af ikke tænkt mig, at Afsnittet om Kunsten som Nydelsesmiddel skulde blive Bogens største og give den dens væsenligste Præg. Og dog er dette maaske ganske naturligt. Jeg kan i ethvert Tilfælde ikke beklage det. Kunstens Betydning i vort Nydelsesliv er jo allerede nu overvældende stor og bliver stadigt større paa de naturlige Nydelsesmidlers Bekostning — lykkeligvis, tør man vel i det Hele sige. Der turde da nok være Grund til at gjøre et Forsøg paa at udrede dens fysiologiske Forhold til os, den Maade, hvorpaa den udøver sin Virkning paa vor Organisme, og de Midler, den herved har til sin Raadighed og bringer i Anvendelse.

*) «Om Sindsbevægelser». Et psyko-fysiologisk Studie. Kbhvn. 1885.

Kunst er jo intet i sig selv. Som ethvert Nydelsesmiddel existerer den kun som saadant i Relation til den Nydende. De Værker eller Præstationer, hvorigennem Kunstnydelsen opnaas, have selvfølgeligt deres selvstændige, objektive Tilværelse; men de blive først Kunst ved deres Virkninger paa os, ligesom Æterbølgerne først blive til Lys ved deres Virkning paa vort Øje. Hvilke de fysiologiske Virkninger ere, hvorved en Genstand saaledes bliver til Kunst, og hvorledes de komme tilveje, hvad der altsaa i Virkeligheden er Kunstens første og fundamentale Betingelse, dermed synes man hidtil kun at have beskæftiget sig meget lidt; Æstetiken maa derfor paa sine Hovedpunkter savne en paalidelig Grundvold, som det vilde være Tilfældet med Optiken, dersom man havde forsømt at undersøge det indbyrdes Forhold mellem Lysbølgerne og vort Synsorgan.

Den foreliggende Afhandling vil altsaa gjøre et Forsøg paa at drage Kunsten ind paa det fysiologiske Omraade; det er dog her, den i Virkeligheden hører hjemme, saa sandt den kun existerer i Kraft af Livsytringer fra vor Side. Paa Æstetiken selv skal jeg vel vogte mig for at komme ind, den ligger ganske over min Kompetence. Der skal her kun handles om, hvad man maa være paa det Rene med, førend der kan blive Tale om en æstetisk Videnskab, naar denne da skal være mere end ren Spekulation eller Formalisme.

At dette Forsøg i og for sig er berettiget og før eller senere maatte gjøres, derom kan der fornuftigvis ikke rejses nogen Tvivl; at det straks skulde lykkes i alle sine Enkeltheder, vil Ingen finde rimeligt, jeg i alt Fald ikke. Det har med Nødvendighed maattet føre ind paa Drøftelser af overmaade mange psyko-fysiologiske Detailspørgsmaal; man vil i det Følgende møde Forsøg

i stort Antal paa fysiologisk Tydning af psykologiske Fænomener. At jeg ved disse Forsøg, der vel for allerstørste Delen ere nye, altid skulde have truffet det Rette, derom er mit Haab kun ringe; det vilde være godt, om jeg havde; men paa den anden Side gjør det kun lidet Afbræk i den Værdi, Afhandlingen muligvis kan have, om Fremtiden vil finde meget at rette i Enkelthederne; thi min Opgave har langt mere været at paapege Udgangspunkter end at opstille Resultater. Og vil man finde dette noget fattigt, saa maa jeg trøste mig ved Descartes' Udsagn, at det i Videnskaben er af mindre Vigtighed at finde den øjeblikkelige Løsning af Problemerne end at anvise Betingelserne for deres rette Løsning.

Man har, jeg tror fra flere Sider, kritiseret min Afhandling om Sindsbevægelser med den Bemærkning, at den var ikke «filosofisk». Det er mit Haab, at man vil finde det Samme om denne. Det er vist Stuart Mill, der etsteds siger, at vi kun filosofere over de Ting, hvorom vi endnu ere usikre; med Sikkerheden falder Filosofien bort. Det Efterfølgende indeholder et Forsøg paa at bringe de æstetiske Begreber ind paa det Sikre, d. v. s. ind paa det naturvidenskabelige Omraade, ligesom jeg i den forrige Afhandling søgte at bjærge Sindsbevægelserne ind paa det samme paalidelige Terræn. Jeg har behandlet Affekterne som rent fysiologiske Fænomener, og jeg vil i det Følgende forsøge det Samme med Kunstnydelsen; der bliver da her lige saa liden Plads for Filosofi, som der nutildags er det i Læren om Aandedrættet eller Fordøjelsen.

I

Nydelsesmidlerne i Almindelighed

Opgaven for det efterfølgende Studie skulde altsaa være at give en Fremstilling af den Maade, hvorpaa de forskellige Arter af Nydelsesmidler fysiologisk paavirke os eller, med andre Ord, frembringe Nydelse hos os. Æmnet er, som det forhaabenligt vil fremgaa af det Efterfølgende, af vidtstrakt Interesse; men det er tillige saa stort og mangfoldigt, at der her kun kan blive Tale om at behandle det i dets mest elementære Grundtræk.

Der møder os nu straks ved den første Begyndelse en Vanskelighed, som det ikke kan nytte at ville gaa uden om, den nemlig at skulle give en Definition paa Begrebet Nydelse, hvilket ikke vil sige at fastslaa, hvad Nydelse *er*, thi Begreberne ere intet i sig selv; men derimod at angive, hvad vi finde det hensigtsmæssigt at indbefatte under denne Betegnelse og i det Efterfølgende ville forstaa derved.

Dette er ikke overflødigt, thi om der overhovedet findes nogen Definition af Nydelsen, saa gives der i alt Fald ikke nogen almindeligt antagen. Men i Reglen finder man det ikke Umagen værd at definere Begreber af den Art. Hvilken Mening Ordet Nydelse har, hvad det vil sige at nyde, det antages at være indlysende for

Alle af sig selv. Dette er jo ogsaa i en vis Forstand rigtigt. Hvad en Nydelse er, véd i Reglen Enhver perfekt — at sige for sit eget personlige Vedkommende, paa samme rent subjektive Maade, som man véd, hvad en Smerte eller Sorg el. desl. er for En selv, og man mener saa i alt Fald at kunne overføre sine personlige Erfaringer paa Andre og gaa ud fra, at det har sig paa samme Maade med dem. At dette nu imidlertid ikke er tilstrækkeligt, eller rettere at det er ganske intet-sigende, naar det drejer sig om en begrebsmæssig Behandling, det turde være indlysende, eller vil i alt Fald snart mærkes, naar man giver sig i Lag med Opgaven. Et Begreb, der er grundlagt paa en subjektiv Fornemmelse alene, unddrager sig enhver videnskabelig Drøftelse; en saadan kræver objektive Karakterer, der kunne vurderes af Alle og underkastes en Diskussion.

Den Tanke kunde være nærliggende, at Nydelsen lod sig definere ved sine Aarsager, at man altsaa kunde tage sit Udgangspunkt fra Nydelsesmidlerne og sige: de Virkninger, den Sindstilstand, der fremkaldes hos mig af visse bestemte Potenser — af Musik, af Poesi, af Vin o. s. v. — dem er det, jeg sammenfatter under Betegnelsen Nydelse. Denne vilde saaledes være bestemt som et Udslag af visse Arter af Paavirkning. En nærmere Betragtning viser nu imidlertid let, at man ved en saadan Definition ganske vilde miskende Nydelsesmidlernes Stilling til os. Intet er et Nydelsesmiddel i og for sig. De Potenser, der kunne fremkalde et Behag og saaledes blive Nydelsesmidler, blive det kun i Relation til den Nydende, ved den Tilstand, de fremkalde hos ham, men ikke ved ejendommelige Egenskaber hos dem selv, der sætte dem i noget særligt Forhold til Nydelsesfølelsen i Almindelighed. Hvad

der bereder den Ene en Nydelse er ofte den Anden ganske ligegyldigt, maaske endog ubehageligt eller pinligt; den Musik, jeg elsker, skurrer maaske i Andres Øren, den Vin, der smager mig, finder min Sidemand muligvis afskyelig, det Digt, der henrykker den Ene, giver ikke altid Genklang i den Andens Bryst — ja det, der er mig en Nydelse i dette Øjeblik, vil maaske mishage mig om en Time eller imorgen. — Ikke bedre ere vi farne, hvis vi ville forsøge at definere Nydelsen ved dens Virkning, ved dens Resultat for vort Følelsesliv. En Nydelse kalde vi det, der bevirker en Lystfølelse, vil man vel almindeligt sige. Dette bringer os ikke Sagen nærmere, det er i Virkeligheden ikke stort andet end en Tautologi. Skulde der være vundet noget ved denne Bestemmelse, saa maatte «Lystfølelsen», som jo er et gængse Begreb i Psykologien, være en egen Affekt, d. v. s. ligesom andre Affekter have sin særegne fysiologiske Betingelse, der selv kunde blive Genstand for videnskabelig Bestemmelse. Men saaledes forholder det sig ikke. Ved at betegne en Følelse som en Lystfølelse siger man i Virkeligheden ikke andet om den, end at den foraarsager os et Velbehag; men dette kan være Tilfældet med Følelser af den mest forskellige Art, hvad jeg nedenfor nærmere skal komme tilbage til. Og naar Psykologerne undertiden sætte den almindelige Lystfølelse i Modsætning til Sorgen eller Smerten, vel ogsaa til Rædslen eller Vreden og saaledes paa en Maade identificere den med Glæden, saa er dette for saa vidt mindre heldigt, som ogsaa de øvrige Sindsbevægelser og Stemninger lejlighedsvis kunne faa en Rolle som Lystfølelser.

Nydelsen er betinget af Processer, der foregaa i vor Organisme; den er altsaa et fysiologisk Fænomen, og

dens rette Definition maa være grundet paa Beskaffenheden af de fysiologiske Processer, hvis Resultat den er; de efterfølgende Undersøgelser ville forhaabenligt havne i en rationel Begrebsbestemmelse. Men det vil være nødvendigt til foreløbig Forstaaelse straks paa Forhaand at blive enige om et objektivt Kriterium for Nydelse, et Kendemærke, hvorved vi kunne konstatere dens Tilstedeværelse under alle Forhold, ogsaa hvor vi ikke personligt ere under dens Indflydelse; have vi ikke et saadant, saa faar Alt, hvad vi kunne sige om den, Alt, hvad vi kunne fastslaa om dens Betingelser og Betydning, jo kun Hensyn til vor egen private Følelserverden, der i det Højeste kun kan gjøre Krav paa Interesse i en snævrere Kreds.

Vi maa nu straks være paa det Rene med, at der ved en saadan provisorisk Bestemmelse af Nydelsens Begreb ikke, som for Sindsbevægelsernes Vedkommende, kan blive Tale om en fysiologisk Definition og det af den Grund, at Nydelsesfølelsen, som allerede berørt, ikke er et under alle Omstændigheder fysiologisk ensartet Fænomen. Det forholder sig ikke med den som med Glæden eller Skrækken eller de øvrige Affekter, hvilke i Reglen let kunne kendes paa de karakteristiske fysiologiske Fremtoninger, der ligge til Grund for hver enkelt af dem. Nydelsen har intet for den ejendommeligt fysiologisk Billede; den optræder, som vi ville faa at se, i alle mulige emotionelle Skikkelser, ogsaa ofte uden nogen udpræget emotionel Karakter, og har saaledes intet fysiognomisk Kriterium. At en Stemning i et givet Tilfælde er en Lystfølelse, en Nydelse, kan jeg derfor ikke i Almindelighed konstatere ved direkte Iagttagelse af dens Tilsyneladelser. Der er overhovedet intet andet paalideligt Vidnesbyrd derom end den Omstændighed,

at den Paagældende stræber at blive hensat i den eller, naar dette er opnaaet, søger at forblive i den; dette gjør man selvfølgelig kun i det Tilfælde, at Stemningen vides at ville blive behagelig eller allerede føles som et Behag, kort sagt er en Nydelse. Til foreløbig Forstaaelse synes man derfor ret vel at kunne definere Nydelsen som den Stemning, man stræber at opnaa, og som Kriterium paa, at en Stemning er Nogen en Nydelse, at kunne tage den Omstændighed, at han søger at blive hensat i den.

Det er jo muligt, at jeg ved denne Definition af Begrebet Nydelse ikke vil finde Samstemning hos alle mine Læsere. Jeg kunde tænke mig, at der var Dem, som vilde foretrække at bruge Ordet i en nogen anden Betydning. Jeg vil imidlertid bede, at man ikke opholder sig ved en mulig Uenighed paa dette Punkt, den vil for saa vidt være ganske ligegyldig, som det, der skal omhandles i det Følgende, i alt Fald kun er de Stemninger, der eftertrages. Jeg har trot kortest at kunne betegne dette som Nydelserne; skulde man finde, at dette ikke er det ganske adækvate Ord, saa vil dette dog være uden Betydning for den efterfølgende Undersøgelse. Men overhovedet er det jo en umulig Opgave over for saadanne i den populære Bevidsthed opstaaede Begreber som «Nydelse» o. desl. at finde en Definition, der slutter sig nøje om alle de vilde Skud, de kunne have udsendt under Indflydelse af en planløs Sprogbrug. Desværre have de nu engang faaet en Slags historisk Ret og kunne derfor ikke ignoreres. Er man nødsaget til at anvende dem, ogsaa hvor man gerne vilde gjøre sine Udviklinger saa exakte som muligt, saa er der ikke andet for end at paaoktroiere dem en præcis Definition

uden at tage sig det alfor nær, om denne passer nøjagtigt med den Betydning, Ordet har faaet i daglig Tale.

Enhver, i hvis Lod det er faldet at maatte sysle med Begrebsbestemmelser, vil — saa snart han i alt Fald er kommen udenfor de allermest «exakte» Videnskabers Omraade — have havt Anledning til bittert at fordømme den Anmasselse, hvormed Menneskene have trot at kunne tillade sig at skabe abstrakte Betegnelser, Begreber, som t. Ex. Nydelse, Kunst o. desl., førend de havde Forstand paa eller Forudsætninger for at gjøre det paa rationel Maade, og uden Forestilling om de ulykkelige Konsekvenser for de fleste Videnskaber, ikke mindst Psykologien og Æstetiken, deres umodne Forsøg nødvendigvis maatte drage efter sig. Man kan ikke sætte disse populære Begreber helt tilside, dertil ere de for indgroede i den almindelige Bevidsthed; og man kan ikke benytte sig af dem uden den største Fare for at blive delagtig i deres Uklarhed og Ubestemthed.

Hvad specielt Begrebet Nydelse angaar, saa falder Umuligheden af uden videre at operere med det, som det foreligger, jo straks i Øjnene bl. a. af den Omstændighed, at det i daglig Tale har mindst tre eller fire helt forskellige Betydninger. Foruden den noget vulgære: at optage Føde, har det jo paa det psykologiske Omraade saavel Betydningen af Noget, der foraarsager en behagelig Følelse, altsaa af et Nydelsesmiddel — Musik er en Nydelse for mig — som af en bestemt Følelsestilstand — Musik forskaffer mig en Nydelse — og endeligt af selve den Akt at nyde: under Nydelsen af denne Musik Det vil allerede have vist sig i det Foregaaende og vil i det Efterfølgende kun blive alfor tydeligt, hvor umuligt det er, naar man ikke vil paalægge sig alfor stor sproglig Tvang, helt igennem at forbeholde Ordet en af disse Betydninger alene.

Der er vel næppe Nogen, der vil bestride, at vore Følelser af Behag eller Ubehag, Lyst eller Ulyst kunne bero paa vore Sindsbevægelser eller Sindsstemninger*),

*) Ordene Sindsbevægelse og Sindsstemning bruges i Reglen temmelig i Flæng; Sorgen, Glæden, Skuffelsen o. s. v. betegnes uden

og at vor Stræben efter Nydelse altsaa med andre Ord kan fremgaa af en Trang til en eller anden Affekt eller stemningsfuld Tilstand og gaa ud paa at fremkalde en saadan. Hvad jeg siger her er ikke en Leg med Ord som Adskilligt paa Følelslærens Omraade. Erkendelsen af dette Forhold mellem Affekter og Nydelse er af den mest afgjørende Betydning for hele vort foreliggende Emne, idet det bringer det ind paa det fysiologiske Omraade og saaledes til en vis Grad giver os fast Grund under Fødderne.

Hvad vi kalde Sindsbevægelser er, som jeg andetsteds*) har vist, i Virkeligheden ikke andet end Følelsen af visse legemlige Tilstande, der direkte eller indirekte udspringe fra vore Blodkars øjeblikkelige Kontraktions-tilstand. En Ændring af de fine Blodkars Vidde og dermed af Organernes Blodrigdom er ledsaget af et Komplex af Fornemmelser og Funktionsforandringer som Kulde eller Hede, Skælven, Muskelkrampe, Sekretionsforandringer o. desl., varierende i Grad og Form efter Styrken og Beskaffenheden af den til Grund liggende Aarsag. En saadan vasomotorisk Rørelse ledsager nu særdeles almindeligt de Indtryk, vi modtage fra Omverdenen; og for saa vidt dette er Tilfældet og Kredsløbsmodifikationerne have en saadan Styrke og Udbredelse, at de paatrykke hele vor øjeblikkelige Tilstand et ejendommeligt Præg, sige vi, at det paagældende Indtryk har havt en emotionel Virkning, har afficeret os,

Forskel snart som Stemninger, snart som Affekter: der kan dog ofte være Grund til at fastholde Forskellen mellem Begivenheden, Overgangen i Sindet, altsaa Sindsbevægelsen, og den stabile Tilstand, Stemningen.

*) s. «Om Sindsbevægelser» S. 57 ff.

fremkaldt en Affekt, en Sindsbevægelse ved Siden af den Kundskab og Erindring, som det selvfølgelig i Reglen har efterladt hos os. Et Indtryk, der alene virker paa vor Intelligens og beriger vor Viden, men ingen Indflydelse har paa vort vasomotoriske System, et saadant Indtryk lader os forblive «kolde», forskaffer os ingen Smerte, men heller ingen Nydelse.

Det, som vi tragte efter at opnaa ved de Indtryk, for hvilke vi søge at blive Genstand, fordi de hensætte os i en nydelsesfuld Stemning, er altsaa, naar vi gaa tilbunds i Sagen, visse vasomotoriske Fænomener, visse Kontraktionsforandringer og -Tilstande, Forsnævninger eller Udvidelser af vore Blodkar. Det er i sidste Instans dem, der berede os Lystfølelse, Nydelse, og de Faktorer, som kunne afstedkomme dem, ere Nydelsesmidler for os. Nu er jo imidlertid, som enhver af os tilfulde har erfaret, ikke enhver Sindsbevægelse en Behagelighed; en Skræk, en Sorg o. s. v. kunne være alt andet end nydelsesfulde. Ethvert Middel, hvorved vi kunne fremkalde en emotionel Rørelse, bliver derfor ikke eo ipso et Nydelsesmiddel. Af største Betydning for hele det foreliggende Spørgsmaal er det selvfølgelig at komme paa det Rene med Forholdet i saa Henseende, at klare sig, hvilke Affekter, der berede os Nydelse, og hvilke ikke, og af hvilke Betingelser det afhænger, om en Sindsbevægelse føles som en Nydelse eller det Modsatte.

Jeg véd ikke, om Spørgsmaalet nogensinde er fremsat klart og søgt besvaret nøjagtigt, eller om man ikke muligvis har slaaet sig til Ro med temmelig løse og tvivlsomme Indtryk. Under alle Omstændigheder synes i alt Fald det Resultat, Psykologien er kommen til, at være det, at Sindsbevægelsernes Forhold til Nydelse er meget forskelligt, og at det kun er ganske enkelte,

maaske kun en eneste, der ledsages af en Følelse af Velbehag. Med Ordet «Lystfølelse» synes man almindeligvis at ville betegne en Følelse «sui generis», i alt Fald, som allerede ovenfor bemærket, for saa vidt, som man stiller den i Modsætning til Sorg, Smerte, Angst o. desl., og det vilde da særligt blive den, der skulde betinge Nydelse eller, om man vil, blev synonym med denne. Men denne Synsmaade lader sig ikke opretholde. Vil man søge en objektiv Bestemmelse for Begrebet Lystfølelse, maa det dog vel blive den, at vi med dette Ord betegne enhver Følellestilstand, som vi stræbe at opnaa, i hvilken vi ønske at blive hensatte; andet Kriterium kan jeg i alt Fald ikke tænke mig paa en almindelig Lystfølelse, naar man ikke med den gængse Følelleslære vil nøjes med at henvise til rent subjektive Fornemmelser. Vilde man nu ved Lystfølelsen forstaa en egen Art af Affekt, d. v. s. en saadan, der var betinget af en vis ejendommelig vasomotorisk Tilstand, saa vilde det med andre Ord sige, at der kun skulde gives en enkelt saadan Tilstand, der følte som en Nydelse, og under hvis Indflydelse vi stræbte efter at hensætte os. Men at dette ikke er Tilfældet lader sig med Lethed paavise. En Rolle som Lystfølelse kan lejlighedsvis tilfalde mange af vore Affekter eller Stemninger, maaske dem alle, i alt Fald alle dem, vi ere i Stand til nærmere at analysere, med Undtagelse, som det synes, af en eneste; og i og for sig er deres Evne i saa Henseende vistnok ikke engang meget forskellig; men paa den anden Side er der ganske vist Biomstændigheder, som for de flestes Vedkommende kunne gjøre større eller mindre Afbræk eller Indskrænkning i deres Betydning som «Lystfølelse», saa at de faktisk ikke alle faa en lige fremtrædende Stilling i Nydelsens Psykologi. Det maa

her være vor nærmeste Opgave at komme til Klarhed over disse Forhold, og det vil til den Ende være nødvendigt at lade de forskellige emotionelle Tilstande passere Revue med deres Betydning som Lystfølelse for Øje.

At *Glæden*, eller med andre Ord Fornemmelsen af en almindelig Karudvidning i Forbindelse med en forhøjet motorisk Innervation og en dermed følgende Følelse af større Kraft og Lethed, at denne Affekt er en «Lystfølelse», medfører eller rettere er ensbetydende med en Tilstand af Velvære og Nydelse, det behøver ikke nogen nærmere Paavisning. Glæden har jo som berørt i den Henseende i den almindelige Bevidsthed en Særstilling blandt Sindsbevægelserne og betragtes som den egenlige specielle Lystfølelse eller identificeres endog med Begrebet Lystfølelse. Dette er, psykologisk set, ubegrundet; men selvfølgelig er den gængse Opfattelse ikke greben ganske ud af Luften; den Iagttagelse, at Glæden altid og under alle Omstændigheder medfører Nydelse, er i og for sig rigtig nok, og at den i saa Henseende danner en Modsætning til de andre Sindsbevægelser er iøjnefaldende; hvad der herved kan tænkes at være det Afgjørende vil komme nærmere paa Tale længere nede. Her skal det blot fastslaas, at alle Faktorer, der kunne afstedkomme det Komplex af fysiologiske Fænomener, som udgjør Glædens Ækvivalent, høre ind under vore Nydelsesmidler, i alt Fald saa længe de bevare deres Virkning paa vort Kredsløbssystem og vi ikke trættes ved en alfor længe fortsat Paavirkning af dem (s. senere). —

Det nære fysiologiske Slægtskab, der bestaar mellem Glæden og *Vreden*, gjør det allerede paa Forhaand sandsynligt, at ogsaa denne sidste maa være eller kunne

blive en Lystfølelse. Ogsaa ved Vreden drejer det sig om en almindelig Karudvidelse og en Forhøjelse af det nervøse Bevægeapparats Funktion; Forskellen fra Glæden bestaar i Fænomenernes større Intensitet, saa at de hos den Vrede endog jævnligt faa en patologisk Karakter, samt i en ved Glæden ukendt Voldsomhed og Ubeherskethed af den motoriske Innervation; Bevægelserne blive paa denne Maade ikke alene stærkere, hæftigere, men ogsaa upræcise, til en vis Grad uordenlige, ukoordinerede. De fysiologiske Grundfænomener ved Glæden og Vreden ere imidlertid de samme, og det vilde allerede af den Grund være paafaldende, om den vrede, forbitrede, rasende Sindsstemning ikke lige saa fuldt hensatte os i en Nydelsestilstand som den glade. Man behøver nu ikke at være nogen dyb Menneskekender for at se, at dette ogsaa i Virkeligheden er Tilfældet, og at, naar de vrede Stemninger rent faktisk have en meget ringere Betydning som Lystfølelser end de glade, saa ligger Grunden alene deri, at Vreden er en langt mindre uskyldig Affekt end Glæden, saa at man ofte kan have Betænkelighed ved at bringe den i Anvendelse for sin Nydelses Skyld og let kan komme til at angre det, hvis man alligevel giver efter for Fristelsen. Den har tit Konsekvenser, der ikke harmonere med den Humanitet, vi nu tildags blive opdragne til, knap engang med almindelig god Levemaade; den skal jo altid gaa ud over Nogen, have sine Ofre, ikke at tale om, at den ved Tilbageslag kan have uberegnelige Følger for En selv. Vreden er derfor efterhaanden kommen i Miskredit som Nydelse i civiliserede Samfund og humane Tider; selv skammer man sig over den, og Andre ville ikke taale den. Nutildags er den fulde Nydelse af denne

Lystfølelse forbeholdt de primitive og vilde Folkeslag ligesom de hensynsløse og ubeherskede Elementer, der endnu bestandigt i tilstrækkeligt Maal findes som Tilblanding selv i de i moralsk Henseende mest udviklede Samfund. Endog hos Naturfolkene bliver Vredens Nydelse selvfølgelig dog noget holdt i Skranke af Hensynet til Ulæmpene for En selv og Andre; men alligevel danner her Krigen, Striden, eller rettere Kampens Raseri et Nydelsesmiddel, der søges med en uimodstaaelig Naturdrift, og hvoraf disse Folkeslags Færden og Skæbne væsenligt faa deres Præg. Har man ikke noget Paaskud til Strid, saa drager man ud mod hinanden blot for at nyde Kampens Glæde, Raseriets Beruselse*). Vore nordiske Forfædre stode i første Række i saa Henseende, Krigen var deres højeste Trang; og De, der, som Bersærkerne, havde de bedste naturlige Betingelser for at hensætte sig i Kampraseriets blindeste Nydelse, opnaaede ikke alene derved en personlig Vellyst, men fik en særligt agtet Stilling i deres Samfund, det samme, der ikke kunde tænke sig nogen herligere Belønning i det andet Liv end en ubegrænset Adgang til Kamp og eventuelt til selv at blive slaaet ihjel en Gang om Dagen; en større Vellystfølelse laa ikke indenfor deres Indbildningskrafts Omraade. Langt ned i Verdenshistorien har Trangen til, i det Mindste en Gang imellem, at nyde Kampraseriets Henrykkelse behersket Nationernes Skæbne, og den har vel ingenlunde udspillet sin Rolle endnu selv i vor civiliserede Verdensdel, ligesaa lidt som endog dannede og humane Mennesker altid kunne undertrykke den naturlige Drift til lejlighedsvis at fornemme Vredens

*) *Ferox gens, nullam esse vitam sine armis rati.* Liv.XXXIV. 17.

Vellyst i en mer eller mindre motiveret lille Explosion*). Kun bliver det for Nationerne som for den Enkelte stadig mere uafviseligt at maatte have et anstændigt Paa-skud for sine Vredesparoxysmer. Det maa i vore Dage være en «retfærdig Harme», der dikterer saavel Nationernes Krige som Jeronimi Forargelser over for sin Husstand. Men hvis Harmen ikke var forbunden med saa stort subjektivt Velbehag, saa vilde man vel ikke altid være saa let til at komme i Harnisk over Sager, som man tildels synes at maatte kunne tage sig temmelig let, saasom ganske uvedkommende Menneskers religiøse Meninger eller fremmede Nationers Behandling af deres Kolonier o. desl. «Indignationsmøder» have jo udøvet en ikke ringe Tiltrækning som et Middel til Vredens Nydelse, man nok kunde tillade sig selv i et humanit Samfund, især da Konsekvenserne jo vel i Reglen ikke vare saa farlige. Kort sagt, hvor man kan hengive sig til den uden Fare og uden Skam, ja vel endog med Følelsen af at gjøre noget Fortjenstfuldt, der er Vreden en Nydelse, som i Intensitet sikkert overgaar Glæden, i alt Fald ikke staar tilbage for den.

En mere indskrænket Rolle som Nydelse tilkommer der det Komplex af vasomotorisk Karforsnævring og spastisk Sammentrækning af de uvilkaarlige Muskler, der udgjør *Angstens*, *Rædselens* fysiologiske Ækvivalent; og dette er forstaaeligt nok; thi medens de Ulæmper, der ledsage Vreden og indskrænke dens Betydning som Nydelse, væsenligt kun var den Risiko, den medførte for

*) La colère m'a toujours rappelé cette sensation que procurent les montagnes russes. On est long à se décider! mais, une fois en route, on est délicieusement enivré.

G. Droz.

Andre, hvilket man jo i Reglen kommer forholdsvis let ud over, saa er Angsten som oftest betinget af, at man *selv* er eller tror at være i Fare eller trues af noget Ondt; og selv at løbe en alvorlig Risiko for en mulig Lystfølelses Skyld, det er Noget de Fleste vel nok ville betænke sig paa. Den Fare, der naturligt er knyttet sammen med Skrækken maa selvfølgelig gøre denne Affekt et væsenligt Afbræk i dens Rolle som Nydelse; den *eftertragtes* sjældnere, og den Angst, der *paa-føres* En uden at være tilstræbt, er jo ogsaa gjerne forbunden med Bevidstheden om en Fare eller Ulykke, der truer En selv, hvilket helt kan forspilde Nydelsen. Kan man derimod blive Genstand for de emotionelle Angstfænomener uden i Virkeligheden at løbe nogen Risiko, med klar Bevidsthed om, at der ikke er nogen reel Fare paa Færde, saa ere de i sig selv maaske ikke mindre nydelsesfulde end de ovenfor omtalte Affekter. Naar Børnene i Aftenens Skumring bede Moderen om en ret gyselig Spøgelsehistorie, saa er det jo dog, fordi den Gysen, de saaledes berede sig, skaffer dem et Velbehag, en Nydelse. Ogsaa den nerverystende, rædselvækkende Skønliteratur lige fra Fortællingen om «den blodige Røverhøvding» o. dsl. til *Hoffmann's* Spøgelsehistorier eller *Edgar Poë's* Fortællinger o. m. a. kan takke Trangen til Angstfølelsens Nydelse for den Lykke, den har gjort. Det er ogsaa denne Trang, som en vis Del af Dagspressen véd at udbytte, naar den ikke kan give sine Læsere Meddelelse om et stakkels Koppetilfælde, uden med fed og spærret Overskrift: «de sorte Kopper», eller spækker sine Spalter med «amerikanske» Overskrifter om «rædselsfulde Mord», «grufulde Ulykker» o. dsl., Alt selvfølgelig med instinktmæssig Følelse af at være Læseren til Behag ved den gysende Vellyst,

man forskaffer ham. Dette er jo nu forholdsvis uskyldigt; værre er det, at Rædselens Tilløkkelse er saa stærk, at man ikke har skyet og tildels endnu ikke skyer at opnaa denne mægtige Nydelse paa sine Medmenneskers Risiko eller paa deres direkte Bekostning. Det er her Forklaringen ligger til den tilsyneladende saa mærkelige Kendsgjerning, at ikke alene det naturlige, «ufordærvede» Menneske, men ogsaa mange civiliserede, naar de tro at kunne være det bekendt, finde deres største Nydelse ved at overvære Henrettelser eller blodige Kampe, ved at se Mennesker sønderrives paa Arena'en af de vilde Dyr eller i alt Fald Dyretæmmeren udsætte sig for den samme Skæbne ved at udfordre Løven og Tigeren i deres Bur; og det er hovedsageligt den samme Trang, der har gjort Liniedansen og Trapezkunstnerne saa populære, naar de kun ere halsbrækkende; foregaa de nær ved Jorden eller over et udspændt Net til Afvendelse af Faren, saa er Fornøjelsen ved dem væsenligt borte. Lystfølelsen ved alle Forestillinger af denne Art er Angsten paa Andres Bekostning, den sympatetiske Angst, saaledes som det nedenfor nærmere vil blive udviklet. Hele Forholdet er af den mest vidtrækkende Betydning; thi vi have her den psykologiske Nøgle til Grusomhedens Vellyst, der har spillet en saa betydelig Rolle i Menneskeslægtens Historie; det er den, der har været lovgivende for og dikteret mange af de Stores og Mægtiges Handlinger, har drevet dem til Menneskeslagtninger og Menneskeofringer i stor Stil og ofte til de blodigste Krige blot for at bringe Ofre tilveje i tilstrækkelig Mængde. — Et endnu større Vidnesbyrd om Angstfølelsens Tilløkkelser end det, der kan hentes fra Beredvilligheden til at risikere Andres Velfærd for at opnaa den, ligger der dog i den Omstændighed, at man

ikke sjældent ogsaa søger den paa egen Risiko. Der er jo Mennesker, for hvem Faren har en ubeskrivelig Tiltrækning, som føle den største Nydelse ved halsbrækende Forsøg, som aldrig ere bedre tilmode end i en Kugleregn, om de end selv ere tvungne til at forholde sig passivt, saa at Kampens Beruselse ingen Del har i deres Lystfølelse. Under slige Forhold flyder Angsten som oftest sammen med Spændingen, en af de nydelsesrigeste og mest attraaede af alle Sindsbevægelser.

Spændingen er i visse Henseender Angstens Nærbeslægtede, men har paa den anden Side ogsaa fysiologiske Berøringspunkter med Glæden. Med Angsten har den det vasomotoriske Grundfænomen: Karsammentrækningen, tilfælles og ligeledes de spastiske Kontraktioner af de organiske Muskler; men Lammelsen af de vilkaarlige Muskler, der er et saa fremtrædende Fænomen ved Skrækken, ledsager ikke Spændingen, som tvært imod er karakteriseret ved en forhøjet, om end noget ustadig og urolig Muskelvirksomhed. Denne Blanding af Glædens og Angstens fysiologiske Fremtoninger passer i det Hele ret godt paa den populære Opfattelse af Begrebet Spænding. Denne er jo «en Vaklen mellem Haab og Frygt», en Uro, man beherskes af, saa længe man ikke kender Udfaldet af en Sag, ikke véd, om man har Noget at glæde sig til eller Noget at frygte. Af de emotionelle Nydelser er der maaske ingen, der tilstræbes saa meget, forsætligt bringes saa meget i Anvendelse, som Spændingen, og Aarsagen hertil er det ikke vanskeligt at faa Øje paa. Om den i og for sig skulde have større Magt til at berede Nydelse end de øvrige Sindsbevægelser, derom er det selvfølgelig ikke let at have nogen Mening; men den har uvurderlige Fortrin som

Nydelsesmiddel, nemlig paa den ene Side, at den er let at bringe tilveje næsten paa ethvert Tidspunkt og under alle Forhold, og paa den anden Side, at den lader sig frembringe ved uskadelige Midler, om dette end ikke altid overholdes. Det er ikke altid saa lige i et givet Øjeblik at skaffe sig en Glæde som Substrat for den Lystfølelse, man har Trang til, hvorimod en Spænding næsten til enhver Tid vil kunne fremkaldes og det saa meget desto lettere, som Menneskene fra de ældste Tider af have lagt stor Vægt paa at skabe Midlerne hertil og altid at have dem paa rede Haand. Og i Sammenligning med Vreden og Angsten, hvis Ulæmper ovenfor ere fremstillede, er Spændingen en saa uskyldig Nydelse, eller kan i alt Fald være det, at man selv under civiliserede Forhold og med en human Tænkemaade ikke behøver at have Skrupler ved at bringe den i Anvendelse som Lystfølelse.

Menneskeslægten har, som sagt, ikke kunnet nøjes med de dog ret rigeligt flydende Kilder til Spænding, der naturligt udspringe af Livets vekslende Situationer og Tilskikkelser. Desuden er den Spænding, som saaledes ukaldt paaføres den Enkelte, alfor tilfældig, uberegnelig, kommer maaske ubelejligt og er ofte ved de ledsagende Omstændigheder af en mislig Karakter, saa at Nydelsen fordærves. Man har derfor vidst kunstigt at skabe sig talrige og mangeartede, let tilgængelige Kilder til denne nydelsesrige Sindsbevægelse for at kunne skaffe den tilveje efter Behov og med saa ringe Ulempe, som Omstændighederne tillade det. Exemplerne ligge lige for Haanden. Fællesegenskaben hos Alt, hvad der kommer ind under Begrebet Spil, er jo saaledes at kunne tilvejebringe Spænding. Spil kan ogsaa berede Nydelse paa anden Maade, som det senere skal vises;

men Spændingen er den for alle Spil fælles Virkning, og meget ofte, som ved Hazardspil, udgjør den Spillet's eneste, for mange uimodstaaelige Nydelse. Hvor stor og udbredt en Rolle Spændingen har som Lystfølelse, det fremgaar paa det mest iøjnefaldende af det Hang til Spil, der til alle Tider og under alle Himmelegne har behersket Menneskene. Spil i en eller anden Form er noget nær den almindeligste af alle Fornøjelser; enhver Alder er modtagelig for Spillet's Nydelse lige fra Barnet, naar det med blussende Kinder og bankende Hjerter dirrer af Spænding ved Muligheden for at trække Sortepeter, til den adstadige Forretningsmand, der efter at have henslidt Dagen i den tilvante Trædemølle søger Tilfredsstillelse for sin opsparede Nydelsestrang ved den lette og borgerlige Spænding, hans Whist- eller L'hombre-parti kan forskaffe ham. Hvor overvældende Trangen til Spændingens Nydelse kan gribe Menneskene, hvor fuldstændigt den kan beherske dem, det behøver næppe nogen nærmere Paavisning; Spillehusene og Væddeløbsbanerne afgive tilstrækkelige Vidnesbyrd; og man har jo lige saa vel fra Samfundets Side maattet sætte Grænse for den hensynsløse Tilfredsstillelse af denne Drift som mod Tilfredsstillelsen af andre emotionelle Drifter, Vreden f. Ex. — Men ogsaa paa andre Maader griber Trangen til Spænding ind i de menneskelige Forhold. I de fleste Sprog er der kun ét Ord for Spil og Leg; og i Virkeligheden vil man ved at betragte Børnenes Lege let se, at de for en meget væsenlig Del ere indrettede paa at frembringe Spænding, og at denne Sindsbevægelse ofte udgjør Hovedparten af Nydelsen. De Voksnes Trang til Spænding har affødt de mangfoldige Former af offentlig Kappelstrid, der allerede spillede en saa stor Rolle i den klassiske Oldtid og Aar

for Aar vinde større Raaderum i alle civiliserede Lande. At man ogsaa har søgt at tilfredsstille sit instinktmæssige Behov for Spænding gennem Skønlitteraturen er naturligt; og i Virkeligheden er Tilvejebringelsen af denne Sindsstemning jo en Hovedfaktor i de fleste Grene af Digtekunsten. I hvor mange Skuespil og Romaner er Spændingen ikke anvendt som det væsentlige, ofte det eneste Middel til at fremkalde Kunstnydelsen; ethvert «Intrigestykke» søger i første Linie at virke ved Spænding, enhver Fortælling, der fører til en «Opløsning», maa stræbe at lade Læseren i Uvished om denne, saa længe det lader sig gjøre, da ellers Spændingen og dermed tidt det Meste af Nydelsen gaar tabt. — Og hvem vilde paatage sig at afgjøre, hvor stor en Betydning, der i Verdenshistorien tilkommer Trangen til denne Nydelse? hvor ofte den har været Drivfjederen til de store Vovespil, der have rystet eller omformet Verden? Cæsar følte jo sit afgjørende Skridt som et Spil, og nød det sikkert som et saadant, da han «kastede Tæringen» og gik over Rubicon; og Napoleon sagde om sig selv, at mens han lagde Planen til et Felttog, befandt han sig i en Stemning «som en Kone, der skulde føde et Barn», saa spændt, saa forventningsfuld, saa nydelsesrigt urolig. —

Endog *Sorgen*, Glædens fysiologiske Modsætning, idet den beror paa en Forsnævring af Blodkarrene og en Forringelse af den motoriske Innervation, endog denne Affekt, der ofte betragtes som uforenelig med al Lystfølelse, bliver til en Nydelse — ligesom Angsten — naar der ikke i dens Aarsager ligger Noget, som forstyrrer Velbehaget ved selve den emotionelle Proces. Ogsaa over for denne Sindsbevægelse have Menneskene i saa

Henseende vidst at arrangere sig, saa at de blive i Stand til at nyde dens Tilløkkelser uden at udsætte sig for de pinlige Biomstændigheder ved den naturlige Sorg, den af Forholdene uden Ens egen Vilje hidførte. Hvorledes man saaledes har forstaaet at faa den sorgfulde Stemning til sin Raadighed som Nydelsesmiddel, og som et for Mange højst virksomt Nydelsesmiddel, vil senere komme nærmere paa Tale. Den «blide Melankoli», den «Taarernes Vellyst», der for talrige Mennesker er den højeste Nydelse, har jo været Oprindelsen til mange af Digtekunstens betydeligste Udfoldelser. Den sørgmodige Poesi fremkommer ikke alene, og maaske mindst, som et Udtryk for Digternes Stemning; den havde ikke fundet Læsere, ikke kunnet trives, naar den ikke krævedes af Publikum som Tilfredsstillelse af et Behov, en Trang til ad sympatisk Vej at hensættes i den sørgmodige Stemning; den taarepersende Literatur har vel ikke haft et mindre Publikum end den spændende, den rørende Musik sikkert en større end den muntre; «piangere e far piangere» var efter *Bellini's* egen Opfattelse hans Opgave i Kunsten. Hvor mange Mennesker, Kvinder især, er der ikke, som ingen Nydelse have af en Bog, en Teaterforestilling o. dsl., naar den ikke giver dem Lejlighed til at udgyde Taarer*). Selv den naturlige Sorg er for Mange en mægtig Kilde til Nydelse; til Trods for Erindringen om dens personlige Aarsager ville de ikke for nogen Pris rives ud af den; de klamre sig til den, svælge i den, ville i alt Fald ved Lejlighed, naar Trangen

*) «Ce qui l'amusait», siger *Mad. Rilliet* i Fortalen til sin Bog om *Mad. de Staël* (Paris 1820, S. XXIX) «c'était ce qui la faisait pleurer».

kommer over dem til at hensætte sig i en Nydelses-tilstand, kunne tage deres Tilflugt til den*). —

Der kan ikke være Tale om her at analysere alle forskellige emotionelle Tilstande, alle Sindsstemninger, i deres Egenskab af Lystfølelser; de fleste ere ogsaa for svagt udprægede, for lidt haandgribelige til, at et Forsøg for deres Vedkommende vilde lykkes. En Affekt af en ejendommelig Karakter er der dog Grund til at dvæle et Øjeblik ved, skønt den staar lidt udenfor Rækken af de øvrige Stemninger eller Affekter; den nemlig, der betegner den reneste og mest intensive, den absolute og saa at sige abstrakte Nydelsestilstand, eller med andre Ord, hvad vi kalde den *extatiske Tilstand*. Ved Extase forstaar man — eller ville vi i alt Fald her forstaa — den mer eller mindre udprægede Tilstand af Ubevidsthed, af Utilgængelighed og Ufølsomhed for Indtryk og Paavirkninger fra Omverdenen, som kan fremkaldes ved intense emotionelle Indtryk af forskellig Art. Der er ikke noget Forbausende eller Uforklarligt i, af en Stemning, naar den har opnaaet en overvældende Styrke, kan føre en saadan Tilstand, en mer eller mindre fuldstændig Suspension af al aandelig Virksomhed, med sig, eller maaske rettere, kan ledsages af den. Enhver stærk Sindsbevægelse har, som den mest dagligdags Erfaring viser, en forstyrrende Indflydelse paa Bevidstheds- og Tankelivet, — naturligt nok, da de Forandringer i Blodløbet, der ligge til Grund for Sindsbevægelserne, i Reglen ikke ville lade Organerne for de øvrige aandelige Funktioner uberørte. Det vilde jo være en ufysiologisk, rent

*) «Rahbek maatte altid have en Dame, som han kunde være ulykkelig forelsket i», beretter Oehlschläger i sine «Erindringer»; «dette satte ham i hans ledige Timer i en elegisk Stemning, der var ham kjær.»

ontologisk Opfattelse at antage, at Kredsløbsforandringerne i Hjernen indskrænkede deres Virkninger til at frembringe emotionelle Fænomener. Men selv om saa var, idet de emotionelle Kredsløbsfænomener vare begrænsede til visse Afdelinger af Hjernen, saa maatte Resten af Organet dog i alt Fald sekundært komme til at paavirkes af disse Fænomener, det være nu kollateralt eller derivatorisk. Enhver véd, at Den, der gribes af Angst, samtidigt i højere eller ringere Grad mister Evnen til at tænke klart, vurdere Forholdene, kort sagt: han «taber Hovedet»; at den Rasende hverken ser eller hører eller overvejer, men «er ude af sig selv» og derhos mer eller mindre ufølsom for ydre Molest*); at den Glade kan være saa optagen af sin Sindsstemning, staa i den Grad udenfor, hvad der sker om ham, at man har fundet Betegnelsen «henrykt» passende for ham**) o. s. frmd. Med enhver hæftig Affekt følger der saaledes — vel snarere som dens Ledsager end som dens Virkning — en Løsrivelse af Forholdet til Omverdenen, en vis Grad af Ubevidsthed og Uimodtagelighed. Træder denne Tilstand stærkt i Forgrunden, medens de øvrige emotionelle Fænomener gjøre sig forholdsvis lidet bemærkede, saa betegner man Tilstanden som en Extase. Bersærkernes blinde Raseri eller den Skrækslagnes aandelige Lammelse regnes i Reglen ikke ind under de extatiske Fænomener, fordi de øvrige emotionelle Fremtoninger her beherske Billedet eller i alt Fald ere stærkt iøjnefaldende; men hvor t. Ex. den stærkt religiøst optagne Sjæl selvforglemmende og selvopgivende nedsænker sig i en salig Beskuelse af og Alt

*) Se nærmere herom i «Om Sindsbevægelser» S. 38 ff.

**) At man er *henrykt* betegner jo oprindeligt — og endnu hos Holberg — at man «er borte fra denne Verden».

opslugende Glæde over Guddommen, hvor der altsaa kun er Stemning og ingen eller liden Plads for andre emotionelle Manifestationer, dér faar Extasen Lejlighed til at komme frem i sin rene Skikkelse.

Extasen er som sagt den reneste, mest ukomplicerede, mest abstrakte Nydelsestilstand og kan i denne Egenskab utvivlsomt medføre den højeste Lystfølelse, som den menneskelige Organisme overhovedet kan blive Genstand for. Den Extatiske føler «den himmelske Glæde», hører Englenes Sang, Sfærernes Musik, ser Himlen aabne sig for ham. Men han kan paa den anden Side ogsaa være opfyldt af den dybeste Smerte eller overvældet af den pinligste Angst, fælde hede Taarer over Jesu Vunder eller stønne og hyle i Angsten for Helvedes Kvaler. Dens vasomotoriske Grundlag kan derfor rimeligvis være et forskelligt; men hvor stærkt Blodkarrenes Innervation kan være afficeret under disse Tilstande giver sig undertiden tilkende paa en meget utvetydig og paafaldende Maade, naar der hos de extatiske Individuer optræder Blødninger i Huden eller fra dens Overflade eller blodig Sved. Disse Fænomener have ofte bidraget til at forøge det mystiske Skær, der i Lægfolks Øjne indhyller de extatiske Tilstande, og det saa meget mere som de blodige Mærker i Huden, Extatikernes «Stigmata», undertiden komme frem paa særligt betydningsfulde Steder som paa Tornekronens, Naglegabenes eller Lansestikkets Plads — et iøjnefaldende Vidnesbyrd om deres Sammenhæng med Patientens abnorme Stemningstilstand.

Det vilde være forstaaeligt, om en saa intens Lystfølelse som den extatiske Stemning udøvede en stor Tillokkelse paa Menneskene, og om der var en udbredt og almindelig Bestræbelse for at henleve sin Tilværelse i

en extatisk Henrykkelsestilstand. Dette vilde utvivlsomt ogsaa være Tilfældet, hvis der ikke var Omstændigheder, som stille sig hindrende ivejen for Opnaaelsen af Salighedsfølelsen allerede her paa Jorden. Det er for de fleste Mennesker en ret vanskelig og brydsom Sag at hensætte sig i en fuldt udviklet extatisk Tilstand. Evnen dertil er aabenbart ingenlunde lige stor hos Alle, der er i saa Henseende ikke alene store Forskelligheder hos de enkelte Individuer, men, som det synes, ogsaa hos de forskellige Menneskeracer. Extasen har altid floreret blandt Østerlænderne, i alt Fald i Ægypten, Lilleasien, Persien, Indien; men selv hos disse Egenes disponerede Beboere kræves der under almindelige Omstændigheder visse for de fleste Mennesker vanskeligt gennemførlige Forberedelser til Opnaaelsen af den extatiske Henrykkelse; den intense og ved allehaande kunstige Midler til det Højeste exalterede religiøse Stemning, hvorved Extasen sædvanligvis søges tilvejebragt, er sjældent i og for sig fuldt tilstrækkelig i saa Henseende, dens vasomotoriske Virkninger maa understøttes ved legemlige Midler, især saadanne, der have en stærk Indflydelse paa Blodcirkulationen i Hjernen. Man ser derfor Dervischerne, der jo tildels have gjort sig den extatiske Tilstand til en Livsopgave og tillige til et Levebrød, under deres kulturelle Øvelser snurre sig rundt med en saa svimlende Hurtighed og saa ubegribelig Udholdenhed, at allerede Synet deraf kan bringe Tilskuerne fra Sans og Samling; medens andre Sekterere i det samme Øjemed, for at opnaa lignende Kredsløbsforstyrrelser til Understøttelse af de religiøse Stemningers extatiske Virkninger, med utrolig Hurtighed, «indtil 400 Gange i Minutet, talte med Uret i Haanden», virre med Hovedet fra den ene Side til

den anden for sluttelig at henfalde i den extatiske Krise; o. s. frmd.*)

Sligt er jo ikke hver Mands Gjerning; og blandt de civiliserede Mennesker iagttages den fuldt udviklede Extase nutildags ogsaa kun hos særligt disponerede Individer, navnlig Kvinder og Børn, og i det Hele saa sjældent, at den betragtes som et sygeligt Fænomen, en Form af Hysteri. Dispositionen viser sig da derved, at Extasen kommer i Stand uden de østerlandske Sektereres kredsløbsforstyrrende Exercitier alene som et emotionelt vasomotorisk Fænomen, og det drejer sig herved, som bekendt, næsten altid om religiøse Stemninger, der paa dette Omraade ubetinget ere de mægtigste. Ingen Nydelse er saa betagende som den religiøse, ingen kan i alt Fald med ringere Ulæmpe bringes i Anvendelse til Fremkaldelse af Extase end den; og den Lystfølelse, som selv lettere extatiske Tilstande føre med sig, søges jo tidt opnaaet ved Hensættelse i religiøs

*) Hensættelse i den extatiske Tilstand opnaas paa mange forskellige Maader af de talrige mahomedanske Sekter. Meget interessante Oplysninger herom og anskuelige Skildringer af Extatikernes Færd findes i et Foredrag, som den tyrkiske Læge *Zambaco* holdt ved Lægekongressen i Kjøbenhavn 1884. Forf., der ofte har været Vidne til de næsten æventyrlige Optrin, der gives tilbedste af de religiøse Extatikere, snart mere offentligt, snart inden Døre, meddeler Træk, der vilde forekomme usandsynlige, hvis ikke hans ansete videnskabelige Navn gav tilstrækkelig Borgen for deres Korrekthed. Om Sekten *Rafai* fortæller han saaledes, at dens Medlemmer «efter hele Timer igennem at have sprunget, danset, svunget Legemet i alle Retninger og hylet i alle Tonarter, falde hen i Krampetrækninger. Naar deres Vanvid har naaet Højdepunktet, ere de i den Grad ufølsomme for Smerte, at de gennem-bore deres Hud, deres Lemmer, endog deres Krop med skarpe Spid uden at vise Tegn paa eller føle nogen Smerte; de nedsluge Glasskaar, glødende Kul, Søm, Barberknive, tørrede Kaktusblade, tygge Skorpioner og Slinger. Deres Scheik hugger løs paa dem med Køller og Sabler. Deres maniakalske Delirium har berøvet dem al Følelse og Fornuft».

Henrykkelse. En massevis, saa at sige epidemisk, Optræden af Extasen uden individuel Disposition hos den Enkelte — og derfor ofte ogsaa omfattende Mænd — er ikke sjældent iagttaget paa Tider, hvor Menneskenes Sind havde været udsatte for langvarige og dybe emotionelle Rørelser som efter morderiske Epidemier eller i stærkt religiøst bevægede Tider. Under Oldtidens Kristenforfølgelser synes extatiske Tilstande saaledes at have været almindelige, Martyrernes Historie vidner derom. Og efter den forfærdelige Pestepidemi, «den sorte Død», der i Midten af det 14. Aarhundrede hærgede hele den bekendte Verden og i flere Aar itræk holdt Sindene i den hæftigste Uro og Angst, saa man extatiske Tilstande som Smitsoter bemægtige sig de ved de forudgangne aandelige Rystelser disponerede Sind i det ene Land efter det andet. Under Afsyngelse af Bodssange, under Pønitenser og navnlig blodige Selvpiskninger — der under den exalterede Tilstand næppe havde medført synderlig Lidelse*) — droge extatiske Skarer omkring i alle Europas Lande, sympatisk modtagne saalænge Menneskenes Sind overhovedet befandt sig i den emotionelle Opstemning, som Spændingen og Angsten havde efterladt, men senere spottede og mishandlede. —

Om nu ogsaa de extatiske Tilstande i deres fuldt udviklede Former kun spille en underordnet Rolle som Lystfølelse i alt Fald i vore Himmelegne og blandt Folkeslag af vort Slags, hvor de ere saa sjældne, at de, som berørt, betragtes som noget Patologisk, saa forholder det sig ganske anderledes med de lavere Grader, de mer eller mindre rudimentære Former af Extase. Den extatiske Stemning naar selvfølgelig paa ingen

*) s. Noten S. 31.

Maade i hvert enkelt Tilfælde sit højeste Trin; men det er kun dette, der bærer Navnet; de mindre udprægede Tilstande af samme Art gaa sædvanligvis under andre Betegnelser, hvilket for saa vidt er ganske naturligt, som Ordet Extase efter sin lexikalske Betydning ikke vilde passe paa dem. Følgen har imidlertid været, at deres Slægtskab med Extasen, deres Stilling som mindre fremskredne Stadier af samme Art, i Reglen bliver miskendt. Enhver af os vil fra personlig Erfaring eller Iagttagelse af Andre kende disse lettere Former, hvor den Paagældende er saa optaget af Noget, der forårsager ham en ubestemt Nydelsesfølelse, at han til en vis Grad forglemmer sig selv og Omverdenen og ikke modtager noget Indtryk af, hvad der foregaar omkring ham. Sproget har selvfølgelig en hel Skala af Betegnelser for disse Tilstande og knytter dem ogsaa instinktmæssigt direkte til Extasen, om end vel mere som en analog end som en identisk Affekt: man kan «komme i Extase» over en Wagner'sk Opera, uden at der herved tænkes paa en Tilstand som Fakirens eller Dervischens, skønt Affektens Art aabenbart er den samme og Graden maaske ikke altid saa forskellig. Tilnærmelsesvis paa samme Højdepunkt befinder Den sig, der «svømmer i Begejstring», eller som «er rent borte» af Henrykkelse — Udtryk for Tilstande, der ligesom Extasen have deres egenlige Ejendommelighed deri, at et eller andet Indtryk, det være sig nu af en Person, en Genstand eller en Præstation, saa ganske optager En, at hele Hjernevirksomheden koncentrerer sig paa det, hvorved Modtageligheden for alle andre Paavirkninger nedsættes eller ophæves. Hvad der særligt er mig magtpaaliggende at fremhæve paa Grund af dets Betydning for Spørgsmaalet om Kunstnydelsen er den overordenligt store

Rolle, som *Beundringen* paa denne Maade faar som Lystfølelse. Hvad vi ere vante til at betegne som Beundring er i Virkeligheden kun en Grad — den laveste maaske og i alt Fald den mest dagligdags, men netop derfor i visse Henseender den vigtigste — af de extatiske Stemninger og giver tidt nok sit Slægtskab med disse tilkende ved sine Ytringsmaader, som naar man er «hensunken i Beundring», «blind af Beundring» o. dsl. Og naar det dybsindigt er sagt, at

«evig Beundring er Hjerternes Trang»

saa bekræfter Digterens Ord, hvad jeg ovenfor bemærkede om det i og for sig Naturmæssige i, om Menneskene søgte at henleve deres Liv i en extatisk Tilstand; Trangen til den højeste Grad af Extase kan af praktiske Grunde kun vanskeligt og undtagelsesvis tilfredsstilles; man slaar sig da tiltaals med den lavere, Beundringen, og opnaar allerede betydeligt ved dens Hjælp; eller, for at tale korrektere, man nøjes med en lettere Grad af de vasomotoriske Rørelser, som betinge Extasen, og føler allerede en Nydelse ved den Grad, der svarer til, hvad vi kalde Beundring. Til den beundrende Stemning finder man udtømmelige Kilder i, hvad Naturen har ydet os; men — hvad der her særligt interesserer os — Menneskene have desuden, for til enhver Tid og under alle Omstændigheder at kunne komme under Indflydelse af denne nydelsesfylde Stemning, vidst ved egen Opfindsomhed at skaffe sig Æmner for Beundring i ubegrænset Mængde. Det er denne Omstændighed, der giver Beundringen en saa fremragende Betydning for Kunstnydelsen; Beundringens Æstetik vil derfor ogsaa igen komme paa Tale senere, hvor der handles specielt om den Maade, hvorpaa Kunsten frembringer sin Nydelsesvirkning. Jeg

vil paa dette Sted blot foreløbigt bemærke, at hvad der ved en Frembringelse eller en Præstation giver Anledning til Beundring selvfølgelig ikke er nogen bestemt, positiv Egenskab hos dem selv, men derimod en Forestilling, som de fremkalde, og da specielt en Forestilling om overvundne Vanskeligheder. Jeg kan t. Ex. beundre og saaledes have Nydelse af et Metal- eller Glasarbejde, saalænge jeg antager det for Resultatet af en vanskelig og kunstfærdig Haandgjerning: Smedning, Slibning el. desl.; men min Nydelse og med den min Glæde forsvinder øjeblikkeligt, dersom jeg bringer i Erfaring, at Genstanden er frembragt uden Møje, t. Ex. ved simpel Støbning — og dog er dens Beskaffenhed og selve Sandseindtrykket af den jo det samme i begge Tilfælde. Dette Forhold maa man, som det senere vil blive indlysende, være ganske klar over, naar man vil se Beundringens store Betydning i Kunstnydelsen i det rette Lys.

Beundringen, i den dagligdags Betydning af Ordet, er selvfølgelig, som de øvrige Begreber, vi her bevæge os imellem, meget slet defineret, og om Alt, hvad man kan falde paa at betegne med dette Navn, kan komme ind under de ovenfor fremsatte Betragtninger, derom er det derfor ikke muligt at have nogen Mening; Enhver bruger jo Ordet efter Forholdsbefindende. At der under alle Omstændigheder er en vis Forskel paa Følelsen af Extase over for t. Ex. Guddommen, for Naturens Storhed eller Skønhed, for Kunstens Frembringelser, er indlysende. Dette kan ikke komme os til Skade i det herværende Sammenhæng, hvor vi kun have at gøre med den sidste Art, den altsaa, der har sin nærmeste Aarsag i Følelsen af overvundne Vanskeligheder og sit Maal i Vanskelighedernes Størrelse. Ogsaa denne Art af Beundring ville vi kun komme til at beskæftige os med for det paagældende Værks: den fremstillede Genstands eller udførte Præstations Vedkommende. At Beundringen for Kunstværket overføres paa dettes Frembringer

— og da særligt, naar hans Person spiller en Rolle ved dets Tilblivelse, som for Skuespillerens, Virtuosen, Akrobatens Vedkommende — at vi lige saa vel komme i Extase over for Personen som over for hans Kunstdelse, det angaar os ikke her. Men i og for sig, naar vi ikke have Kunsten alene for Øje, men se hen til de menneskelige Forhold i Almindelighed, fortjener Beundringens Psykologi overhovedet den allerhøjeste Paaagtelse. Det mægtige Herredømme, som Trangen til Beundringsfølelsens Nydelse, til at komme under Indflydelse af Extasen i en eller anden Form, har udøvet over Menneskene til alle Tider og i alle Forhold, har øjensynligt haft en afgjørende Betydning for den Maade, hvorpaa Slægterne i det Hele have lagt Tilværelsen tilrette for sig gennem Gudsdyrkelse, politiske Forfatninger, Kærlighedsforholdet mellem Mand og Kvinde o. a. m. Beundring er ensbetydende med Følelsen af en Andens — eller hans Værks — Storhed over for egen Lidenhed. Tørsten efter at føle Beundring gaar derfor Haand i Haand med Trangen til at underordne sig, bøje sig, knæle, tilbede, kaste sig i Støvet, kort sagt til alle Grader af egen Underordnelse fra den takkeligste Beskedenhed til den mest krybende Selvfornedrelse saavel som til alle Grader af Seen op til Andre lige fra den vel motiverede Anerkendelse til meningsløs Forherligelse eller overtroisk Forgudelse. Men for at opnaa denne berusende Følelse, maa man jo staa over for Noget, man kan knæle for i Beundring, det være sig Genstande eller Personer; og da Naturen jo ikke havde været saa overdrevent gavmild i saa Henseende og navnlig ret tilbageholdende, hvad de tilbedelsesværdige Personer angaar, saa har det til alle Tider været Menneskene en Hovedopgave at bøde herpaa ved selv at skabe sig Genstande for Beundring. Paa denne Maade blev Beundringsbegrebet, som ovenfor antydet, og som det senere nærmere vil ses, en mægtig Spore til Frembringelse af Kunstværker, men paa den anden Side ogsaa til Opstillingen af Afguder til Tilbedelse, snart kreerede blandt Medmenneskene, snart blotte Fantasiskabninger. For den Enkeltes Vedkommende førte dette navnlig til Elskovsbegrebet, især saaledes som dette har formet sig i civiliserede Nationer og Samfundsklasser. En mere kollektiv Beundringstørst har været og er stadig en fremtrædende Faktor i de Former, vore politiske Samfund have antaget; det tilsyneladende Ubegribelige i, at et Menneske, blot fordi det er født til

Herskersædet, bliver Genstand for en Følelse, der gjør, at man gerne kaster sig i Støvet for det, forstaas let, naar man er bleven klar over den Magt, Trangen til Beundringsfølelse har over Mange; og mere end én «stor Mand» har maaske mere denne Trang end egne Fortjenester at takke for den Virak, der brændes paa hans Alter. Endeligt har den almenmenneskelige Tilbedelsestrang givet sig Udslag i, at man til alle Tider og i alle Samfund af sin egen Fantasi har skabt sig «højere Væsener», «Afguder», der i endnu højere Grad end Herskerne havde Krav og Ret til at blive Genstand for Tilbedelse, hvorved man havde den store Bekvemmelighed, at hvert enkelt Samfund efter Behag kunde udstyre sine Guder med de Egenskaber, som det fandt mest beundringsværdige — Tapperhed, Kløgt, Godhed, Styrke o. s. v. — og lade dem være uberørte af de Svagheder, som dog næsten altid i en eller anden Henseende klæbede ved de jordiske Afguder.¹⁾

Jeg har i det Foregaaende paa forskellige Steder hævdet, at der ikke foreligger noget Bevis, ikke engang nogen Sandsynlighed for, at den ene Sindsbevægelse i for sig er i Stand til at berede os en større Nydelse end den anden. Vreden, Sorgen, Angsten o. s. v. kunne være lige saa intensive Lystfølelser som Glæden; og naar der faktisk, i det virkelige Liv, er en saa betydelig Forskel paa de enkelte Affekters Rolle som Nydelser, saa er Grunden hertil maaske især at søge i Biomstændigheder, der ledsage dem, eller i deres forskelligartede Aarsager og Følger. Nydelsen af Sorgen er forspildt,

¹⁾ Det er forhaabenligt overflødigt at bemærke, at jeg i den ovenstaaende lille Exkurs ikke har villet hævde Beundringstrangen som den eneste eller blot den oprindelige Bevæggrund til Indstiftelsen af Herskermagten eller af de forskellige Cultus; men at disse store Faktorer i de menneskelige Samfund væsenligt ere baarne oppe af den betagende Nydelsesfølelse, der følger med Extasen, derom kan der fornuftigvis ikke være nogen Tvivl. En Institution fæster kun Rod, hvor dens historiske Lejlighedsaarsag har lagt dens Spire i en fra et psykologisk Synspunkt gunstig Jordbund.

naar den skyldes Tabet af en kær Ven, og Lystfølelsen ved Vreden gaar let tabt, naar man kommer i Tanker om det Utilbørlige i at lade sig beherske af den o. s. frd.

Muligvis bør der dog her, som jeg ogsaa allerede har antydnet, gjøres et Par Undtagelser. Først maa det indrømmes, at *Glæden* for saa vidt har en privilegeret Stilling, som den altid og under alle Omstændigheder er en Nydelse, hvilket ikke er Tilfældet med de øvrige Affekter; men navnlig derved, at den kan vedblive at fungere som Lystfølelse bestandigt, saa længe den overhovedet kan holdes vedlige, medens Sorgen, Angsten, Spændingen o. s. v. mer eller mindre hurtigt tabe Evnen til at berede Nydelse og derfor ogsaa kun anvendes kortere Tid ad Gangen i dette Øjemed; man trættes ved dem, og deres Virkninger slaa da over i deres Modsætning.

Dette maa selvfølgelig bero paa en Forskel i de fysiologiske Grundbetingelser, og hvori denne bestaar, derom lader der sig i alt Fald opstille en Formodning. Sindsbevægelsernes vasomotoriske Fænomener ere i Reglen af spastisk Natur, bestaa i en aktiv Sammentrækning af Karrenes Muskler enten med Udvidning eller Forsnævring af de fine Arterier til Resultat. En saadan spastisk Kontraktion vil efter nogen Tids Forløb føre til Træthed af de paagældende Nerver og Muskler; den vil da vanskeligt kunne holdes vedlige og være ledsaget af et subjektivt Ubehag — om just ikke af samme Karakter som det, der ledsager Træthed af de vilkaarlige Muskler; det drejer sig her om en Art af «aandelig» Træthed. Sindsbevægelsen er da ledsaget af en Følelse af Ubehag og forsvinder endeligt, selv om den Aarsag, der har kaldt den tillive, vedbliver at være tilstede. Med Glæden turde det nu imidlertid forholde sig paa en noget anden Maade; dens fysiologiske Ækvi-

valent er, som det vil erindres, en Udvidelse af de fine Kar; men en saadan Udvidelse kan have ganske for skellige fysiologiske Betingelser, kan navnlig enten bero paa en spastisk Tilstand af de vaso-dilatatoriske Muskler eller en Slappelse, Lamhed, af de konstriktoriske. Tænker man sig nu, at Glædens Karudvidelse — til Forskel fra Vredens — har sin Aarsag i en Muskelslappelse, saa vilde det herved være forklaret, at Glæden kan bestaa, saa længe det skal være, uden at føre til Træthed og Ubehag, kan vedblive at være en Nydelse i ubegrænset Tid.

Om dette nu virkeligt er den rette Forklaring paa Glædens særlige Stilling i Nydelsens Fysiologi, derom vil der jo selvfølgelig kunne disputeres; dog kan der ogsaa anføres andre Grunde til Støtte derfor end dem, der indeholdes i det ovenstaaende Ræsonnement, og da navnlig Beskaffenheden af de materielle Faktorer, der ad rent legemlig Vej kunne fremkalde den glade Stemning (se nærmere nedenfor); det drejer sig her tildels om Paavirkninger, der snarere maa antages at kunne bevirke en vasomotorisk Lammelse end det Modsatte, eller som endog bestemt vides at virke slappende paa Karrene.

Den anden Undtagelse, der maa gjøres i Sætningen om Sindsbevægelsernes lige store Kraft til at bevirke Nydelse, angaar *Skuffelsen*. Denne Affekt synes aldrig at optræde med Karakteren af en Lystfølelse — og det er maaske den eneste Sindsbevægelse, om hvilken dette kan siges. Psykologisk set synes denne negative Egenskab ved Skuffelsen let forstaaelig eller endog selvfølgelig, tautologisk. Skuffelsen er den Stemning, der kaldes til live derved, at noget Eftertragtet ikke opnaas; med andre Ord altsaa, efter den ovenfor givne Definition af Nydelse: ved at man gaar glip af Nydelse. At den da

ikke under nogen Omstændigheder selv kan føles som en Nydelse maa forekomme os umiddelbart indlysende. Dette er jo nu imidlertid, som psykologiske Forklaringer i Almindelighed, kun en Leg med Ord. Den fysiologiske Forstaaelse af Skuffelsens Uformuenhed til at bevirke Nydelsesfølelse maa sandsynligvis søges deri, at den, som andensteds paapeget, (se om Sindsbevægelser S. 44), til legemligt Attribut har en Følelse af «Afspænding», af Træthed, Slaphed, maaske den eneste legemlige Fornemmelse, der aldrig vækker nogen Følelse af Behag.

At vore Nydelsestilstande for en stor og væsentlig Del komme tilveje gennem vore Sindsbevægelser og Sindsstemninger eller maaske rettere falde sammen med disse, ere identiske med dem, det tør vel betragtes som afgjort, og deres Afhængighed af vasomotoriske Rørelser er for saa vidt fastslaaet. Men et andet Spørgsmaal bliver det, om en Affekt altid maa betragtes som en nødvendig Forudsætning for en Nydelse; om intet Andet kan berede os en Lystfølelse end en emotionel Karinneration. Herpaa vil Enhver selvfølgelig straks svare, at en Sindsbevægelse paa ingen Maade er fornøden for at der skal komme en Nydelse i Stand; den daglige Erfaring viser, at vi gennem alle vore Sanseorganer kunne modtage nydelsesfulde Indtryk, uden at disse vække nogen emotionel Rørelse eller Stemning; hvor stor vor Nydelse maaske kan være ved et Glas ædel Vin eller ved Duften af en fin Parfume eller Synet af en farveprægtig Dekoration o. dsl., saa sætte disse Ting dog ikke vort Sind i Affekt eller behøve i alt Fald ikke at gjøre det.

Dette kan nu i visse Maader være sandt nok; vi

kunne ganske sikkert føle Nydelse uden at være Genstand for, hvad man sædvanligt kalder Sindsbevægelse. Men et ganske andet Spørgsmaal bliver det, om vi kunne komme i en Nydelsestilstand, uden at der til Grund for denne overhovedet ligger nogen vasomotorisk Rørelse af samme Art som dem, der repræsentere vore Sindsbevægelser. Som allerede oftere bemærket giver jo ikke ethvert vasomotorisk Innervationsfænomen Anledning til, hvad vi ere vante til at kalde Sindsbevægelser; der kræves hertil, at det maa have en vis Styrke og Udbredelse; har det ikke det, saa foranlediger det ingen emotionelle Fænomener, men kan maaske alligevel medføre en Nydelsestilstand; og den emotionelle Virkning afhænger jo desuden i høj Grad af det paagældende Individ's habituelle eller øjeblikkelige Disposition. Man kan derfor ikke drage nogen bestemt Grænse, opstille nogen principiel psykologisk Forskel mellem den emotionelle Karinnervation og den, der ikke afstedkommer nogen Sindsbevægelse i Ordets konventionelle Betydning. Uklarheden fremkommer derved, at man efter gammel Vane tager sit Udgangspunkt fra Sindsbevægelsen, et aldeles ufysiologisk og videnskabeligt taget umuligt Begreb, men som nu engang har faaet Hævd i Psykologien, i Stedet for at gaa ud fra Karinnervationen og analysere dennes psykiske Resultater. Spørgsmaalet maa altsaa stilles saaledes: kunne de vasomotoriske Rørelser frembringe en Nydelsesfølelse, selv om de af en eller anden Grund, f. Ex. efter deres Udbredelse eller Intensitet, ikke give Anledning til de Fænomener, hvorved vore Sindsbevægelser ere karakteriserede? Men for at komme til et Resultat i saa Henseende og i det Hele taget saa vidt muligt opnaa Klarhed over Nydelsens Forhold til

den vasomotoriske Funktion i Almindelighed, vil det være nødvendigt kortelig at genkalde dennes fysiologiske Grundforhold i Læserens Erindring.

Regulatoren af vore Blodkars aktive Bevægelser, deres Sammentrækninger og Udvidelser og dermed af vore emotionelle Tilstande, er det saakaldte vasomotoriske Nervesystem. Dette bestaar, som Nervesystemet overhovedet, af Celler og Nervetraade, af hvilke de sidste udspringe fra Cellerne og forplante den Virksomhed, der foregaar i disse, til de ofte fjærnt liggende Steder, hvor Traadene ende, paa ganske lignende Maade, som Telegrafttraaden forplanter den Virksomhed, den modtager paa Afsendelsesstationen, til Telegraferingsapparatet paa Modtagelsesstationen. De vasomotoriske Nerveceller ere beliggende i de centrale Nerveorganer særligt i Mellemhjernen, tildels ogsaa i Rygmarven; herfra udgaa altsaa de vasomotoriske Nervetraade, der ledsage Blodkarrene, i hvis med Muskelceller forsynede og altsaa sammentrækkelige Vægge de ende. Paa denne Maade bliver Karrenes Vidde afhængig af det vasomotoriske Centrums Celler; befinde disse sig i Hviletilstand, saa holde Blodkarrene sig uforandrede, hvad deres Sammentrækningsgrad angaar, og der foregaar da heller ingen emotionelle Rørelser, kommer ingen Sindsbevægelser i Stand; træde derimod Cellerne i Virksomhed, saa forplantes denne gennem Nervetraadene til Karvæggens Muskler, disse trække sig sammen og kunne da efter Omstændighederne forsnævre eller udvide Karrene. Sker dette med saa stor Styrke og i saa stor Udstrækning, at de Fornemmelser, som derved afstedkommes, føles som Forandringer

i vor Almentilstand i deres Helhed, og have vi med det Samme faaet et aandeligt Indtryk, hvori vi mene at kunne søge de legemlige Fænomeners Grund, da sige vi, at der er indtraadt en Sindsbevægelse, hvilken da atter efter Omstændighederne kan medføre Velbehag eller Ubehag, Lyst eller Ulyst, Nydelse eller det Modsatte.

De vasomotoriske Celler træde lige saa lidt som andre Nerveceller i Aktivitet af sig selv; den Virksomhed, hvorved de paa den ovenanførte Maade faa Blodkarrene til at forandre deres Vidde, er ikke opstaaet af sig selv i dem, men kaldt tillive ved en Impuls, som tilflyder dem gennem Nervetraade, der lede *til* dem, ligesom de vasomotoriske Traade lede den *fra* dem udgaaende Impuls videre til Blodkarrenes Muskler. Ved disse tilledende, virksomhedsvækkende Traade føres nu Impulsen til det vasomotoriske Centrum fra to Kilder, dels nemlig fra alle Legemets sensible Dele, d. v. s. de Dele, hvorfra Indtryk kunne naa til Hjernen og her komme til vor Bevidsthed, altsaa Sanseorganerne og alle følsomme Dele, og dels fra de aandelige Funktioners Sæde, altsaa fra Hjernens Barksubstans. Ethvert ydre Indtryk, der frembringer en Fornemmelse eller en Sansning, kalder med det Samme en Virksomhed tillive i de vasomotoriske Celler og dermed en Forandring i Blodkarrenes Vidde, ganske vist ofte saa ubetydelig, at den gaar ubemærket hen — heldigvis, da vort Sind ellers uafadeligt vilde befinde sig i en emotionel Uro, der vilde være meget generende og paa mange Maader til Hinder for vor aandelige Virksomhed. Men foruden denne centripetale Impuls, der paavirker Blodkarrene ad «reflektorisk» Vej,¹⁾ gives der som sagt ogsaa en cerebral

¹⁾ En Nervevirksomhed, der, som den her omhandlede, vækkes ved en periferisk Irritation og gennem centripetaltledende Nerver sendes

Impuls for de vasomotoriske Celler, som kunne sættes i Aktivitet ved en Indflydelse, der overbringes dem gennem Nervetraade fra Hjernen, altsaa ved hvad vi kalde en aandelig Virksomhed. Vi have alle følt saadanne Faktoreres Indflydelse paa Blodløbet i vort Legeme, mærket hvorledes en Erindring, en pludseligt opstaaet Tanke, en Ideassociation o. dsl. kan faa os til at rødme eller blegne eller vort Hjerte til at banke, og erfaret, hvor stærkt vore Stemninger kunne sættes i Bevægelse ad denne Vej, meget stærkere og varigere end ved de simple, direkte virkende, Sanseindtryk. Efter de gængse psykologiske Forestillinger er det kun disse sidste, ad cerebral Vej istandkomne, Fænomener, der gaa ind under Begrebet Sindsbevægelser, og som Psykologien overhovedet har at gjøre med. Den Gysen, der bevirkes ved, at man faar en Spand koldt Vand over Hovedet, har efter den almindelige Opfattelse intet psykisk Fællesskab med den, der griber Tilskueren ved en Henrettelse eller Den, der ved Midnatstid møder en Genganger paa Kirkegaarden. Men jeg har andensteds¹⁾ vist, at ligesom de fysiologiske Fænomener ere de samme, hvad enten de skyldes aandelige eller materielle, indre eller ydre, Paavirkninger af det vasomotoriske Centrum, saaledes lader der sig overhovedet ikke drage nogen bestemt Grænse mellem aandelige og materielle Aarsager til de emotionelle Fænomener. Selvfølgelig er der her en Forskel, for saa vidt som Processerne i Nervesystemet gjerne ere mere indviklede

til Centralorganets Celler, ved hvilke den overføres paa centrifugaltledende Nerver, Bevægenerver, som den sætter i Aktion, saa at der opstaar en Sammentrækning af de tilsvarende Muskler, en saadan i Periferien opstaaet og til periferiske Organer direkte tilbagesendt Nervevirksomhed betegnes som ombojet, reflekteret.

¹⁾ Se: Om Sindsbevægelser, passim.

ved de aandelige Emotioner end ved de legemlige; men i deres Væsen ere de ensartede, ligesom Resultaterne ere det. Og den fundamentale Forskel, der af de Fleste endnu opretholdes mellem Ytringerne af de indre og af de ydre Paavirkninger af de vasomotoriske Celler, er kun et Udslag af den fra Psykologiens spekulative Dage endnu ikke ganske overvundne Sky for uforbeholdent at søge en fysiologisk Forklaring for de psykologiske Processer eller rettere: for at søge at afløse de psykologiske Begreber med de fysiologiske.

De vasomotoriske Fænomener — og dermed Sindsbevægelserne og dermed atter Nydelserne — kunne altsaa have deres Oprindelse dels fra ydre Indtryk, Pirringer af periferiske Nerver, dels fra cerebrale Processer, hvilke rigtignok meget ofte selv ere betingede eller vakte tillive ved ydre Paavirkninger, og som altid have til Forudsætning Tilstande i Hjernen, der forud ere skabte ved ydre Indflydelse og saaledes blive Udgangspunkterne for, hvad vi kalde Erindringer eller Tankeforbindelser el. lgn. Men der er endnu et Aarsagsmoment, der spiller en meget væsentlig Rolle ved den emotionelle Karinnervation og ikke maa overses, da Virkningen af en hel Gruppe af vore Nydelsesmidler kun forstaas, naar det haves i Erindringen.

For Istandkomsten af den omhandlede Karinnervation og særligt for dens Styrke i hvert enkelt Tilfælde, altsaa for den Sindsbevægelse, der skal komme tilveje ved et givet Indtryk, er selvfølgelig de paagældende Cellers Tilstand, særligt deres større eller mindre Excitabilitet, af den mest afgjørende Betydning; og denne Excitabilitet kan frembyde de største Forskelligheder ikke alene hos de forskellige Mennesker, men ogsaa hos et og samme Menneske under vekslende Omstændigheder. Det staar

tildels selv i vor Magt at forøge disse Cellers Modtagelighed for Indtryk eller Reaktion mod saadanne; og de Midler, vi herved anvende, faa selvfølgelig en Plads mellem Nydelsesmidlerne. Det er navnlig kemiske Virkninger, det her drejer sig om. De vasomotoriske Nerve-celler staa, som alle Legemets Elementærdele, i høj Grad under Indflydelse af det Blod, hvorfra de modtage deres Ernæring; er dette fordærvet eller indeholder det abnorme Stoffer, som t. Ex. Alkohol eller Morfin, saa forandres derved deres Beskaffenhed og Egenskaber, om end i Reglen kun foreløbigt, saa længe indtil Blodet er normalt igen: og navnlig er det paafaldende, i hvor høj Grad den Lethed, hvormed de komme i Virksomhed ved den Impuls, der tilflyder dem, deres Excitabilitet, kan forøges eller formindskes ved Indvirkninger af denne Art. Disse have ganske vist ikke Evne til selv at sætte Cellerne i Aktivitet og saaledes selvstændigt afstedkomme vasomotoriske Fænomener, dertil kræves altid en Impuls gennem Nervebanerne; men de kunne bringe Cellerne i en saadan Tilstand, at meget svage Impulser, der ordentligvis ingen Virkninger have, eller hvis Virkninger ere for ubetydelige til at paaagtes, nu give sig stærke og meget følelige Udslag; at Indtryk, der under normale Forhold ikke have nogen emotionel Rørelse til Følge, nu maaske medføre den mest overstadige Glæde eller det heftigste Raseri el. Ign. og ad denne Vej eventuelt faa en Nydelsesvirkning, som de ikke ere i Besiddelse af, saa længe de vasomotoriske Celler ere i deres normale Tilstand. Behovet for Nydelser af denne Oprindelse, «hæmatogene Nydelse», som man passende kunde betegne dem, har faaet en overordenligt stor Indflydelse paa de Former for Livet og Tilværelsen, som Menneskeslægten i Tidernes Løb har skabt sig, og har, som det nedenfor

nærmere skal omtales, været Aarsagen til Fremkomsten af en stor og vigtig Klasse af Nydelsesmidler, der have haft en gennemgribende Rolle i Menneskenes sociale Forhold og Økonomi.

Flere end disse tre Veje for Paavirkning af det vasomotoriske Nervesystem og altsaa for Fremkaldelse af Nydelser gennem Innervationsforandringer i Blodkarrene kan der ikke tænkes. Derimod er der endnu en Mulighed for, at emotionelle Kredsløbsforandringer kunne komme i Stand paa en helt anden Maade, nemlig ved mekaniske Indvirkninger paa Cirkulationen t. Ex. ved stærke Legemsbevægelser, Anstrengelser o. dsl. Enhver har erfaret, hvor stærkt Blodløbet kan paaskyndes og de fine Blodkar udvides, hvorledes Huden kan blive varm, rødme og svulme som Følge af stærkt legemligt Arbejde, Løben, Dansen o. dsl., og der er herved givet en Kilde til Emotioner og Nydelser, der vel har et langt mere begrænset Omraade end de vasomotoriske Kredsløbsforandringer, men som i og for sig er virksom nok og, som det senere skal omtales, paa forskellige Maader finder en udstrakt Anvendelse.

Naar det i det Følgende drejer sig om at vinde en kort Oversigt over vore Nydelsesmidler, saa vil det i Henhold til det her Udviklede fra et psyko-fysiologisk Synspunkt være tre Hovedgrupper, hvorunder disse blive at indordne; der maa skælnes imellem 1) dem, der virke ad nervøs Vej, 2) dem, der virke gennem Blodets kemiske Beskaffenhed og 3) dem, der mekanisk influere paa Blodcirkulationen. I den første af disse Grupper er sammenfattet saavel de Impulser, der overføres paa de vasomotoriske Celler direkte gennem Sansenerverne, som de, der fremkalde Sindsbevægelserne og Nydelserne ad «sjælelig» Vej, ved en nærmest fra Hjernen udgaaet

vasomotorisk Impuls; thi disse Faktorer ere væsenligt ensartede, hvad enten de virke ad den ene Vej eller den anden. Forskellen ligger her netop i den Bane, Impulsen gennemløber, om den naar direkte til det vasomotoriske Centrum eller ad en Omvej, gennem Hjernen, hvor den under sin Passage har vakt andre, «psykiske» Processer, der komplicere og ofte forstærke dens Virkninger paa Karnervecentret*).

Hvad nu den først nævnte Art af Nydelsesmidler angaar, saa behøves der selvfølgelig ikke her nogen udførlig Paavisning af, at Sanseindtryk af den forskellige Art ere i Stand til at forskaffe et Velbehag, fremkalde en Nydelse; det er Noget, hvormed Menneskene i Reglen fuldt ud ere paa det Rene. Enhver har erfaret, at denne Evne tilkommer forskelligartede Føleindtryk, men navnlig Temperaturindvirkninger paa Huden; ligeledes mangfoldige Smags- og Lugtindtryk og til en vis Grad Farver og Lyd. Naar jeg her sætter disse sidste Potenser nedenfor Føle-, Smags- og Lugteindtrykkene i Nydelsesmidlernes Række, saa maa det vel bemærkes, at der paa dette Sted jo kun handles om de simple, enkle Sanseindtryk, om Virkningerne af den enkelte Farve eller den enkelte Lyd, ikke om Farve- og Lydkombinationer og de forskellige Anvendelser af disse paa Kunstens Omraade; her faa Indtrykkene gennem Øje og Øre den Alt overvejende Betydning, medens det enkelte Farve- eller Toneindtryks Evne til at afstedkomme Nydelse er meget begrænset.

Jeg skal heller ikke fordybe mig videre i en Undersøgelse af de enkelte Arter af Sanseindtryk med Hensyn til deres Rolle som Nydelsesmidler. Alle vide, eller

*) Smlg.: Om Sindsbevægelser S. 75 ff.

ville ved den ringeste Omtanke let komme til Erkendelse af, at hele den Maade, hvorpaa vi have indrettet vort daglige Liv, hele vor Diætetik i Ordets videste Forstand, i ganske overvejende Grad har faaet sit Præg af vore Bestræbelser for at tilvejebringe og blive paavirkede af nydelsesfulde Sanseindtryk. Det Velbehag, der er forbundet med at opholde sig i en passende Temperatur, den Vellyst, der følger med Varmens Indvirkning paa den frysende Hud eller, omvendt, med Afkølingen af det hede Legeme, har jo været lovgivende ved mange af vore huslige Indretninger, vor Beklædning, vore Bade, tildels ogsaa ved den Tilstand, hvori vi bringe vore Fødemidler og vore Drikke, før vi nyde dem. — At man ofrer overmaade meget paa at forskaffe sig Nydelser gennem *Smagsindtrykkene* er vel bekendt; hvor meget, derpaa tænker man maaske ikke altid. Nydelsestrangen er paa dette Omraade aabenbart overvældende stor og jo paa ingen Maade en Ejendommelighed for de forfinede og luxuriøse Samfundslag alene. I vort lille Land udgiver man aarligt over en halv Snes Millioner Kroner blot for at forskaffe sig den søde Smags Nydelse, der er en af vore allerførste Fornødenheder og vel overhovedet i de fleste Lande den Smagsnydelse, hvortil Trangen er stærkest; men mange andre Tilsætninger til vore Fødemidler end netop Sukkeret og i det Hele mange Fremgangsmaader ved Fødens Tilberedelse vidne jo paa det Stærkeste om Behovet for denne Art af Nydelse. Den har ogsaa været Menneskeaaanden en Spore til vidunderlige Opfindelser paa Kogekunstens Omraade; den har udviklet Industri og Fabrikdrift i et Omfang som faa andre Opgaver; den giver et Kontingent til Handelsomsætningen af uoverskuelig Betydning — for ikke at tale om den stille Magt, som Be-

haget ved «Ganens Nydelser» siges nu og da at udøve paa det sociale og politiske Omraade. Tiltrods for den umaadeligt indgribende Betydning, som Nydelsen gennem Smagssansen saaledes har i Verdensforholdene saavel som i den Enkeltes daglige Liv, er den jo egenligt ikke rigtigt vel anset. «Ideelt anlagte» Mennesker have for Vane at se ned paa den med nogen Foragt; det er vel just heller ikke altid dem, der have størst Lejlighed til at lære at vurdere dens Tillokkelser. Men hvorom Alting er, saa skulle i alt Fald vi Danske være noget varsomme med at adoptere denne Synsmaade; for os er den farlig; hele vor nationale Velstand er baseret paa den, i og for sig kun lette, Forskel, der er paa det Smagsindtryk, som vort Smør frembringer i Sammenligning med vore Konkurrenters. Blev det et anerkendt — og adlydt — Bud i Etiken, at Smagsnydelserne vare forkastelige, saa vilde derved vor nationale Velfærd aabenbart være truet i en af sine Grundbetingelser. —

En mindre betydelig Rolle i de menneskelige Forhold end Smagens tilkommer der aabenbart *Lugten* — naar man i alt Fald afser fra den Omstændighed, at største Parten af de Indtryk, der til daglig henregnes under Smagsfornemmelserne, i Virkeligheden opfattes gennem Lugtenerverne. Vellugtens Nydelse betragtes vel i Reglen som en endnu mere tom Luxus end Velsmagens, men paa den anden Side som mindre materiel, mere æstetisk, saa at man bedre kan være den bekendt, om den end ikke har opnaaet Rang blandt «de højere Nydelser». Vi ere dog her i de nordlige Himmelegne aabenbart kun daarlige Dommere om Vellugtens Evner som Nydelsesmiddel, vi ere betænkelige ved den i dens stærkere, potenserede Former, tilfredsstilles i Reglen ved den fine naturlige Blomsterduft. En ganske anden Rolle spiller

den i Østerlandene, de kunstige Parfumers oprindelige Hjem, hvor Myrra og Sandeltræ, Desmer og Moskus, have deres Hjem og fra Arilds Tid have hørt til de vigtigste Handels- og Fornødenhedsartikler.

De «højere» Sanseindtryk, *Farverne og Tonerne*, ere Midlerne til de stærkeste, mangfoldigste, mest afvekslende Nydelser, men, som ovenfor antydet, væsentligt kun ved deres kunstneriske Anvendelse, ikke som simple og enkelte Sensationer. Jeg véd ikke af, at der har existeret nogen almindeligt anerkendt Form for Nydelse bestaaende alene i Indtrykket af en enkelt og ensformig, uafbrudt Lyd — det skulde da være, at man i saa Henseende kunde beraabe sig paa det primitive Instrument, der benævnes en Æolsharpe; men dette synes aldrig at have spillet nogen synderlig Rolle eller at have havt nogen videre Udbredelse og er jo ogsaa i det Hele kommet i Miskredit, om det end den Dag idag kan træffes hos enkelte lavt staaende afrikanske Stammer. Det skal selvfølgelig ikke benægtes, at en isoleret Tone momentant kan frembringe Velbehag alene gennem det simple Sanseindtryk, men vel ogsaa netop kun momentant; og man maa endda være varsom for ikke at forveksle den umiddelbare Virkning af Tonen selv med mulige Virkninger af Erindringer eller Tankeforbindelser, den kan fremkalde, eller den Afveksling, den kan bringe med sig (se senere). Allerede Lyden af Klokkringning er saaledes et i flere Henseende kompliceret Fænomen, i hvis emotionelle Virkning selve Lydindtrykket kun har en underordnet Betydning, om nogen.

Paa lignende Maade forholder det sig med de simple, enkle Farveindtryk; man kan finde, at en Farve er smuk i sig selv, og kan have Nydelse af det Sanseindtryk, den frembringer, om end kun en lidet kraftig og

hver Gang en kortvarig, og med Forbehold af til andre Tider at finde den ubehagelig eller indifferent. Men allerede, naar man overvejer, hvorledes man skal lade Væggen i sit Værelse male, er det ikke for at finde en abstrakt smuk Farve, men for at frembringe en Harmoni med andre Farveindtryk, den skal virke sammen med: Væggen skal «staa godt» til Møblerne, Gardinerne o. s. v., dens absolute Farvevirkning er forholdsvis ligegyldig. Og føler man Nydelse ved Græssets grønne Farve eller Himmels blaa, saa drejer det sig derved væsenligt om Ideassociationer i Retning af Frodighed, Friskhed, Kølighed o. dsl., ellers vilde man jo kunne skaffe sig samme Velbehag ved at se paa en himmelblaa Skærm som ved at løfte Øjet mod den skyfri Himmelhvælving.

Ved første Øjekast ser det unægteligt noget paa-faldende ud, at Indtrykkene paa de «lavere» Sanseorganer have en større Rolle som Nydelsesmidler end de simple Farve- og Lydsensationer; men Sagen er jo utvivlsom, hvad der blandt andet paa en ubestridelig Maade fremgaar deraf, at vi Lidet eller Intet anvende paa at forskaffe os disse sidste til vor Nydelse, medens vi, som ovenfor vist, hverken spare Møje eller Bekostning for at opnaa de Nydelser, som de første kunne forskaffe os. Alligevel bør man ikke betragte det som en given Sag, at de lavere Sensationer i og for sig ere i Besiddelse af en større emotionel Kraft end de enkle Farve- og Lydfornemmelser; der kunde muligvis tænkes en anden Forklaring paa hines faktiske Forrang som Nydelsesmidler. Man maa tage i Betragtning, at vi for de lavere Sansers Vedkommende ere nødsagede til overhovedet at lade det bero ved enkle Sanseindtryk, medens man over for Toner og Farver kan opnaa en højere og stærkere Nydelse ved Samvirken af de enkle Indtryk. Der gives

en Symfoni, en Samklang af Toner, og man anvender ogsaa tidt dette Udtryk paa de forskellige Farvers Samvirken; Indtrykkene paa de lavere Sanser savne derimod enhver symfonisk, kooperativ, Synergi; de veksle, men ere paa ethvert givet Tidspunkt enkle og som saadanne, om man vil, af en lavere Rang. Farver og Toner ere maaske saa lidet for os enkeltvis, fordi vi ere vante til at nyde dem under Forhold, der give dem en ganske anden og højere Virkning end det enkelte Sanseindtryk kan have; naar vi se en Farve, bringe vi den uvilkaarligt straks i Relation til Omgivelsernes Farvetoner, og derved turde den muligvis miste noget af sin selvstændige emotionelle Energi. Om Tonerne gælder jo noget ganske Lignende. —

Der er i det Foregaaende uden videre gaaet ud fra, at de simple Sanseindtryk ikke alene havde Evne til at paavirke Blodkarrenes Innervation, men at de ogsaa regelmæssigt og konstant gjorde det, i alt Fald naar deres Intensitet ikke var alfor ringe. For Dem, der ere klare over Sindsbevægelsernes vasomotoriske Oprindelse, ere Sensationernes emotionelle Virkninger i og for sig et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om deres Indflydelse paa Blodcirkulationen; men selvfølgelig fremstiller der sig det Spørgsmaal, om der ikke kan gives et mere direkte fysiologisk Bevis, og om et Forhold som det omtalte ikke lader sig experimentelt demonstrere.

I Virkeligheden er nu Grundforholdet, de centripetalt ledende Nervers Indflydelse paa det vasomotoriske Centrum og derigennem paa Blodkarrenes Vidde, en af de sikrest fastslaaede fysiologiske Læresætninger og aldeles ingen Tvivl underkastet. Fysiologien har imidlertid for dette Spørgsmaals Vedkommende særligt beskæftiget sig med de egenlige Følenerver, og det er specielt de smerte-

lige Indtryk ligesom Varmens og Kuldens Indflydelse paa Cirkulationen, man har havt for Øje, og som er direkte paavist — hvad der jo tildels kan gjøres ved den mest populære, dagligdags, Iagttagelse. Desværre har man dog hidtil ikke kunnet komme videre end til en summarisk Konstatering af Fænomenet; man er ikke engang naat til at opstille Love for et saa fundamentalt Forhold som det, at Pirringerne snart have en Karudvidning snart en Karforsnævring til Følge, ja der er Dem, der, om end med Urette, tvivle paa en aktiv reflektorisk Karudvidning. — Undersøgelsen af de øvrige Sansers Indflydelse paa Blodløbet ere ogsaa endnu i sin første Begyndelse; den er hidtil hovedsageligt sket ud fra psykologiske Synspunkter; men heller ikke her er man kommet stort videre end til i al Almindelighed at konstatere, om end paa en noget mere exakt Maade end den, den populære Erfaring anvender, at vort Kredsløb staar under Indflydelse af de forskellige Sanseindtryk, vi modtage fra Omverdenen.

Det lader sig imidlertid paa Forhaand vente, at der i saa Henseende maa gøre sig betydelige Forskeligheder gældende mellem de forskellige Mennesker. De Fleste ville have havt Lejlighed til at konstatere dette; men med vor nærværende Opgave for Øje vil det være rigtigt at skænke dette Forhold lidt nærmere Omtale. Det kan næppe være andet, end at de forskellige Menneskers ulige store Paavirkelighed af de Sanseindtryk, de modtage fra Omverdenen, og den deraf følgende større eller mindre Tilgængelighed for mange Nydelser maa have været af stor Betydning for Kunsten, særligt hvad dens historiske Udvikling angaar, ligesom ogsaa for Kunstgeografien, hvorved jeg tænker paa de forskellige Modifikationer, som de enkelte Kunstformer have antaget i de

forskellige Lande og Himmelegne. Jeg skal ikke her komme ind paa en Drøftelse af de ganske individuelle Variationer paa dette Omraade; selv om der kunde oplyses noget Nærmere herom, vilde det ikke være af synderlig Interesse i dette Sammenhæng. At den Enes Nervesystem, særligt ogsaa hans Karnerver, kan besidde en højere eller ringere Grad af Excitabilitet end den Andens lige over for de Pirringer, det bliver Genstand for, er en vel bekendt Sag; at den Farveblinde eller Den, der ikke kan høre Forskel paa Tonernes Højde, er utilgængelig for mange af de Nydelser, der opnaas gennem Øjet eller Øret, behøver ingen nærmere Forklaring, lige saa lidt som at de meget «sensitive» Nature, de, der opfatte Sanseindtrykkene med fortrinlig Skarphed eller Finhed, derved kunne opnaa Nydelser, som ikke blive almindelige Dødelige til Del. Endog Lugtindtryk kunne for slige følsomme Individer blive saa betagende, at der kan indtræde en næsten extatisk Tilstand — men til Gengæld undertiden saa overvældende pinlige, at Besvimelser, Konvulsioner o. dsl. blive Følgen. Alt dette kan være af stor Betydning for den Enkeltes Forhold til Nydelsesmidlerne; men Forskellighederne i saa Henseende ligge som sagt væsenligt udenfor vort herværende Æmne.

Af en vis Interesse er det derimod for os, at der ganske umiskendeligt er betydelige *nationale* Forskelligheder eller vel rettere Raceejendommeligheder, hvad Modtageligheden for de nydelsesvækkende Indtryk angaar. Jeg skal her ikke komme ind paa, hvad man har ment at kunne konstatere om forskellige Naturfolks mer eller mindre fine Sanser eller større eller mindre Paavirkelighed for Sanseindtryk; der foreligger desangaaende næppe Kendsgjerninger, der have Anvendelig-

hed paa Forholdet til Kunsten. For de i kunstnerisk Henseende udviklede Kulturfolks Vedkommende ere de her omhandlede Forhold derimod for saa vidt af Interesse, som de selvfølgelig maa have havt Indflydelse paa den Skikkelse, hvori de forskellige Kunstformer hos dem have udfoldet sig. I saa Henseende synes det iøjnefaldende, at Sydboerne — jeg tænker her navnlig paa Middelhavsfolkene og de asiatiske Folkeslag i Fortid og Nutid — gennemgaaende ere karakteriserede ved sløvere Sanser, en mindre stærk Opfattelse af Farver og Toner, Lugt- og Smagsindtryk end de nordlige Nationer. Jeg véd nok, at denne Paastand vil lyde som en Paradox i de Flestes Øren, og dog kan der ikke være Tvivl om, at det forholder sig saaledes. Det er klart, at naar A stadigt kræver stærkere Indtryk for at opnaa Nydelse, end B behøver, saa betyder det, at han er mindre fintmærkende end denne; og at naar A befinder sig vel ved Indtryk, der ved deres Styrke virke pinligt paa B, saa ere hans Sanser mindre paavirkelige end B's; andre Maal for Sansernes relative Finhed eller Sløvhed hos Racerne have vi hidtil ikke. Nu behøver man jo ikke at færdes længe mellem Sydboerne for at blive slaaet af deres Tolerans for og Kærlighed til intense Sanseindtryk, til stærke, ofte skrigende Farver, klingende og larmende Lyd, stærke Lugt- og Smagsfornemmelser. Allerede deres Klædedragt — naar den da ikke er bleven mer eller mindre internationaliseret — vidner i Reglen om deres Farvetrang; og maaske i endnu højere Grad gælder dette om deres polykrome Arkitektur. Hvor skære de Farver ikke i vore nordiske Øjne, som Perserne og Ægypterne, ja endog Grækerne, lagde paa deres Bygninger; og ved farvestraalende Mosaiker, spraglede «Arabesker» m. m. have Sydboerne skabt sig Farveindtryk, der utvivlsomt

passee for deres Øjne, men af os Andre maa nydes med betydelig Moderation for ikke at overvælde og trætte ved deres Intensitet. Man maa ikke lade sig lede vild af den kunstige Passion for stærke Farver, der af og til bringer os til at efterligne, hvad vi kende fra Syden, i den Tanke, at dér bor den rette og fine Sans for Farver, og at det er Tegn paa god Smag og kunstnerisk Sans at være begejstret for de Indtryk, vi bringe med hjem derfra. Vi ere nu engang ikke organiserede som Italianere eller Persere; vi trættes hurtigt ved de skrigende Toner og falde tilbage til de blide Nuancer, der ere tilstrækkelige for vore finere Sanser. Hvor længe har det ikke varet, inden vi overhovedet have kunnet tænke os Muligheden af, at Arkitekturen paa sit højeste Udviklingstrin kunde tillade en energisk og gennemført Polykromi? og selv efter at dette er blevet fastslaaet, Hvem vilde da vove at overføre en saadan Arkitektur til vore hjemlige Egne? og Hvem af os Nordboere vilde i Længden udholde at have selv Parthenon for Øje, naar det præsenteredes for ham i hele dets oprindelige intense og brogede Farvepragt?

Og paa samme Maade med Lydindtrykkene. Skingrende Musik, Janitscharorkester, en bedøvende Gadelarm, der hurtigt gjør Nordboen ør i Hovedet og i Længden kan drive ham fra Vid og Sans, bliver ikke alene taalt uden Ulempe af hine Racer, men er dem aabenbart til en vis Grad en Trang, en Nydelse, ellers lagde de vel nok en Dæmper paa deres Stemmer og deres Instrumenter. — Lugtens Nydelser forskaffer man sig, som allerede ovenfor bemærket, i de sydligere Egne og navnlig i Østerlandene ved ganske anderledes intense og gennemtrængende Midler end dem, vi finde tilbørlige eller blot udholdelige. Hvor besværlig de sydlandske Damers

— tildels ogsaa Herrers — Anvendelse af Parfumer kan være for vore sensible Lugteorganer ville mange Nordboere have erfaret, naar de ere komne i deres Nærhed; vi udholde ikke længe at leve i en Atmosfære af Rosenolie, Patchuli, Ambra o. dsl.; og det var næppe de gamle Germaner eller Skandinaver, der vilde være faldne paa, at Duften fra Røgofre eller Røgelsekar kunde være endog Guddommene en særlig Velbehagelighed. Ogsaa de stærkt krydrede Spiser og Anvendelsen af skarpe Stoffer ved Madens Tilberedelse skriver sig jo særligt fra de sydlige Himmelegne og have, til Trods for al vor Efterlignelsessyge, kun i forholdsvis ringe Grad trængt igennem hos os; til Ære for vore Ganer kunne vi opnaa Smagens Nydelse ved mindre brutale Midler.

Forskelligheder i Modtageligheden for Sanseindtryk maa selvfølgelig være af stor Betydning for Karakteren af de Kunstfrembringelser, hvorved de forskellige Nationer søge at tilfredsstille deres Nydelsestrang. Ethvert Folk vil — naar det er fornuftigt og ikke sætter sin Ære og Glæde i at efterabe paa Kunstens Omraade — læmpe de Indtryk, hvori det søger sin Nydelse, efter sin Paavirkelighed for dem, ikke byde sig Janitscharmusik, naar dets Trommehinde vibrerer tilstrækkeligt ved blide Toner, eller smykke sine Bygninger eller sine Personer med østerlandske Farver, naar dets Øjne ere tilstrækkeligt fine til at glæde sig ved de lettere Nuancer — eller omvendt. Her er et af de Momenter, der med Nødvendighed maa give de Kunstarter, hvor Toner og Farver spille Hovedrollen, en national Karakter, naar de skulde komme til deres fulde Virkning.

En lignende Forskel paa disse Omraader som den, der er betinget af nationale Ejendommeligheder, fremkommer ogsaa som Resultat af Opdragelse, Øvelse, saa-

vel Individernes som Folkenes. Sanserne blive finere ved Øvelse, Virkningerne af de forskellige Sanseindtryk stærkere. Det er bekendt, i hvor høj Grad Hørelsen og Følelsen kunne skærpes hos de Blinde, hvor meget det kan lykkes at udvikle sin Smagssans ved ihærdig Øvelse o. s. fremd. Paa samme Maade skærpes Opfattelsen af Sanseindtrykkene hos de Samfund eller Samfundslag i deres Helhed, der stadigt have Lejlighed til at paavirkes ved den kunstneriske Anvendelse af Toner og Farver eller ved Smagens og Lugtens Nydelsesmidler. At kunne opfatte fine Forskelle er et af «Dannelsens» væsenligste Resultater. Det bliver paa denne Maade sandsynligt — og bekræftes utvivlsomt ogsaa af den historiske Erfaring — at Slægterne under den fremadskridende Dannelse anvende deres sensoriske Nydelsesmidler i stedse mindre intens Form, glæde sig ved blidere Farver, mildere Lyd, svagere Duft, ligesom ogsaa at de dannede, mere forfinede Samfundsklasser kunne opnaa Nydelsesvirkningerne ved mindre energiske Appeller til deres Sanseorganer end de Klasser, der ikke have haft Lejlighed til at udvikle deres Modtagelighed. —

Den anden Hovedklasse af Nydelsesmidler vil altsaa, i Henhold til det ovenfor Udviklede, omfatte dem, der gennem Blodet paavirke det vasomotoriske Centrum og modificere dets Excitabilitet. Medens det i den nys omtalte Klasse drejede sig om Potenser, der fra den omgivende Verden indvirkede paa Legemets Overflade og satte de her endende sensitive Nerver i Aktivitet, faa vi her at gøre med Stoffer, der optages i Legemet, hyppigst gennem Fordøjelseskanalen, men dog nu og da ogsaa ad andre Veje, derpaa opsuges af Blodet og

med det kredse om i Legemet, — for at gjøre der klart, hvad der tænkes paa, er det tilstrækkeligt at nævne Stoffer som Te, Kaffe, Spiritus. At Tilstedeværelsen af saadanne Stoffer i Blodet kan have en stærk Indflydelse paa Kredsløbet hører jo til de mest iøjnefaldende og dagligdags Erfaringer, og at denne Indflydelse skyldes en Paavirkning af det vasomotoriske Nervesystem lader sig med Lethed paavise experimentelt. Hvor umaadelig stor en Rolle Nydelsesmidler af denne Art spille under alle Himmelegne og i alle Samfundslag er vel bekendt; hvilke utrolige Ofre af Penge og Anstrengelser Menneskeslægten underkaster sig for ved disse Midler at forøge sine nydelsesfulde Stemninger, fremgaar allerede tilstrækkeligt af de tre nævnte Stoffers sociale og økonomiske Betydning. Og man nøjes jo ikke med dem; hvor der er Hindringer for deres Anvendelse, eller hvor man ikke finder deres Virkninger stærke nok, der har man for at tilfredsstille sin Stemningstrang ikke skyet at gribe til Nydelsesmidler, som paa Grund af deres øvrige Virkninger paa Legemet med Rette regnes blandt de farligste Giftstoffer; dette gælder saaledes om den indiske Hamp, Opium og Morfin og om Kamschadalernes Beruselsesmiddel, den giftige Fluesvamp.

Den Sindsstemning, der tilstræbes ved Nydelsesmidler af den her omhandlede Art, er fortrinsvis den glade, «salige», snart i mere aktiv Form, expansiv, jublende, snart mere passiv, indadvendt, drømmende. Men deres Virkninger ere jo ingeniunde ens hos alle Mennesker eller under alle Omstændigheder, den glade Stemning er paa ingen Maade deres konstante Resultat. Det er en bekendt Sag, at der er Dem, som drikke sig ind i en rørende, elegisk Stemning, blive sentimentale, flæbende og fælde Taarer i deres Glas; og at der er Andre, hos

hvem Rusen fremkalder en brutal Kamplyst, eller hvem den sætter i et vildt Raseri. Disse Virkninger indtræde undertiden i højeste Grad ved Rygningen af Hachich; og at opnaa Vredens Lystfølelse er Kamschadalernes regelmæssige Formaal med Brugen af Fluesvampen, der jo ogsaa efter Nogles Formodning har været det Middel, hvormed de nordiske Bersærker understøttede deres naturlige Anlæg til at hensætte sig i et professionelt Kampraseri. At disse Nydelsesmidler saaledes kunne bevirke ganske andre Stemninger end den glade forringer selvfølgelig i ingen Henseende deres Brugbarhed og Værdi; den ene Sindsbevægelse er, som vi have set, i og for sig lige saa anvendelig til Nydelse som den anden; Slagsbroderen, der benytter Brændevinet til at sætte sig i Raseri, vilde vel ikke engang bytte dette Resultat for den fjollede Salighed, hvori Rusen hensætter hans Kammerat, og maaske har han Ret; hans egen Nydelsesfølelse er antagelig mere intensiv, bereder ham en større Vellyst — saa længe det varer; og Den, der bliver melankolsk og grædende ved sin Flaske længes ikke mindre efter den end Den, der véd, at den vil gjøre ham jublende glad — ofte veksle jo for Resten de forskellige Stemninger under Forløbet af en og samme Rus, sagtens kun til yderligere Forhøjelse af Nydelsen.

Man siger almindeligt, at Vinen blotter Menneskets sande Karakter, og forklarer dette ved, at man under Rusen glemmer de Hensyn, der saa tidt kunne foranledige, at man skjuler sine sande Stemninger eller endog simulerer dem, man ikke har; den Lystighed, Sørgmodighed, Brutalitæt eller Ondskabsfuldhed, man lægger for Dagen under Rusen, menes at være ægte og uforfalsket. Sætningen holder dog næppe ganske Stik. Det drejer sig under Rusens stærke Affekter om en forhøjet vasomo-

torisk Reaktion og altsaa om forstærkede emotionelle Udslag, navnlig over for de sjælelige Impulser; Affekterne blive stærkere og altsaa vanskeligere at skjule, tydeligere iøjnefaldende; for saa vidt forholder Sagen sig rigtigt. Men det er ikke berettiget at betragte Reaktionen mod en emotionel Impuls som et Vidnesbyrd om Vedkommendes «Karakter», hans habituelle Sindsbeskaffenhed; Reaktionen kan veksle efter Tiderne og Omstændighederne: den Drukne, der det ene Øjeblik som rasende vil kaste sig over sin Selskabsbroder, af hvem han tror sig fornærmet, kan i det næste med grædende Taarer falde ham om Halsen og bede ham om Tilgivelse og sværge ham evig Kærlighed. —

Hvad den tredje Hovedklasse af Nydelsesmidler angaar, de, der paavirke Blodcirkulationen paa rent mekanisk Maade gennem Muskelsammentrækninger, skiftende Legemsstillinger o. dsl., da spille de vel en meget stor Rolle og finde en udstrakt Anvendelse, men ere meget enkle i deres Natur og Former. Det drejer sig alene om livlige og stærke Legemsbevægelser, saaledes som de opnaas ved rask Fodvandring, Bjergbestigning, Gymnastik o. dsl., men med særlig Karakter af Nydelsesmiddel navnlig ved Dans, hvor Velbehaget ved den raske Bevægelse endnu forøges ved den Nydelse, de rytmiske Indtryk altid medføre, saaledes som det senere skal omtales. Stærke Legemsbevægelser og Dans have rimeligvis hørt til de tidligste og oprindeligste af alle de utallige Midler, Menneskeslægten har bragt i Anvendelse for at sætte sig i en Tilstand af Velbehag, og kunne paa en Maade siges at være de naturligste, de uskyldeste og for saa vidt de nyttigste, som man til enhver

Tid har dem til sin Raadighed. Allerede Børnene ville under deres Lege have Lov til at tumle sig, hoppe og springe for at faa deres Blodkar til at udvide sig; efterhaanden faa Legene mer og mer den rytmiske Form, der giver dem Karakteren af Dans. Hos alle Naturfolk er Dansen den Maade, hvorpaa Trangen til Nydelse først og fremmest ganske instinktmæssigt giver sig Udslag; «naar Maanen skinner, danser hele Afrika», og som det sker hos Negrene under Ækvator, saaledes gentager det sig hos Eskimoerne ved Nordpolen. Og denne Naturdrift har holdt sig under den fremadskridende Kultur; der er jo næppe nogen civiliseret Nation — med Undtagelse maaske af den danske — som ikke har sin nationale Dans, sin Tarantella, Kachuka, Czardas, Mazurka, Reel, og hvad de alle hedde, som Vidnesbyrd om den Rolle, Dansen har spillet og spiller i Folkets Liv. Dansen skal holdes i Ære og befordres; den er — maaske næst Sangen — det umiddelbareste og naturmægtigste Middel til at fyldestgøre den uafviselige Nydelsestrang; og sammenlignet med Kampen har den dog ubestridelige Fortrin om ikke som direkte Nydelsesmiddel, saa ved sin relative Uskadelighed.

Det sædvanlige Formaal med Dansen er at kalde den glade Stemning tillive hos Deltagerne gennem en emotionel Udvidelse af Blodkarrene og en dermed følgende forhøjet motorisk Innervation af Legemets vilkaarlige Muskelsystem. Men Glæden er ikke den eneste Affekt, der kan fremkaldes ved Dansen; denne er ogsaa et mægtigt Middel til at vække den fysiologisk saa nær beslægtede Sindsbevægelse Vreden, Raseriet, og benyttes som bekendt ofte forsætligt i dette Øjemed. De vilde Folks Høvdinge opføre i Spidsen for deres Krigere, inden de gaa i Striden, deres Krigsdanse for at

fremkalde den rette Kampstemning; og Metoden synes at have havt en meget udstrakt Anvendelse, lige indtil Krigsførelsen fik en saadan Karakter, at den Enkeltes Impulser maatte underordnes den fælles Disciplin. — At Dansen hos mange Naturfolk har spillet en vigtig Rolle ved de religiøse Ceremonier er vel bekendt; her har Formaalet, i alt Fald tildels, utvivlsomt været at befordre den extatiske Tilstand, hvortil Grunden var lagt ved selve den religiøse Stemning.

Sammenfatte vi i faa Ord Hovedresultatet af vore Betragtninger over Nydelsens fysiologiske Betingelser, saa gaar dette altsaa ud paa, at vi kunne opnaa en Tilstand af Nydelse dels ved saadanne vasomotoriske Rørelser, der give Anledning til tydelige emotionelle Fænomener: Sindsbevægelser eller Stemninger, af hvilken Art disse saa for Resten ere; men ogsaa ved saadanne, hvor Affekterne mangle. Forskellen var imidlertid, som vi ovenfor (se S. 41) saa, ikke væsenlig i fysiologisk Henseende; der er ingen principiel Uensartethed mellem Nydelserne, efter som de komme tilveje gennem en Sindsbevægelse eller skyldes en simpel, ikke emotionel Karinnervation; eller rettere sagt: Forskellen mellem den emotionelle og den ikke-emotionelle vasomotoriske Innervation er rimeligvis mere tilsyneladende end virkelig, beror kun paa Innervationens forskellige Grad; ganske lette emotionelle Fænomener gaa selvfølgelig meget ofte ubemærkede hen endog for den Paagældende selv, og det faar da Udseendet af, at Nydelsen kommer tilveje

uden noget emotionelt Moment, hvilket maaske næppe nogensinde er Tilfældet. —

Endnu staar det, mens vi tale om Nydelsesmidlernes Virkemaade i Almindelighed, tilbage at gjøre os nogle Forhold klare, der ere af den mest indgribende Betydning paa dette Omraade, som det navnlig vil vise sig, naar vi komme ind paa Spørgsmaalet om Nydelsens kunstmæssige Tilvejebringelse. For at bringe Noget i Stand i denne Verden er det ikke nok at have Materialet til sin Raadighed; det gælder fuldt saa meget at vide at anvende det paa den rette Maade. Denne Sandhed lyder saa banalt, at det koster nogen Overvindelse at nedskrive den; men dens Betydning for vort nærværende Emne er saa gennemgribende, at jeg ikke har kunnet undgaa at bringe den i Erindring. Nydelsesmidlerne tjene til intet, eller til meget lidt, gjøre ingen Virkning eller miste i alt Fald meget hurtigt deres Virkning, naar de ikke anvendes med en vis Metode, med Iagttagelse af bestemte Regler, der ere vel begrundede i Nydelsernes fysiologiske Beskaffenhed; og vi ville faa at se, at disse Regler ere i den Grad afgjørende for Nydelsens Istandkomst, at selve de nydelsesvækkende Sanseindtryks Beskaffenhed ofte kun komme lidet i Betragtning og for den Sags Skyld kunne være, omtrent som de ville, naar kun deres Anvendelse sker med den fornødne Omsigt og Kunstfærdighed. Det er heri, at den ene store Opgave for Kunsten maa søges; det drejer sig for den, for straks at sige Ordet, om *Afvekslingens* nydelsesfulde Anvendelse; den har heri et af sine generelle Virkemidler. Det andet Middel, man har til sin Tjeneste, naar det gælder at fremkalde en Kunstnydelse, er *den sympatetiske Stemningsvækkelse*, Tilveje-

bringelse af nydelsesfulde Affekter ad Sympatiens Vej, d. v. s. ved Benyttelse af de emotionelle Fænomeners overordenligt store Smitsomhed. Uden at være paa det Rene med Afvekslingens og Sympatiens Betydning i Nydelsens Fysiologi, vil der her være meget, man ikke forstaar, men navnlig vil man ikke kunne komme til Klarhed over Kunstnydelsens egenlige Natur; i dem er Kunstens Opgave helt indesluttet.

Afvekslingen.

Enhver Nydelse har sin naturlige Afslutning; man bliver tilsidst, før eller senere, afstumpet mod den, eller hvis ikke, da træt ved den, ked af den. Det er derfor et vist og følgeværdigt Bud, at man «skal holde op, mens Legen er god». Ethvert Nydelsesmiddel taber efter nogen Tids Anvendelse sin Kraft — foreløbigt — eller bliver til Plage, foraarsager Ubehag¹⁾. Har man en Tid lang siddet med Velbehag ved den varme Kamin eller bagt sig i Solskinnet, saa gribes man af en uvilkaarlig Trang til at føle den kolde Blæst i sit Ansigt eller til et Bad i den friske Strand — men kun for inden lang Tid atter at søge de lune Omgivelser. Ingen Spise eller Drikke tiltaler Ganen længe ad Gangen; selv under de tarveligste Vilkaar søger Husmoderen at give Maden en vis Afveksling, for at den ensformige Smag ikke alfor hurtigt skal dræbe Appetiten. Hvor snart et ensformigt Farveindtryk taber Evnen til at fremkalde en

¹⁾ «La continuité dégoûte en tout. Le froid est agréable pour se chauffer». *Pascal*: Pensées. Art. VI 49.

Nydelsesvirkning, og hvor hurtigt en enslydende vedholdende Tone bliver trættende, tilsidst ganske uudholdelig, vil Enhver have erfaret.

Det er paa denne Maade, at Afvekslingen faar en saa overordenligt stor Betydning i Nydelsens Psykologi. Ensformighed tilintetgjør hurtigt al Nydelse; hvor det gælder om vedvarende at holde Nydelsestilstanden vedlige, der bliver den første Opgave at sørge for Variation, og ved at lægge Programmet for sine egne eller Andres Nydelser, er det den store Kunst at beregne, hvor længe et Nydelsesmiddel kan benyttes, førend det taber sin Kraft eller vel endog bliver til en Plage, og hvorledes Indtrykkene hensigtsmæssigst skulle veksle for at frembringe den størst mulige Nydelsesvirkning. Enhver genialt komponeret Menu, ethvert løfterigt Tivoliprogram giver Vidnesbyrd om, hvor megen Sindrigheid der kan lægges for Dagen i denne Opgaves Tjeneste. Shakespeare viser en klar Forstaaelse af Afvekslingens Virkning, naar han lader de mest rørende Optrin eller de mest rystende Rædselsscener veksle med burleske Fremstillinger; og Grækerne, der forstode sig paa Nydelse og respekterede Trangen til Afveksling, men ikke, som de moderne Forfattere, kunde afbryde Handlingens Enhed i deres Skuespil for at imødekomme den, søgte som bekendt at gjøre den Fyldest ved regelmæssigt efter den tragiske Trilogi at muntre Tilskuerne med en komisk Farce¹⁾.

¹⁾ «For at give det under Nydelsen af Tragedien opsparede Latterstof Afløb» mindes jeg at have læst hos en æstetisk Forfatter, jeg tror Jean Paul. Udtrykket er ganske morsomt, men giver jo ingen Forstaaelse. Sandt er det imidlertid, at der under den længe vedligeholdte tragiske Stemning udvikler sig en Trang til Reaktion, til at komme i den modsatte fysiologiske, vasomotoriske, Tilstand, saa at det Komiske føles som en Befrielse og virker desto stærkere.

Afvekslingens Betydning for Nydelsen er jo saa udisputabel og i sin Almindelighed ogsaa saa anerkendt, at en udførligere Dokumentation her maa synes overflødig. Hele Sagen ser ogsaa ved første Øjekast meget simpel og ligefrem ud. Analyserer man imidlertid Afvekslingens Rolle i dens Forhold til Nydelsen lidt nøjere, saa kommer man snart til Erkendelse af, at denne Rolle paa ingen Maade er den samme i alle Tilfælde, og at de fysiologiske Opgaver, Afvekslingen har at fyldestgjøre, ere ganske forskellige.

Behovet for Afveksling fremgaar, som det allerede vil være indlysende af, hvad der nys er sagt, af to forskellige Omstændigheder ved Nydelsen, nemlig dels den, at et hvilket som helst Nydelsesmiddel efterhaanden ved længere uafbrudt Anvendelse taber sin Virkning; man sløves imod det; dels den, at enhver Nydelse før eller senere bliver trættende, saa at den afløses af Ligeegyldighed eller endog af Ubehag. Begge disse Følger, Sløvheden og Trætheden, ere dog kun midlertidige, de tabe sig efter nogen Tids Ophør af den nydelsesfulde Paavirkning igen af sig selv, saa at den samme Nydelse kan genoptages paany; men navnlig ere de ikke til Hinder for, at Indtryk af en anden Art med fuld Kraft kunne virke til Nydelse; og det er saaledes muligt blivende at holde Nydelsestilstanden vedlige ved at skifte med Midlerne, altsaa ved Afveksling.

Men Sløvheden og Trætheden ere to i fysiologisk Henseende helt forskelligartede Tilstande; den første skriver sig fra de perciperende Nerveelementer, den anden fra det vasomotoriske Centrum. Det er bekendt, at ethvert længe og uafbrudt vedvarende Sanseindtryk efterhaanden perciperes mindre stærkt, de opfattende Nerveceller ere lidt efter lidt blevne mindre modtagelige;

men idet deres Funktionsdygtighed saaledes forringes, maa, som det er let at forstaa, ogsaa den fra dem udgaaende Impuls til Karnervecentret svækkes, og det emotionelle Udslag vil altsaa nedsættes. *Brillat-Savarin*, der var en fin Iagttager paa Smagens Omraade, kunde bemærke en saa hurtig Svækkelse af Smagsindtrykkene, at han fordrer en idelig Vekslen af Vinene ved Maaltidet, hvis man vil opnaa den fulde Nydelse af dem. Dette Vidnesbyrd vil maaske synes vel populært; men det bekræftes fuldstændigt af exakte fysiologiske Forsøg, tildels saa simple, at Enhver med Lethed kan eftergjøre dem paa sig selv. Man (*Aronsohn, Zwaardemaker*) har fundet, at Lugtesansen, som det jo ved de gastronomiske Nydelser fortrinsvis kommer an paa, ved fortsat Indvirkning af en og samme Lugt tydeligt svækkes for denne allerede efter faa Sekunders Forløb og ganske gaar tabt i Løbet af nogle Minuter. Paa lignende Maade gaar det, i Henhold til exakte Forsøg, med Syns- og Føleindtrykkene; for de førstes Vedkommende drejer det sig kun om Brøkdele af et Sekund, før Sløvheden kan mærkes (*Exner*). Det er da let forstaaeligt, at ethvert Nydelsesmiddel, der virker kontinuerligt gennem vore sensitive Nerver, hurtigt taber paa en følelig Maade i Kraft og efterhaanden bliver ganske uvirksomt.

Dette kan give Ufølsomhed, Uimodtagelighed mod en for længe fortsat Nydelse, men ikke Træthed, Ubehag; denne kommer tilveje paa en helt anden Maade, nemlig ved en for længe vedligeholdte vasomotorisk Excitation. Karvæggenes Muskler udmattes ved den langvarige Kontraktion, Karrene slappes og den emotionelle Tilstand ophører, til Trods for at den centripetale Irritation, der i Begyndelsen opfattedes som en Nydelse, uforandret holdes vedlige. Ved at forstærke den lykkes det en

Tid lang at overvinde den vasomotoriske Udmattelse; men før eller senere vokser denne til en saadan Gråd, at Intet mere kan bringe Karmusklerne til at trække sig sammen, al Emotion og Nydelse af den Art, der har fremkaldt Udmattelsen, er nu foreløbigt umulig, og der efterlades en ubehagelig Følelse af «Afspænding», Træthed, Slaphed. Vil man under disse Forhold vedblive at holde sig i en Tilstand af Nydelse, Lystfølelse, maa dette atter ske ved en Afveksling i Nydelsesmidlerne og da navnlig paa den Maade, at man derved tilvejebringer en anden Form af Karinnervation end den, hvorved man havde følt sig trættet. Man kan lindre sin Sorg ved at søge Anledning til Spænding og Vrede, eller med andre Ord: naar den spastiske Karsammen-trækning med deraf følgende Svækkelse af den vilkaarlige Innervation ikke længer kan holdes i Gang paa Grund af Udmattelse af de paagældende Karmuskler, kan man hensætte sig i en fortsat emotionel Tilstand ved at frembringe Karspasmer — forsnævrende eller udvidende — med Sammentrækning af de organiske Muskler og forhøjet Innervation af de vilkaarlige (Spænding), eller forhøjet, men inkoordineret, vilkaarlig Innervation (Vrede), eller overhovedet en ny emotionel vasomotorisk Tilstand.

Afveksling bøder altsaa saavel paa den Svækkelse af Nydelsen, der har sin Aarsag i Sløvelse af Sanseindtrykkene, som paa den, der følger af den vasomotoriske Træthed; men, som det let vil indses, maa den have en forskellig Karakter, efter som den skal fyldestgøre den ene eller den anden af disse Opgaver. For at hjælpe paa den svækkede Perception er det nødvendigt — og i Reglen ogsaa tilstrækkeligt — at skifte de sensoriske Excitamenter. Har man stirret saa længe paa en grøn Genstand, at man daarligt opfatter den grønne Farve

længer, saa kan man skaffe sig fuld Farvenydelse igen ved at vende Øjet mod et anderledes farvet Objekt, ja endog en forhøjet Perception, naar man vælger Komplementfarven (*Helmholz*). Har man spist søde Sager, indtil man er bleven indifferent ved Smagen, saa virker den bitre eller den sure Smag kun saa meget mere intenst o. s. frmd. — Anderledes forholder det sig med den Afveksling, der skal bøde paa en vasomotorisk Udmattelse; her vil en Skiften af Sanseindtrykkene ingenlunde altid føre til Resultatet og det af den simple Grund, at forskellige Sensationer meget godt kunne have de samme Indvirkninger paa Karinnervationen. Skal Nydelsestilstanden holdes vedlige til Trods for den Træthed, der har angrebet nogle af Karmusklerne, t. Ex. en Del af de forsnævrende, saa maa man sørge for Innervation af andre, t. Ex. de udvidende. Man maa her gaa rent empirisk tilværks og efter en summarisk Erfaring, der ikke altid slaar til i det enkelte Tilfælde. Hos de fleste Tilskuere i det græske Teater har Latteren vel nok afløst den tragiske Stemning, naar Kyklopen og Silen kom paa Scenen efter Ifigenia eller Medea; men der er jo altid En eller Anden, der kan blive sentimental over det, som hos Andre vækker Latter, Virkningerne paa Karnerverne lade sig aldrig beregne med fuld Sikkerhed. Her kan der derfor ikke gives bestemte Regler for Afvekslingens Anvendelse; de maa dikteres af Erfaring og praktisk Menneskekundskab og veksle efter de øjeblikkelige Omstændigheder. For sit eget personlige Vedkommende har ethvert Menneske selvfølgelig i Reglen saa tilstrækkeligt Kendskab til de individuelle Ejendommeligheder, hvad Trangen til Afveksling angaar, at han ikke let gaar fejl i sine Bestræbelser for at fyldestgøre den.

Afveksling, Skiften af de nydelsesvækkende Indtryk, er saaledes en uafviselig Betingelse for Nydelsestilstandens Vedligeholdelse længere Tid i Træk; sørger man ikke paa hensigtsmæssig Maade og i tilstrækkelig Grad for Afveksling, saa udsætter man sig for den Ubehagelighed, at der indtræder Afbrydelse i Nydelserne, som varer, indtil det udmattede vasomotoriske Apparat har genvundet sine Kræfter eller de afstumpede Sansenerver ere komne i funktionsdygtig Stand igen. Men dermed er Afvekslingens Rolle i Nydelserne endnu ikke udtømt; den har ofte en mere direkte Betydning for dem, idet den danner Forudsætningen for, at de overhovedet komme i Stand. Den kan for saa vidt siges i og for sig at blive et Nydelsesmiddel, som den i alt Fald er et uundværligt Tilbehør ved Sanseindtrykkene i Almindelighed, naar disse skulle opnaa umiddelbart at fremkalde en Nydelse. Det fysiologiske Forhold herved er vel strængt taget det samme som det, der overhovedet betinger Afvekslingens Betydning for Nydelserne; men Fænomenerne og Resultaterne kunne faa en væsenligt anden Karakter, end hvor det drejer sig om at bøde paa Trætheden eller Afstumpelsen.

Lader jeg Øjet hvile paa eller glide hen over en ganske ensformig, ensfarvet og ensbelyst Flade, saa har jeg herved ingen Nydelsesfølelse, saa snart i alt Fald den har tabt sig, som muligvis vakt i det Øjeblik, jeg først fæstede Blikket paa Fladen. Lige saa lidt føler jeg noget Behag ved det fortsatte Indtryk af en ensformig, uafbrudt Lyd. Sagen er jo simpel og let forstaaelig: Resultaterne af en Nervepirring tabe sig altid hurtigt, om ogsaa den vedbliver at bestaa, naar den kun ikke undergaar Forandringer. Nydelsesfølelsen fremkommer ved en *Forandring* i den vasomotoriske Innervation.

Holder denne sig urokkelig paa et og samme Standpunkt, som det under de forudsatte Omstændigheder vilde være Tilfældet, saa vækkes der selvfølgelig ingen ny Lystfølelse hos os, og vi slappes og sløves hurtigt for den, der kom tilveje straks, da de paagældende Syns- og Høreindtryk indtraadte. Det ensformige, uforanderlige Indtryk kan overhovedet i det Højeste kun skænke en ganske momentan Nydelse, ofte knap engang det.

Man maa beholde vel i Erindringen, at der her kun er Tale om de Nydelser, der komme tilveje som umiddelbare Resultater af Sanseindtrykkene. Tilsyneladende er Forholdet et andet, hvor det drejer sig om et emotionelt Fænomen — altsaa lejlighedsvis en Nydelse — der har sin nærmeste Aarsag i en sjælelig Proces, en Erindring el. desl. (sml. S. 44). En og samme sørgelige eller glædelige Begivenhed kan jo holde en sørgmodig eller glad Stemning, altsaa en bestemt vasomotorisk Tilstand, vedlige i meget lang, maaske ubegrænset Tid. I Virkeligheden beror denne tilsyneladende Durabilitet af de aandelige Indtryks vasomotoriske Virkninger dog vel alene derpaa, at de, nøjere besete, ingenlunde ere saa ensartede og uforanderlige, som det ved første Øjekast kunde se ud til, men at de tværtimod ere sammensatte af en Række af ideligt varierende Enkeltindtryk: Minder, Længsler, Savn o. dsl. Sørger jeg over Tabet af En, der har været mig kær, saa er det jo ikke en og samme Forestilling, hvoraf jeg uafbrudt er optagen; snart staar den Afdøde for min Erindring i én Situation, snart i en anden, nu savner jeg ham i én Egen-skab, nu i en anden o. s. v., saa at min Sorg, d. v. s. den Hjernevirksomhed, hvorfra den for Sorgen karakteristiske Karinnervation udgaar, ingenlunde er en ensformig, men tvært imod en indenfor en vis Ramme ideligt vekslende Stimulus for denne.

Afvekslingen faar paa denne Maade en ny Rolle og en ny Anvendelse ved Frembringelsen af Nydelse: det er ikke tilstrækkeligt at skifte med Nydelsesmidlerne for at forebygge Sløvelse og Træthed; man maa ogsaa

sørge for, at de enkelte Indtryk, hvorved man vil frembringe Nydelse, ikke ere ensformige og kontinuerlige, under Straf af, at de blive uvirksomme eller særdeles svagt virkende. Denne Fordring har været Oprindelsen til Opgaver af en uendelig Rigdom og Mangfoldighed for Kunsten; hvad der kommer ind under Begrebet af Udsmykning, Dekoration, har saaledes væsenligt sit Udspring fra den; og for den Form, hvorunder Lydindtrykkene anvendes til Nydelse, er den, som Enhver véd, af indgribende Betydning.

Men netop disse Exempler paa Afvekslingens Anvendelse i Kunsten ville straks lede til den Bemærkning, at det ikke er gjort ved simpelt hen at bringe Afveksling tilveje, men at den for at gjøre Virkning, sin fulde Nydelsesvirkning i alt Fald, maa anvendes med Plan og Metode. Jeg vil ikke tale om, at der, som vi alle vide, kan være Afvekslinger, der virke alt andet end behageligt paa os og ere meget langt fra at hensætte os i nogen Nydelsestilstand; dertil vil jeg nedenfor komme tilbage. Hvad der her interesserer os, og hvad der har været af indgribende Betydning for Afvekslingens Anvendelse i Kunsten, er den Omstændighed, at dens Virkninger sædvanligvis forstærkes i høj Grad, ja undertiden først blive kendelige, naar de anvendes i aldeles lovbunden Form og da navnlig saaledes, at et og samme Sanseindtryk gentages med regelmæssige Mellemrum, hvilke da enten kunne være frie eller mer eller mindre fuldstændigt udfyldte med andre Indtryk, som saa selv atter gentages i de følgende Mellemrum, kort sagt, saaledes at Afvekslingen bliver *rytmisk*. Hvis jeg, ked af at se paa en ensfarvet Væg, vilde tegne den over med uregelmæssigt anbragte Streger eller Prikker eller tilstænke den med Farveklatter, saa havde jeg ganske vist

bragt Afveksling tilveje, skiftende Indtryk paa Øjet, men ingen nydelsesfuld Virkning eller i alt Fald kun en meget ringe. Anordner jeg derimod Linierne og Prikkerne i regelmæssigt vekslende Grupper eller Figurer, saa kan jeg derved frembringe en Nydelsesvirkning, saaledes som mange Former af Dekoration jo tilstrækkeligt vise. Og som med Synsindtrykkene, saaledes forholder det sig ogsaa med dem, der virke gennem Øret. Der er ingen Nydelse ved at høre en Række ensformige Lyd af forskellig Varighed og adskilte ved ulige lange Pauser, hvorimod den rytmiske Vekslen af Toner eller Tonekombinationer jo er et af Musikkens kraftigste Virkemidler.

Der kan i denne summariske Oversigt ikke være Tale om at komme ind paa en nærmere Analyse af de enkelte Arter af Nydelsesmidler og navnlig ikke af et saa overordenligt rigt og mangfoldigt Fænomen som Rytmen. Men paa den anden Side er dennes Betydning som Kunstmiddel saa stor, at jeg er nødt til at opholde mig et Øjeblik ved den navnlig for at gjøre det klart for de Læsere, der ikke selv have tænkt over Sagen, hvilken uendelig Rigdom af Nydelsesvirkninger vi ved Benyttelsen af Rytmen ere i Stand til at bringe tilveje ved de simpleste Midler, og hvor stor en Mængde forskellige Afvekslingsformer, der kunne skjule sig i tilsyneladende meget enkle og lidet sammensatte Rytmer. Kun ved at have Øjet aabent herfor, vil man forstaa den store Virkning af mange ved første Øjekast særdeles simple Kunstmidler.

Den simplest tænkelige Rytme er den, hvor alle Sanseindtrykkene ere enkle og ensartede og Mellemrummene lige lange og af samme Længde som Indtrykkene, altsaa:

 En lidt stærkere Virkning frembringes ved at give Mellemrummene en anden Længde end Indtrykkene, som f. Ex.:

 eller: -----

og i højere Grad ved lovmæssige Afvekslinger i Mellemrummenes Længde, saasom:

 eller: ----- o. dsl.

eller i Indtrykkenes Varighed:

 eller: ----- o. s. frmd.

eller i begge Dele:

 eller: ----- o. lgn.

Hertil kan saa komme Afvekslinger i Indtrykkenes Art og Form enten alene eller i Forbindelse med Forskeligheder i deres Varighed og Mellemrums Længde, altsaa f. Ex.:

~~~~~  
 eller: ~~~~~

~~~~~  
 eller: ~~~~~

o. s. v., o. s. v.

Disse Rytmer af de aller elementæreste Former kunne saa ikke alene kombineres paa de mangfoldigste Maader, men yderligere varieres i det Uendelige ved Farver og Former, for saa vidt det drejer sig om synlige Gen-

stande, eller ved Lyd og Toner, hvis Talen er om en Paavirkning gennem Høresansen. Man vil let se, at en ganske simpel ornamental Udsmykning eller ukunstlet Melodi paa denne Maade kan bringe en utallig Mængde Afvekslinger i Anvendelse. Den, der vil forsøge at analysere blot en simpel Mæanderslyngning, for ikke at tale om en Palmet- eller Rosetkrans, med Hensyn til alle de rytmiske Afvekslinger, de indeholde, vil snart komme til at mærke, at han har indladt sig paa et uoverkommeligt Arbejde; men vort Øje optager dem, og de virke selvfølgelig lige godt til Nydelse, fordi vi ikke kunne gjøre et teoretisk Regnskab for dem i det Enkelte.

Naar Mennesket, som ovenfor bemærket, til sin Nydelsestrangs Tilfredsstillelse næppe har anvendt noget Middel i større Omfang end netop Rytmen, saa finder dette sin naturlige Forklaring deri, at man i den havde et let og for Alle overkommeligt Middel til at frembringe Nydelse ved Indtryk, som uden den ikke vilde vække Behag, maaske overhovedet ikke vilde gjøre nogen Virkning paa os. Man opnaaede saaledes at skabe Nydelsesmidler paa Tider og under Forhold, da man kun havde de mest elementære Midler til sin Raadighed. Enhver var i Stand til at frembringe simple og regelmæssigt vekslende Lydkombinationer som Jodlen el. lgn., der vel har været den tidligste Form for Sang; og allerede Stenalderens Menneske havde det i sin Magt at skaffe sig en kunstnerisk Nydelse gennem Øjet ved omkring Halsen paa sin Lerkrukke at anbringe en Krans af Prikker med regelmæssige Mellemrum eller parallelle Striber i en eller anden Anordning. Men hvor stor Tilfredsstillelse, Rytmen overhovedet har ydet som Nydelsesmiddel, det fremgaar med overbevisende Styrke af den vidunderlige Sindrigheid og Opfindsomhed, hvormed

man har udviklet og mangfoldiggjort dens Former og Anvendelse i Tidernes Løb. Dette gælder navnlig om de europæiske Folk; hos dem har den dekorative Kunst fra de tidligste Tider i en fremtrædende Grad hvilet paa Anvendelsen af Rytmen, og i deres Arkitektur har dette Moment til alle Tider spillet og spiller endnu en overvejende Rolle. En ringere Anvendelse synes den altid at have fundet i den østerlandske og østasiatiske Dekoration. Horvidt der er en lignende Raceforskel i Sansen for den musikalske Rytme, mangler jeg Forudsætninger til at dømme om.

Hvori ligger den rytmiske Afvekslings eller Gentagelses Magt? Ingen vilde vel paatage sig at svare herpaa med fuldstændig Sikkerhed. Imidlertid forekommer det mig dog, at følgende Ræsonnement vilde lyde ret plausibelt. Hvad er Forskellen paa den lovløse og den regelbundne Afveksling i fysiologisk Henseende? hovedsageligt vel sagtens den, at der ved den sidste hvert Øjeblik, i hvert Mellemrum mellem Indtrykkene, indtræder en Forventning, hvorpaa der straks følger en Opfyldelse af Forventningen, hvilket selvfølgelig ikke er Tilfældet med den rent tilfældige eller uregelbundne Afveksling. Har jeg ved Iagttagelsen af Trekroners Fyr bemærket, at det svage Lys den ene Gang efter den anden med bestemte Mellemrum afbrydes af et stærkt Glimt, saa skabes derved den Forventning hos mig, at jeg fremdeles ved at iagttage Fyret vil faa disse regelmæssige Forstærkelser og Dæmpninger af Lyset at se; og har jeg under Oplæsningen af et græsk Epigram lagt Mærke til, hvorledes Pentameteret regelmæssigt afløste Hexameteret, saa fremkommer der hos mig en Forventning om det første ved hver Afslutning af det sidste. En Forventning afføder nu — eller er rettere

sagt enstydig med — en Spænding. Den rytmiske Gentagelse medfører altsaa en ideligt genkommende Spænding med hurtigt paafølgende Løsning. Men hvor stor Spændingens Betydning er som Lystfølelse, det har jeg tidligere (s. S. 22 f.) søgt at gjøre indlysende.

Mod hele denne simple Forklaring af Rytmens Nydelsesvirkning kunde man maaske gjøre den Indvending, at hvis det i Virkeligheden alene drejede sig om den ved Gentagelsen vakte Forventning og Spænding, da maatte man faa en Nydelse ved rytmiske Pirringer ogsaa af de lavere Sanseorganer, hvilket faktisk ikke er Tilfældet. Den rytmiske Lystfølelse opnaas alene gennem Øjet eller Øret, vistnok næppe i kendelig Grad gennem Hudfølelsen og aldeles ikke gennem Lugt eller Smag, skønt man selvfølgelig ogsaa kan paavirke de tre sidst nævnte Sanser paa rytmisk Maade. Hvorfor forhøjer det ikke Rosens Vellugt, at Indtrykket afbrydes ved regelmæssigt genkommende, vekslende længere og kortere Mellemrum? hvorfor forøger det ikke Nydelsen ved Vinen, at den nødvendige Afveksling (sml. S. 69) netop sker rytmisk, saa at der mellem hvert Glas Rhinskinvin drikkes to Glas Bourgogne el. lign.? Forstaaelsen heraf er nu ikke vanskelig, naar man ser hen til den langsomme Udvikling og gradvise Forsvinden af de lavere Sanseindtryk i Sammenligning med de højere. Der hengaar en meget kendelig Tid, inden jeg faar Smagsindtryk af de Æmner, jeg bringer paa Tungen; de skulle tildels opløses, gennemtrænge Epitelets Celler, imbibere Smagsløgene, førend de naa til at paavirke Smagsnerven, og de skulle atter resorberes eller fortrænges, førend deres Virkning ophører; og paa lignende Maade med Lugtstofferne, om det end gaar noget raskere med dem i Medfør af deres luftformede Beskaffenhed. Her

vil, som det let ses, en rytmisk Gentagelse af Paavirkningerne ikke let kunne fremkalde noget rent og skarpt rytmisk Sanseindtryk; det ene Indtryk vil ikke være forsvundet, før det andet begynder — og en vis Hurtighed i Afvekslingen er selvfølgelig en Betingelse for, at dens Rytmus overhovedet skal opfattes eller i alt Fald gøre sig gældende. Med Følelsen forholder det sig paa dette Omraade som med Lugten og Smagen om end maaske for visse Indtryks Vedkommende i en noget mindre Grad, hvorfor et vist Velbehag ved enkelte Paavirkningers rytmiske Gentagelse her næppe er ganske udelukket.

Exakte Forsøg over «Reaktionstidens» Længde foreligge for Lugtesansens Vedkommende (*Moldenhauer, Bucola, Bernstein, Zwaardemaker*); den var altid tydeligt kendelig og fandtes at variere fra 0,2''' — 1''' alt efter de vekslende Forsøgsindivider, Forsøgsmetoder og Lugtemner. Disse Resultater kunne dog ikke uden videre faa Anvendelse paa det daglige Livs Lugtindtryk. Ved Forsøgene er der altid anvendt stærkt lugtende Stoffer og som oftest en meget energisk Applikationsmaade, nemlig Indblæsning i Næsen af den lugtende Luft. Ved en almindelig Indaanding af mindre energisk virkende Lugtemner vil Reaktionstiden selvfølgelig blive betydeligt længere, men vanskelig at bestemme med Nøjagtighed. Men til Besvarelsen af det ovenfor opstillede Spørgsmaal om Rytmens Umuliggjørelse ved Langsomheden af Sanseindtrykkenes Indtræden og Forsvinden var der i ethvert Tilfælde flere Værdier, der maatte bestemmes, nemlig Tiden fra Reaktionens Indtræden til Opnaaelsen af dens Maximum og dernæst Tiden fra Maximum til Indtrykkets fuldstændige Forsvinden; men disse Størrelser ville næppe kunne fastslås med Sikkerhed ad experimentel Vej, og under alle Omstændigheder synes der ingen Undersegelser at foreligge dem angaaende.

Afvekslingen er et mægtigt Middel til at fremkalde eller forstærke de vasomotoriske Fænomener, der kaldes tillive ved Sanseindtrykkene, og den bliver paa denne Maade ofte den nødvendige Betingelse for, at disse skulle

blive til Behag, fremkalde Lystfølelse. Men hermed skal det selvfølgelig paa ingen Maade være sagt, at al Afveksling skulde være nydelsesfuld. Enhver véd, at dette ikke er Tilfældet. Ogsaa vor Ulyst, vort Ubehag er jo afhængig af vore Blodkars Innervation; og paa Forhaand er der ingen Grund til at antage, at Afvekslingen ikke lige saa vel skulde kunne være os en Plage eller Lidelse som det Modsatte.

At det i Virkeligheden forholder sig saaledes vil det være overflødigt at illustrere ved Exempler, Enhver vil have saadanne tilrede i rigeligt Maal. Derimod vilde det for tilfulde at forstaa Afvekslingens Anvendelse og Rolle i Kunsten være i højeste Grad ønskeligt, at der kunde opstilles Love for dens Virkning paa os; kun herved vilde det blive muligt at gjøre en rationel Anvendelse af den med sikker Beregning af Resultatet i det enkelte Tilfælde, om dette vilde blive en Nydelse eller maaske tvært imod et Ubehag.

Men denne Mulighed ligger selvfølgelig endnu langt i det Fjerne; og Forholdene ere paa dette Omraade saa indviklede, vor Indsigt i dem tildels saa uklar, at man endnu overhovedet slet ikke kan give sig i Lag med Problemet. Jeg maa her indskrænke mig til at paapege enkelte Omstændigheder, som paa utvivlsom Maade gjøre deres Indflydelse gældende ved den Virkning, Afvekslingen frembringer hos os.

Det er saaledes først og fremmest meget iøjnefaldende og let forstaaeligt, at denne Virkning i en væsenlig Grad er afhængig af Afvekslingens Styrke eller *Intensitet* eller, med andre Ord, af Gradsforskellen mellem de skiftende Indtryk. Blændende hvide og kulsorte Striber vekslende med hinanden frembringe saaledes et stærkere Indtryk end graa af forskellige Nuance; kraftige Komplement-

farver som en stærk lysegul og en kornblaa virke mere intenst end f. Ex. en grøn og en blaa; en meget høj og en meget dyb Tone gjøre en stærkere Virkning, naar de følges skiftevis efter hinanden end to af tilnærmelsesvis samme Højde o. s. v. Ved meget stor Forskel mellem de vekslende Indtryk kan det da komme til, at Virkningen bliver stærkere end behageligt: Farverne staa «skrigende» mod hinanden, Lydmodsætningerne blive for skarpe. — Af en maaske endnu større Betydning for Virkningens Intensitet og dermed ofte for dens Behagelighed eller Ubehagelighed er Afvekslingernes *Hurtighed*. Hvor pinlig, næsten uudholdelig en hurtig Gentagelse af meget intense Indtryk kan blive, vil Enhver have erfaret, der har passeret langs et Stakit eller et Gitter, gennem hvilket Solen skinnede; og man kan i en svagere Grad overbevise sig derom, ved at lade Øjet glide hen over en stærkt belyst hvid Flade, paa hvilken der er tegnet kraftige parallele sorte Striber. Medens Virkningen i det Hele synes at vokse med Afvekslingernes Hurtighed, saa gælder dette selvfølgelig dog kun, saa længe man er i Stand til fuldstændigt klart at skælne mellem de enkelte Indtryk; sker Vekslingen med en saa rivende Hastighed, at Indtrykkene «flyde sammen» — som f. Ex. ved det bekendte optiske Forsøg med den i Sektorer af Spektralfarverne inddelte Flade paa den omdrejende Spindekone — saa ophører Virkningen tilsidst fuldstændigt. — Ogsaa Rytmens *Beskaffenhed* er aabenbart af Betydning for dens Virkning paa os; er den uklar, indviklet, vanskelig at opfatte, saa virker den ikke alene mindre kraftigt end den let fattelige, iøjne- eller iørefaldende, men kan endog fremkalde et positivt Ubehag.

Men dertil kommer saa yderligere, at Afvekslingen, om den er aldrig saa vel afpasset, hvad dens Grad, Hur-

tighed og Form angaar og saaledes i og for sig egner sig til at fremkalde Nydelse, dog i det enkelte Tilfælde kan faa den modsatte Virkning, fordi den støder an paa en eller anden Maade, ikke passer i Omgivelserne eller til den øjeblikkelige Situation, til vor Stemning eller vore forudfattede Meninger, og navnlig fordi den ikke passer ind i vore Vaner eller vort medfødte Naturel. Dette sidste Punkt vil jeg straks nedenfor komme tilbage til.

For at der ikke skal indtræde Misforstaaelser senere hen, naar der speciellere bliver Tale om Afvekslingens Betydning i Kunstnydelsen, maa det ikke glemmes, at Ordet Afveksling i det Foregaaende — som det ogsaa vil ske senere — er brugt i to ikke ganske kongruente Betydninger — en nødvendig Følge af Sprogets Fattigdom, idet det ikke ejer særskilte Betegnelser for de to Arter af Afveksling. Som det vil erindres, drejer det sig ved Afvekslingen saavel om den Skiften af Indtrykkene, der er en nødvendig Betingelse for, at de overhovedet kunne virke til Behag, som om den, hvorved Nydelsestilstanden holdes vedlige eller genoplives, naar den er ved at svinde bort paa Grund af Karnervecentrets Træthed eller Sansernes Sløvelse ved en for længe varende ensartet Piring. Begge Arter af Afveksling spille særdeles vigtige Roller i Kunsten, den første især ved de Bestræbelser, der, til Nydelsens Frembringelse, søges realiserede i de enkelte Kunstværker, specielt de dekorative og de arkitektoniske ligesom i Musiken og tildels i Poesien; den anden særligt ved Skabelsen af bestandigt nye Kunstformer og Kunstretninger; og denne Art af Afveksling strækker sin Indflydelse over alle Kunstarter om end i forskellig Grad. Men hvor stor Betydning de end begge have i Kunstnydelsen, ere de dog ikke lige uundværlige. Hvis Former, Farver, Lyd

skulle frembringe Nydelse, er det, som vi have set, en fysiologisk Betingelse, at der maa være Afveksling i Indtrykkene, ellers blive de virkningsløse. Paa dette Omraade er Trangen til vekslende Indtryk altsaa absolut, imperatorisk og altid tilstede. Ikke saaledes med Trangen til Afløsning af de for længe varende Indtryk, Nyhedstrangen, som vi maaske kunne kalde den. Denne er ganske vist ofte overordenligt mægtig, og Kunstnydelse fremkommer i mange Tilfælde, som det senere vil vise sig, af dens Tilfredsstillelse alene. Men den er i langt højere Grad end Behovet for vekslende Sanseindtryk afhængig af de Paagældendes individuelle Ejendommeligheder og Dispositioner. Der er ingen almengyldig Lov for, hvor hurtigt Sanseorganerne sløves eller det vasomotoriske Apparat trættes ved et ensformigt Indtryk, det sker tidligere hos nogle Mennesker, senere hos andre; nogle trænge derfor til hurtig Vekslen, naar de skulle forblive i Nydelsestilstanden, andre kunne længe vedblive at føle Behag ved Gentagelsen af et og samme Indtryk og mærke først langt om længe Behov for Afveksling; Forskellighederne i saa Henseende bidrage jo i meget høj Grad til at paatrykke de forskellige Mennesker et forskelligt aandeligt Habitus.

Direkte i Opposition til Nyhedstrangen staar, som ovenfor berørt, hvad vi kalde «Vanens Magt», ifølge hvilken det Nye overhovedet, men særligt ogsaa paa Kunstens Enemærker, blot i sin Egenskab af Nyt vækker Ubehag i Stedet for Nydelse. Herved kan det selvfølgelig dreje sig om mange forskellige, mer eller mindre tilfældige Omstændigheder; men navnlig maa det vel have i Erindring, at Nydelsestilstanden overhovedet ikke er noget, der konvenerer alle Mennesker; den vasomotoriske Tilstand, som Nydelsen forudsætter,

harmonerer jo saaledes ikke med den, der kræves ved en anspændt Anvendelse af Forstandsevnerne; den Lærde og Tænkeren holde ikke altid af at komme for meget ud af deres aandelige Folder ved de Forandringer i deres Hjærnes Kredsløb, som vilde være Resultatet, naar de i alfor høj Grad blev Genstand for nye og vekslende Indtryk. Den emotionelle Karinnervation virker forstyrrende — ved Derivation eller kollateral Fluxion — paa Kredsløbet i Organerne for hans Intelligens og er ham af den Grund ubelejlig, generende; for ham kan derfor Afvekslingen, det Nye, med sin kraftige Virkning paa det emotionelle Karsystem, let blive en Plage, en uvelkommen Distraktion; han bliver helst i sine Vaner. Hovedsforskellen mellem det kunstnerisk anlagte Menneske og Forstandsmennesket turde vel være at søge i deres forskellige Forhold til Afvekslingen, hvad enten dette nu har sin Oprindelse fra deres medfødte Legembeskaffenhed eller fra tidlige og indgribende Livsvaner. Men iøvrigt er den forskellige Trang til Afvekslingens vasomotoriske Spænding heller ikke uden Betydning for den etiske Side af Livet; Den, der, som Manden i «det lykkelige Skibbrud», hurtigt «bliver ked af en Slags Mad og en Slags Kone» og kun forbliver trofast mod «dig, du dejlige Brændevin», der jo forhøjer Afvekslingens Nydelsesvirkninger (sml. S. 60 f.), han vil have vanskeligt ved at bevare et godt Forhold til den konventionelle Moral; og saaledes vil det ofte gaa med Dem, der ere begavede med en stærk naturlig Afvekslingsdrift, de kunstneriske Naturer.

Hvor stor Afvekslingens emotionelle Virkning end i sig selv er, saa kan den dog yderligere forstærkes paa en Maade, der har faaet en særdeles udbredt Anvendelse i Kunsten, nemlig derved, at man under Skift-

ningen af Indtrykkene lejlighedsvis lader indløbe et, som efter de givne Forudsætninger ikke kunne ventes. Det indses let, at denne Metode navnlig er anvendelig, hvor Afvekslingen iøvrigt har en rytmisk Karakter, og hvor man derfor til enhver given Tid mener forud at vide, hvad der vil komme, hvorledes det næste Indtryk vil blive. Brydes da pludseligt Rytmen, kommer der f. Ex. under en regelmæssig Klokkringning med Et en ganske fremmed Lyd eller en længere eller kortere Pause end sædvanligt, eller i en vekslende Række af blaa og gule Striber pludseligt en rød, da skabes derved en forstærket vasomotorisk Virkning hos os, der fremkommer det Fænomen, som psykologisk betegnes som en *Overraskelse*. Den stærke Effekt, der har faaet dette Navn, kan føles paa meget forskellig Maade af Den, der er Genstand for den. Overraskelsen kan, som enhver voldsom og brat Afveksling, være ubehagelig, pinlig, blot paa Grund af sin Intensitet; men den kan ogsaa bruges — og bliver meget brugt — som et Middel til at forstærke Afvekslingens Nydelsesvirkning og særligt til at genoplive denne, naar Rytmen selv ved hyppig Gentagelse af et og samme Motiv maaske var paaveje til at blive virkningsløs. Saalænge Rytmen derimod, som den er, be-reder en Nydelse, en behagelig Spænding, vil Over-raskelsen let blive følt som en Skuffelse over det ven-tede Indtryks Udeblivelse, og Skuffelse er, som det vil erindres, den over for Nydelsen værste af alle Affekter, Nydelsens «Negation». Overraskelsen maa derfor altid i Kunsten anvendes med al mulig Takt og Skønsomhed.

Selvfølgelig er det ikke udelukkende den ved Rytmen frembragte Forventning, der kan blive Substrat for Overraskelse. En vel begrundet Formodning om Arten og Beskaffenheden af de Indtryk, der skulle komme,

kan være støttet paa ganske andre Omstændigheder end en hidtil overholdt lovmæssig Afveksling; og gaar det imod en saadan Formodning, saa bliver Virkningen en lignende som den, der indtraadte ved Brud paa Rytmen. Hvis Kunstneren saaledes i et Værk, hvori han ellers har overholdt en vis bestemt Stil eller gennemført en ensartet Tone, paa et eller andet Punkt pludseligt gjør et Brud paa Stilen eller falder ud af Tonen ved at anbringe Former eller Udtryk eller Tanker, som slet ikke passe med dem, der iøvrigt karakterisere Værket, saa frembringer han en Ovrraskelse, der efter Omstændighederne kan være behagelig eller ubehagelig, men hvis Nydelsesvirkning ofte kan være meget stærk, og som derfor ogsaa finder en stor Anvendelse i Kunsten, i alt Fald i Poesien og vel ogsaa i Musiken. At den vanskelig vil kunne anvendes med synderligt Held i de bildende Kunster er øjensynligt. Ovrraskelsen kan, naar den skal bevare sin Virkning, selvfølgelig mindst af Alt taale stadigt at have for Øje eller ideligt at gentages; dens Væsen er jo netop at komme uventet, deri ligger alene dens Kraft. Vilde man paa en Bygning i en ellers gennemført Renæssancestil anbringe et enkelt arkitektonisk Led i gotiske eller orientalske Former, saa kunde der muligvis derved frembringes en vis Nydelsesvirkning hos Den, der saa det første Gang, og hvem dette Brud paa Stilen derfor stod som en effektiv Ovrraskelse; men for Genboerne, der dagligt havde Synet for Øje, faldt jo Ovrraskelsen hurtigt bort og dermed den tilsigtede Virkning. Anderledes i Poesien; der er Ovrraskelsens Virkning ganske momentan og repeteres i alt Fald kun med saa lange Mellemrum, som man selv finder hensigtsmæssige for Nydelsens Skyld. Ovrraskelsen er derfor her paa sin rette Plads og finder

sin virkningsfulde Benyttelse paa Betingelse af, at den ikke anvendes for tidt i en og samme Form, hvad der er lige imod dens Natur. Men iøvrigt kan den her søges tilvejebragt ved meget forskellige Midler. Undertiden er den af rent sproglig Art, der anvendes f. Ex. et nyt eller paafaldende Ord i en ellers jævn Stil, som naar *J. P. Jacobsen* betegner Sneglens Fremadgliden ved at den «mavede sig frem». *Christian Winther* opnaaede undertiden en sproglig Effekt ved i den lyriske Diktion pludseligt at indkaste et eller andet realistisk Udtryk eller et dissonerende Fremmedord, en Metode, der selvfølgelig maa anvendes med den største Diskretion og Takt, naar Digtets Hovedvirkning ikke skal forspildes. — En kraftigere Virkning end den, der kan frembringes ved disse rent sproglige Overraskelser, tilsigter Poesien ofte ved en pludselig og uventet Skiften af Følelsetonen, hyppigst vel saaledes, at denne efter hidtil at have været let og legende med Et bliver sørgmodig eller tragisk. *Heine's* Effekter opnaas ofte ved dette Kunstgreb, som naar han, efter en Lovprisning af den Skønnes Velstand og smukke Øjne, overraskende meddeler Læseren, at han — i Ordets fulde Betydning — er af disse «zu Grunde gerichtet»; eller efter nogle halvt skemt-somme Bemærkninger om den jævnligt intrikate Beskaffenhed af Kærlighedsforholdene pludseligt bliver patetisk og minder os om, at Den, der er kommen i en saadan Kasus: «Ihm bricht das Herz entzwei». Metoden er, som Erfaringen viser, god og virksom, men ogsaa farlig i mindre kyndige og erfarne Hænder, hvad der er en naturlig Følge af, at en Overdrivelse let fører ind paa Enemærker, hvor man slet ikke har havt til Hensigt at færdes. Bliver Modsætningen for kras, Overraskelsen for stærk, saa kommer Virkningen nemlig ind under det

æstetiske Begreb *Komik*, der jo er en god Ting, naar den er tilsigtet, men ikke, naar den er ufrivillig. Den største Anvendelse i Poesien faar Ovrraskelsen netop til at frembringe den Art af Virkninger, som vi kalde komiske, eller korrektere udtrykt: de stærkeste, krasseste Stilist-effekter af denne Art, de stilistiske Ovrraskelser, der synes mest at spotte alle vel grundede Forventninger og derfor i Forhold til Stil og Mening maa synes os de mest urimelige — netop de finde paa Grund af deres kraftige Nydelsesvirkning en udstrakt Benyttelse i Digtekunsten, hvor de komme ind under den Art af Kunstmidler, der sammenfattes under Navnet *Komik*. Selvfølgelig kan en komisk Virkning komme tilveje paa ganske andre Maader, og de Forsøg, der ere gjorte paa at samle alle Arter af *Komik* under én Definition, ere altid mislykkede. Den her omtalte Art, den, der bestaar i en til en yderlig Grad dreven stilistisk Ovrraskelse, bliver særligt bragt i Anvendelse af de engelske Humorister og deres Efterlignere; eller det er maaske rigtigere at sige, at Humoren bestaar i Anvendelsen af groteske Ovrraskelser i Stilen. Disse komme tilveje ved Sammenstillingen under ét Synspunkt af mer eller mindre inkommensurable Ting, Noget, man vel altid har betragtet som en Ejendommelighed for Humoren. *Dickens'* Stil vrimler af Exempler, saasom: «Englands Advokatur er adspredt over hele Jordens Overflade. Hvorledes England kan bestaa i fire lange Sommermaaneder uden sin Advokatur — der er dets anerkendte Tilflugt i Modgang og dets eneste retmæssige Triumf i Medgang — ligger udenfor Spørgsmaalet; men vist er det, at dette Britaniens Skjold og Rygstød ikke for Tiden er tilstede»; — eller: «Bestyrelsen af et Hus som dette anretter store Ødelæggelser i Ansigtstrækkene», sagde Mrs. Todgers;

«Saucen alene er nok til at lægge tyve Aar til Ens Alder, forsikrer jeg Dem»; — eller: «og da Smallwed af sin Snedigheds Dybde foretrækker Kalvesteg og Skinke med Snittebønner, gjøre Mr. Guppy og Mr. Jobling den samme Bestilling», o. desl.

Der er her talt om de Overraskelser, Digtekunsten bringer i Anvendelse ved Hjælp af Sproget og Stilen; men den har andre og endnu kraftigere virkende til sin Raadighed. Jeg sigter ikke her til de overraskende Tanker, som et Digterværk kan indeholde; dette har, som man med lidt Overvejelse let vil blive klar over, intet med Kunsten at gjøre. Tanker ere Naturprodukter og kunne berede os Nydelse i denne Egenskab, men ingen Kunstnydelse; denne fremkommer selvfølgelig ikke ved Tankerne selv, men alene ved den Maade, de anvendes paa. Derimod benyttes overraskende Handler eller Begivenheder meget almindeligt og med stor Virkning i Poesien — med størst Virkning, jo mere fornuftstridigt og urimeligt Bruddet er med, hvad man efter de givne Forudsætninger kunde vente, og derfor oftest med en komisk, «farceagtig», Virkning.

Sympati.

Jeg har allerede i det Foregaaende ved flere Lejligheder berørt den i fysiologisk Henseende højst mærkelige Kendsgjerning, at man kan gribes af en Sindsbevægelse, hensættes i en Sindsstemning, ved at iagttage samme Stemning hos Andre; at man kan betages af

Sorg ved at se en Sørgende, uden for egen Konto at have nogen Grund til Sorg, eller gribes af Rædsel blot ved at befinde sig sammen med en Rædselsslagen o. s. v. Men der er al Anledning til at komme noget nærmere ind paa hele dette Forhold, som er af en overordenligt udstrakt Betydning i Sindsbevægelsernes Psykologi og spiller en fremragende Rolle i Nydelsernes, særligt i Kunstnydelsens — for ikke at tale om den Vigtighed, det har for de enkelte Individuers Relationer til hinanden som et aandeligt Sammenknytningsbaand mellem Menneskene; denne Side af Sagen vedkommer os jo imidlertid ikke paa dette Sted.

Denne Evne til at gaa over fra den Ene til den Anden, denne Smitsomhed hos Sindsstemningerne, danner det psykiske Fænomen, der fra Oldtiden af har faaet Benævnelsen *Sympati*, en, fra først af vidunderligt træffende og præcis Betegnelse, hvis Betydning imidlertid i Tidernes Løb er bleven snart indskrænket, snart udvidet og overhovedet saaledes forvasket, at det nu ofte, selv ved Ordets Anvendelse paa det videnskabelige Omraade, er vanskeligt nøjagtigt at vide, hvad det skal betyde*). Paa Dansk har man søgt at gengive det i ordret Oversættelse ved det i sproglig Henseende ualmindeligt gyselige Ord «Medlidenhed»; men ogsaa dette Ord har faaet en ganske anden Betydning end den, der oprindeligt tilkom dets Original, og som her skal overholdes: for det Første er dets Anvendelse bleven indskrænket til de sørgmodige og lidelsesfulde Stemningers Omraade;

*) *Højding*, der selvfølgelig er præcis nok i sin Anvendelse af Ordet, bruger det i sin Psykologi som Synonym med Altruisme, giver altsaa Begrebet et ganske andet Omfang end det, der — formentligt i Overensstemmelse med dets oprindelige Definition — her er tillagt det.

man taler jo ikke om Medlidenhed med Vreden eller Glæden; og dernæst angiver Betegnelsen Medlidenhed efter almindelig Sprogbrug jo ikke engang, at der findes nogen virkelig *Medliden* Sted. Ordet *Medfølelse* gengiver for saa vidt noget bedre Begrebet Sympati; men ogsaa det er blevet indskrænket til at betegne Sympati ved de smertefulde Stemninger; noget lignende er Tilfældet med Ordet *Deltagelse*, brugt absolut.

Det maa man nemlig vel fastholde, at den sympatiske Overførelse kan finde Sted for alle Sindsbevægelser Vedkommende, i alt Fald alle dem, hvis fysiologiske Fænomener ere iøjnefaldende eller dog tydeligt iagttagelige for Andre. Denne Overførbarhed er jo iøvrigt saa vel bekendt, at den næppe behøver nærmere at paavises i det Enkelte; jeg skal ogsaa blot i al Korthed her bringe Sagen i Erindring for de vigtigste Affekters Vedkommende. Hyppigst har man maaske Lejlighed til at konstatere *Glædens* Smitsomhed; den erkendes af Enhver, der trænger til at opmuntres; han ved, at det bedste Middel er at omgive sig med glade Ansigter og saaledes udsætte sig for den direkte Smitteoverførelse; og hvem har ikke erfaret den «smittende» Latters Uimodstaaelighed, der jo undertiden er saa stor, at det kan blive ret generende. — Næppe mindre anerkendt er *Skrækkens*, *Rædselens*, Evne til at smitte; ere Exemplerne mindre dagligdags, saa ere de til Gengæld ofte meget mere slaaende og undertiden højst følgesvangre, som naar en «Panik» under Slaget angriber en Afdeling — eller en hel Hær — uden anden Grund, end at en Enkelt tilfældigvis har faaet Buxefeber og har lagt det for Dagen paa en alfor iøjnefaldende Maade; mer end én Fægtning er notorisk tabt, fordi Soldaterne pludseligt kastede Vaabnene og raabte *sauve qui peut*,

smittede ved Synet af En eller Anden. der smurte Haser — ligesom det jo er bekendt, at en enkelt forskrækket Hest kan faa hele Flokken til at styrte afsted i vild Flugt. — Hvorledes *Vreden*, *Forbitrelsen*, kan brede sig fra den Ene til den Anden og sluttelig ofte betage en hel Befolkning, af hvilken hver Enkelt for sit private Vedkommende ikke havde nogen særlig Grund til Forbitrelse, derpaa afgive navnlig Revolutionstiderne store Exempler; uden Vredens Smitsomhed vare de færreste Folkerevolutioner vel komne i Stand. Men ogsaa i det Smaa er der jo mer end tilstrækkelig Lejlighed til at se, hvorledes «Ophidselsen» kan gribe om sig, naar den først er kommen til Frembrud hos En eller Anden, saa at tilsidst ikke andet end et almindeligt Slagsmaal kan bringe Ro tilbage i Sindene. — Paa lignende Maade har det sig med *Sorgen*; man bevarer vanskeligt en glad Stemning i en sørgende Skare, om man end ikke har nogen selvstændig Grund til Sorg; og «Barselkonen» kommer i daarligt Humør over Gedske Klokkers' Flæben, skønt hun véd, at den ikke bunders i nogen dyb Smerte. Sorgen er jo, som bemærket, i det Hele den Affekt, der i den almindelige Bevidsthed særligt er Genstand for «Medfølelse», «Deltagelse», Begreber, som for denne Affekts Vedkommende netop svare til den mere omfattende «Sympati». — Den overordenlige Smitsomhed, som *Extasen* ved mange Lejligheder og i visse Himmelegne har vist sig i Besiddelse af, og som har givet Anledning til saa mærkelige, navnlig religiøse, Fremtoninger, har jeg ovenfor havt Lejlighed til at berøre.

For ikke at miskende den sande Natur af Sympatien — i den Forstand, hvori Ordet her er taget — er det nødvendigt, at man gør sig det aldeles klart, hvad det er, der smitter; at man tydeligt indser, hvorledes

det alene drejer sig om Overførelse af rent legemlige Fremtoninger. Jeg indser, at der vil være nogen Vanskelighed ved at udrydde de tilvante Forestillinger paa dette Omraade. Den gængse Opfattelse synes at være den, at Synet af Glæden eller Sorgen o. s. v. vækker tilsvarende aandelige Tilstande, «de egenlige Sindsbevægelser», af hvilke saa atter de ydre emotionelle Tilsyneladelser ere Udslag. Denne Betragtningssmaade har sit Udspring fra den endnu ikke helt overvundne Opfattelse af Sindsbevægelserne som sjælelige Entiteter. Hvad der gjør en sjælelig Begivenhed til det, vi kalde en Sindsbevægelse, er, for at gentage det, den Omstændighed, at den paavirker vort vasomotoriske Nervesystem og derigennem, middelbart eller umiddelbart, afstedkommer legemlige Fænomener, som vi føle og opfatte: En Sorg uden disse legemlige Fænomener er intet, lige saa lidt som en Spænding, en Glæde o. s. v., og der behøver, som jeg andetsteds udførligt har vist, overhovedet slet ikke at være nogen aandelig Begivenhed tilstede, for at den emotionelle Proces skal komme i Stand; men er der virkeligt en saadan, saa forbliver den en simpel Erindring eller Tankeforbindelse, eller hvad det nu kan være, indtil den har frembragt en Forstyrrelse i vore Blodkars Innervation; først fra dette Øjeblik af er den bleven en Sindsbevægelse. En Meddelelse om, at jeg har vundet i Lotteriet, forøger min Viden med en Kendsgjerning, der er af Interesse for mine Finanser; men den foraarsager mig først en Sindsbevægelse, en Glæde, naar den bevirker en Udvidelse af mine Blodkar og herigennem en forstærket Bevægeimpuls o. s. v. Der er i Virkeligheden paa Sindsbevægelsernes Omraade intet Andet, der kan smitte, end de rent legemlige Tilsyneladelser; det er jo kun dem, der ere iagttagelige.

for Andre; og en mulig aandelig Rørelse, der forbliver skjult i Sjælens Dyb, har ingen Mulighed for at paa-virke Omgivelserne, medens paa den anden Side en vel fingeret Sindsbevægelse selvfølgelig smitter lige saa godt som en virkelig. En uhildet Iagttagelse, der vogter sig for at se Fænomenerne i Belysningen af forudfattede Meninger, vil ogsaa let vise disses umiddelbare Smit-somhed. Vi komme i godt Humør ved Synet af det glade Ansigt uden at kende Aarsagen til dets Glæde — denne kunde for den Sags Skyld gerne være forstilt; vi kunne komme til at le ved at høre en hjertelig Latter uden at have nogen Anelse om, hvad der les af, endog uden at vide, hvem det er, der ler; men paa den anden Side vil der ikke vækkes nogen sympatisk Glæde hos os, om ogsaa En forsikrer os, at han indvendigt er jublende glad og vi have Grund til at tro det, naar hans Ansigt og Lader intet Vidnesbyrd bærer derom. Det spæde Barn ler med den Leende og græder med den Grædende, selvfølgelig uden noget sjæleligt Ud-gangspunkt for Glæde eller Sorg; ja vi kunne komme til at smile eller kunne blive «bevægede» over for et Kunstværk, der træffende gengiver Glædens eller Sorgens Udtryk, skønt her jo da ikke kan være Tale om nogen aandelig Smitte. Hvor stor denne sympatiske Magt er, som Sindsbevægelsernes ydre Tilsyneladelser have til at fremkalde de tilsvarende Fænomener hos Andre, det fremgaar maaske aller tydeligst af de Midler, som Vel-talenheden bringer i Anvendelse, naar det gælder om at henrive Tilhørerne. Drejer det sig om at røre en Jury, opflamme en Folkehobs Lidenskaber eller hensætte en Forsamling i religiøs Extase, da udretter den kolde, rolige Taler kun lidet, selv om han har de mest over-bevisende Grunde og de mest rørende eller heftigste

Ord til sin Raadighed; her kræves der en *Danton's* af Lidenskab fordrejede Træk», en *St. Franciscus'* af hellig Begejstring straalende Aasyn, en *Cicero's* Taarer over hans Klient's Trængsler.

Jeg kan ikke modstaa Fristelsen til at beraabe mig paa den sidst nævntes eget Vidnesbyrd i denne Sag; det har dobbelt Vægt, fordi den store Taler ikke alene saa indtrængende har beskæftiget sig med Talekunstens Teori og Metode, men selv netop var en saa anerkendt Mester i at vække Tilhørernes Stemning, at naar Rollerne i en Retssag fordeltes mellem de to Forsvarere, tilfaldt der altid ham den Akt, der kaldtes «Commiseratio», Medynksvækkelsen hos Dommerne, et uundværligt Led i den romerske Defension. Han forstod sig altsaa paa Sagen, han havde naturlige Anlæg saavel som Øvelse og Erfaring paa dette Omraade, og det er derfor af stor Interesse at se, hvor bestemt han udtaler sig for de ydre emotionelle Fænomeners Magt over Tilhørerne. «Jeg er altid», lader han Taleren Antonius sige, «naar jeg har stræbt ved min Tale at vække Sorg eller Medlidenhed eller Uvilje eller Had, selv bleven bevæget af de samme Følelser, som jeg har søgt at fremkalde hos Dommerne. Det er ikke let at vække Vrede hos Dommerne mod Den, man ønsker de skulle vredes paa, hvis man selv har Udseende af at tage sig Sagen let; eller Had, dersom Dommerne ikke faa Indtrykket af, at man selv er optændt af Had; eller at vække deres Medfølelse, hvis man ikke i sine Ord, sit Udtryk, sin Stemme, sit Ansigt eller endog sine Taarer, giver dem Vidnesbyrd om, at man selv føler Smerte*). Der gives jo

*) — — Pour bien exprimer ces caprices heureux
C'est peu d'être Poète, il faut être amoureux.

Boileau: l'art poët. II. 44.

intet Stof, der er saa brændbart, at der kan gaa Ild i det af sig selv; og saaledes er der heller Ingen, hvis Sind er i den Grad modtageligt for Paavirkning af Taleren, at han kan komme i Flamme, hvis Taleren ikke selv flammer og gløder ham imøde. Og skulde man finde det mærkeligt, at Nogen saa tidt skulde kunne optændes af Vrede, saa ofte føle Smerte eller blive Bytte for alle mulige forskellige Sindsbevægelser, især naar det drejer sig om Andres Anliggender, saa maa man tage i Betænkning, at der ligger en stor Magt i de Synspunkter og Omstændigheder, man fremsætter og afhandler i sin Tale, saa at der ingen Simulation, intet Komedie-spil behøves» — — —. Saa vidt Cicero; en anden berømt Taler, der blev spurgt om, hvilke Veltalenhedens Hovedpunkter vare, svarede: Foredraget, Foredraget og atter Foredraget! Men Den, der svarede saaledes, var ingen Dansk. For at vurdere den sympatiske Magt, der kan ligge i Talerens personlige Aktion, maa man have hørt — og set — en Taler fra de Egne, hvor man véd at anvende Stemmeklang, Tone, Ansigtsudtryk, Gestikulation med disse stemningsvirkende Midlers hele henrivende Styrke; hos os Nordboere, der kun i ringe Grad ere i Besiddelse af de mimiske Udtryksmidler, spiller den begejstrende, opildnende eller rørende Veltalenhed jo heller ingen Rolle — til Vinding sagtens for vore Beslutningers Besindighed og vore Dommes Retfærdighed, men til afgjort Tab for vort Nydelsesliv. Offenlig Veltalenhed har aldrig hos os kunnet faa den Karakter af Folkeforlystelse, som den aabenbart har havt og tildels endnu har blandt sydligere Nationer.

Det maa man altsaa være vel paa det Rene med, at Opfattelsen gennem Synet eller Hørelsen af en Sindsbevægelser legemlige Fremtoninger er i Stand til umiddel-

bart, uden noget sjæleligt Mellemlid, at fremkalde de samme Fænomener, den samme Sindsbevægelse, hos Iagttagerne. Sagen er fra et fysiologisk Synspunkt utvivlsomt meget mærkelig eller, med andre Ord, meget dunkel, men er ingenlunde noget isoleret Fænomen; tvært imod staa vi her kun overfor en enkelt Ytring af et mere omfattende Forhold, et psyko-fysiologisk Fænomen af stor Rækkevidde, nemlig den uvilkaarlige, «instinktmæssige» Impuls, ethvert Menneske ved at iagttage en Bevægelse hos Andre faar til selv at udføre den eller ved at høre en Lyd til selv at gentage den — hvilket jo lige saa vel som anden sympatisk Imitation sker ved Eftergjørelse af Muskelbevægelser. At denne Efterlignelsesdrift ikke spiller en større Rolle, end det faktisk er Tilfældet, saa at vi jo ikke til Dagligdags gaa omkring og eftergjøre hinandens Manerer, har dels sin Grund i en vis Bestræbelse for at beherske og modarbejde den medfødte Drift, hvorved det efterhaanden lykkes at svække den; men dels vel ogsaa deri, at den sædvanligvis kun gjør sig tydeligt gældende over for nogenlunde stærkt udprægede Fænomener og ved en nogenlunde opmærksom Iagttagelse af dem; et flygtigt bemærket og i sig selv ikke meget iøjnefaldende Fænomen giver i Reglen ingen kendelig Impuls til Efterligning, i alt Fald hos voksne Mennesker.

Men iøvrigt vil Enhver ved en nogenlunde opmærksom Selviagttagelse kunne overbevise sig om denne Smit-somheds Realitet, som vel ogsaa er almindeligt anerkendt, om end ikke med tilbørligt Blik for dens indgribende Betydning paa forskellige psykologiske Omraader. I og for sig er Vanskeligheden ved at beherske Efterlignelsesdriften jo saa stor, navnlig hos Børn, at der drives en Slags Sport dermed. Alle have vi i sin Tid gjort Er-

faringer om, hvor svært det er at «holde sin Faders Heste», at lade være at blinke, naar Den, vi stirre ind i Øjnene, blinker, eller at se stivt paa en Smilende uden selv at komme til at smile. *) Ret generende kan det jo ved visse Lejligheder være, at man saa særdeles let smittes af den Søvniges Gaben, for Mange ogsaa, at de vanskeligt kunne lade være at rømme sig, naar de høre Andres Rømmen. Enhver pludselig, stærk Bevægelse er i sig selv smittende; jeg griber mig selv i uvilkaarligt at eftergjøre den Mands Bevægelser, der gaar foran mig paa Gaden og pludseligt begynder at fægte med Armene, idet han er ved at tabe Balancen i det glatte Føre; og taler man med En, der ledsager sine Ord med stærke Gestikulationer, koster det ofte nogen Selvbeherskelse ikke at gjøre hans Fagter efter. Ja, naar man med Intensitet fordyber sig i en Statues Bevægelse eller Stilling, kan det arrivere, at man ganske uvilkaarligt gjør den efter. **)

Aldeles bevisende med Hensyn til Bevægelsesfænomenernes smittende Evne ere de ingenlunde sjældne Erfaringer fra det patologiske Omraade, hvor særligt disponerede Individuer — d. v. s. saadanne, hvis Nervesystem af Naturen er i usædvanlig Grad «bevægelig», let sættes i Aktivitet ved smaa Impulser — angribes af krampagtige Muskeltrækninger af ingen anden Grund, end fordi de se Kramper af samme Form hos en Anden. Jeg tænker ikke paa de undertiden

*) Sml. Slutningsoptrinet i *Goncourt's La Faustin*.

**) De, som i sin Tid have hørt *Høyen's* Forelæsninger, ville mindes, hvorledes han, mens han med uforlignelig Anskuelighed — der forudsætter egen meget levende samtidig Anskuelse — beskrev en Statue eller en malet Figur, tidt selv efterlignede dens Stilling, aabenbart ikke for at gjøre denne tydeligere for Tilhørerne, dertil egnede hverken hans Exterior eller hans Plastik sig; men ganske uvilkaarligt, paa Grund af Smitte fra det Billede, der stod for hans Sjæls Øje.

smittende epileptiske Konvulsioner, for hvis Vedkommende Forholdet vel ikke ganske er som det her omtalte; heller ikke paa St. Veit's Dansen, der ogsaa synes at kunne smitte, men maaske dog ogsaa paa en mere indirekte Maade. Hvad jeg her har for Øje er visse begrænsede «myokloniske» Konvulsioner, om hvis Smitteevne, i alt Fald mellem Børn, jeg flere Gange har havt Lejlighed til at overbevise mig.

Alt dette er nu kun Smaating. Betydningsfuldere bliver derimod den uvilkaarlige Efterligning ved den Rolle, den spiller i Barnets Oplæring og Undervisning i alt Fald paa de tidligste Udviklingstrin, før der kan bibringes det Kundskaber eller vækkes Intentioner hos det gennem Talen. Man har i Virkeligheden intet andet Middel til at bibringe det spæde Barn de første Færdigheder end at paakalde dets Efterlignelsesdrift. Hønseopdrætteren lærer sine i Rugemaskinen udklækkede Kyllinger at pikke Føden op ved selv at pikke med Fingeren ned i Ædeskaalen; og det spæde Barn lærer aldeles uforstaaende at vise, «hvor stort det er», ved at man rækker sine egne Arme i Vejret foran det. Det bedste Exempel afgives dog af den første Taleundervisning; man foresiger Barnet de Lyd, man vil lære det at udtale, og det eftergør dem ifølge sin Efterlignelsesdrift, uden at nogen bevidst Bestræbelse her er medvirkende. Senere hen i Livet, naar Reflexionen er kommen til Udvikling, er det selvfølgelig ikke let at bestemme den uvilkaarlige Efterlignings Rolle ved Oplæringen.

At de emotionelle Bevægelsesfænomener virke smittende kan altsaa for saa vidt ikke vække Forundring, som denne Kontagiositet ikke er noget i sit Slags Ene-staaende, men tvært imod snarere kan siges kun at være et specielt Udslag af en mere almindelig fysiologisk Lov, hvorefter Bevægelser kunne fremkaldes alene og umiddelbart ved Iagttagelser af analoge Bevægelser hos Andre.

Ikke desto mindre er Sagen i sig selv højst mærkelig, eller, med andre Ord, den er vanskelig at rime sammen med vore sædvanlige nervefysiologiske Forestillinger. At Synet af et Bevægefænomen kan fremkalde en vasomotorisk Innervation er i og for sig ikke det Mærkelige; det kommer ind under Reflexvirkningens vel bekendte Ytringer (sml. S. 43); ethvert Sanseindtryk udøver, som vi have set, en vis Indflydelse paa Blodkarrenes Kontraktionsgrad; men hvorledes det gaar til, at Syns- eller Høreindtrykkene af visse bestemte Bevægefænomener netop fremkalde saadanne Innervationstilstande, at ganske tilsvarende Fænomener blive Resultatet hos Tilhøreren eller Tilskueren, det ligger hidtil, forekommer det mig, ganske udenfor vor Forstaaelse og maa simpelt hen tages som en Kendsgjerning. —

Hvor stor en Rolle de sympatisk vakte Stemninger spille for Menneskenes indbyrdes Forhold til hinanden behøver ikke nærmere at paapeges og ligger i ethvert Tilfælde udenfor vort nærværende Emne. Derimod maa jeg opholde mig et Øjeblik ved disse Stemningers Forhold til Kunsten; ikke fordi det i og for sig er nyt, at Sympati og Kunst kunne have med hinanden at gjøre, — de to Ord nævnes jo tidt nok i et Aandedræt — men fordi man næppe har gjort sig Forholdet mellem dem klart eller vurderet dets Rækkevidde rigtigt, ligesom man jo overhovedet har forstaaet noget Andet ved Sympati, end hvad Ordet her betyder for os.

Selv en overfladisk Iagttagelse vil let vise, at den sympatiske Fremkaldelse af Stemninger har et langt videre Omraade end det, der i det Foregaaende har været paa Tale. Enhver véd, at det ikke alene er Synet

af den emotionelt Bevægede selv, den Sørgende, den Skrækslagne o. s. v. i egen Person, der kan kalde den sympatiske Stemning tillive, men at den samme Evne til en vis Grad tilkommer Skildringen af ham, hvad enten denne nu har Formen af en Afbildning eller en Beskrivelse i Ord. At dette maa være Tilfældet ligger jo i Virkeligheden i Sagens Natur. Hvad der i sidste Instans fremkalder det vasomotoriske Udslag, hvoraf den sympatiske Emotion fremgaar, det er selvfølgelig et bestemt Syns- eller Hørebillede, der har dannet sig hos mig, i mit «Sensorium»; men om dette Billede kaldes frem paa den ene eller den anden Maade, af et andet Billede eller af et levende Væsen, det maa i og for sig være ganske ligegyldigt. Den Omstændighed, at det er Affektens legemlige Udtryk, der er det Smittende, gjør det indlysende, at de malede eller plastiske Gengivelser af disse Udtryk maa have en lignende Evne til at vække Sympati som de originale Udtryk selv. Lidt mere indviklet er Processen, naar den sympatiske Sindsbevægelse skal vækkes gennem Ordet, fremkaldes ved en Skildring i talte eller skrevne Ord af Andres Sindsbevægelse, saaledes som Digtekunsten jo saa ofte stiller sig til Opgave at gjøre det. Her er det subjektive Billede af Sindsbevægelsen hos den sympatisk Afficerede ikke et umiddelbart Resultat af de læste eller hørte Ord; disse kræve for at kunne fremkalde Billedet selvfølgelig, at der er et Erindringsmateriale tilstede, af hvilket det kan sammensættes; har man aldrig set en Grædende eller en Rædselsslagen, saa vil Skildringen af dem i Ord ikke fremkalde tilsvarende Affekter. Men den Opgave gennem Ordet alene at vække sympatiske Stemninger hører utvivlsomt til de vanskeligste paa Kunstens Omraade;

og vi vide alle, hvor langt lettere en Tragedie sætter os i en emotionel Tilstand, naar vi se den fremstillet paa Scenen, end naar vi læse den; naar Ordene understøttes af Affekternes ydre Billeder, end naar de skulle virke paa egen Haand. — At det ved den digteriske Skildring af Sindsbevægelserne og Stemningerne i Virkeligheden er Billedet af disses ydre Fænomener, som virker sympatisk, deraf have Digterne selv ogsaa tydeligt nok en instinktmæssig Fornemmelse. Gælder det at skabe Medfølelse, vække Sympati, for hans Heltinde, skriver Digteren ikke: «hun sørgede» eller: «hun var glad» eller: «hun blev forfærdet», men: «hun gik jamrende omkring, vridende sine Hænder»; eller: «hendes sølvklare Latter lød igennem Huset»; eller: «hun udstødte et Rædselsskrig» o. a. dsl.; kort sagt, han giver os Billedet færdigt og stoler ikke paa, at vi selv vilde kunne sætte det sammen af vore Reminiscenser; thi undværes kan det ikke; den Skikkelse, der skal fremkalde en sympatisk Emotion, maa man «se for sig»; Macbeth rystes ikke i mindste Maade ved Beretningen om Mordet paa Banquo, men gribes først af Rædsel, da Billedet af den Dræbte bliver saa levende hos ham, at han tror ham tilstede; og *Shakespeare*, hvem det var om at gjøre at ryste Tilskuerne, ikke Macbeth, gjør disse delagtige i denne Hallucination.

Denne Kendsgjerning maa altsaa staa fast: Sindsbevægelser — og dermed altsaa ofte Nydelsesfølelser — overføres fra den Ene til den Anden blot ved Perceptionen af deres synlige eller hørlige Fremtoninger, og det, hvad enten disse ere naturlige eller kunstigt efterlignede eller endog blot skildrede i Ord. Dette Forhold spiller den aller største Rolle paa Kunstens og Æste-

tikens Omraade og danner det væsenlige Grundlag for hele store Kunstretninger. Vi have ovenfor set, hvor store Vanskeligheder vi kunne have ved at faa vort Behov for Nydelse, vor Trang til emotionelle Rørelser, tilfredsstillet gennem de Indtryk, der uden vor egen Medvirkning blive os til Del fra Omverdenen, hvilke jo altid ere tilfældige og uberegnelige; og jeg har yderligere gjort opmærksom paa, hvor store Ulæmper eller endog Farer, der kunne være forbundne med Fremkaldelsen af mange nydelsesrige Stemninger — som Raseriet, Angsten, Rædselen — ad naturlig Vej, ved at hensætte sig selv i Situationer, der egne sig til at afstedkomme slige Stemninger. Da Menneskene selvfølgelig snart bleve opmærksomme paa Stemningernes Smitsomhed og mærkede, at man uden videre Ulæmpe kunde opnaa Lystfølelser af alle Arter ved at iagttage de emotionelle Fænomener hos Andre, var det den første og naturlige Tilskyndelse at udnytte denne Erfaring og skaffe sig Rædselens og Raseriets raffinerede Nydelser paa Andres Bekostning ved Hjælp af Kampege, blodige Arenaforestillinger, Menneskeslagtninger, Auto da fé'er o. dsl. Men ved Siden af disse forskellige Midler, der vanskeligt kunde tilvejebringes i tilstrækkeligt Maal til helt at fyldestgøre Trangen og jo tildels efterhaanden ogsaa bleve mindre vel sete i de fleste Samfund, fandt man da allerede fra de tidligste Tider paa kunstigt at frembringe Eftergjørelser af Sindsbevægelsernes Fænomener, mimisk eller billedligt, for ved disse selv at paavirkes sympatetisk og saaledes have det i sin Magt til enhver Tid paa en uskyldig og ufarlig Maade at hensætte sig i en Nydelsestilstand; eller man beflittede sig paa at give saa levende Skildringer af dem i Ord, at sympa-

tiske Rørelser derved kunde kaldes tillive. De Værker og Præstationer, der kom tilveje som Frugter af disse Bestræbelser, har man betegnet som Kunst; den sympatiske Stemningsvækkelse bliver da — ved Siden af Afvekslingen — den anden store Opgave for og Faktor i Kunsten.

II

Kunsten

Menneskenes Trang til Nydelse har til alle Tider været saa stærk og fordringsfuld, at den ikke har kunnet tilfredsstilles ved de Midler, der gavmildt bødes dem af Naturen eller af sig selv fulgte med de Tilskikkelser, som Livet bragte dem. Skovenes Kølighed, Blomsternes og Himlens Farvepragt, Fuglenes Sang, Frugternes Velsmag kunde ikke gjøre Fyldest i Længden; man behersker ikke disse Nydelser tilstrækkeligt; man har dem ikke altid til sin Raadighed just i det Øjeblik, da Nydelsestrangen er tilstede, og, hvad der navnlig snart lader sig føle: de ere ikke afvekslende nok til i Længden at bevare deres Kraft, ikke pirrende nok til, at man ikke skulde attraa mere intense, mere berusende Stemninger, end det ligger i deres Magt at kalde tillive; Menneskene ere ikke anlagte paa at slaa sig til Ro ved en permanent Idyl. Men heller ikke de Nydelser, som Livets Vilkaar iøvrigt lejlighedsvis førte med sig: Jagtens Spænding, Kampens Raseri, Synet af de fangne Fjenders Pinsler og Dødsangst o. dsl. kunde paa langt nær afhjælpe Trangen og det allerede af den Grund, at Glæder af denne Art jo paa ingen Maade stode til Raadighed for Alle; Kvinder, Børn og gamle Folk gik oftest glip af dem; tilmed var det jo for en væsenlig Del Luxus-

nydelser, der vare forbeholdte Jordens Store og Mægtige, og som de Smaa og Svage kun med ringe Udsigt til Held kunde forsøge at bringe i Anvendelse. Man kunde heller ikke godt danse eller drikke sig fuld eller slaas bestandigt. Naar den uafviselige Nydelsestrang, der naturmæssigt ibor ethvert Menneske, skulde tilfredsstilles paa hensigtsmæssig og fyldestgørende Maade, maatte man derfor snart komme til at staa over for den Opgave selv at tilvejebringe Nydelsesmidler, som man paa den ene Side kunde have til sin Raadighed paa ethvert givet Tidspunkt, og som paa den anden Side ingen Ulæmper medførte for En selv og, hvis det lod sig undgaa, ikke al for store for Ens Medmennesker. Dette blev en Opgave for den Enkelte, men ogsaa for de ordnede Samfund som saadanne og for de Styrende, der snart maatte blive kloge paa, at Circenses vare lige saa uundværlige for den offentlige Tilfredshed som det daglige Brød. Af disse Bestræbelser for at imødekomme den evigt vaagne Trang til Nydelse udsprang da *Kunsten*, under hvilket Begreb man sammenfatter de Værker og Fremstillinger, der ere frembragte med det nævnte Formaal for Øje.

Det er maaske ikke saa ganske overflødigt, som det burde være, straks forud at fjerne en Indvending, der muligvis kunde blive gjort mod denne foreløbige Bestemmelse af Kunstens Begreb, den nemlig, at den ikke tager tilbørligt Hensyn til Forholdet mellem Værket og dets Skaber. I Henhold til, hvad der synes at være den sædvanlige Opfattelse, vil man maaske finde, at et Kunstværk kan existere uden Hensyn til, om det bliver til Nydelse for Nogen eller ikke, at det bliver det samme, enten det overhovedet bliver bekendt for Andre eller ikke, og at dets Betydning som Kunst derfor maa søges i, hvad Kunstneren har nedlagt i det og ikke i den Virkning, det gjør paa Andre. Man vil let se, at denne Opfattelse beror paa en Uklarhed i Tanken.

Værkerne blive i og for sig de samme, enten de komme i Forhold til Andre eller ikke, det er klart nok; men naar de faa Rang som Kunstværker, er det selvfølgelig udelukkende i Medfør af den Rolle, de have — eller efter deres Beskaffenhed kunne faa — som Nydelsesmidler, paa samme Maade som Kininen jo først bliver et Lægemiddel, Blaa-syren en Gift i Henhold til den Virkning, de udøve eller kunne udøve paa en Organisme. Sagen er saa simpel, at man ikke kan undgaa at forundres noget ved stadigt at træffe Begrebet Kunst bestemt ved absolute Karakterer.

Hvilke generelle Midler have Menneskene nu havt, og hvilke have de betjent sig af for at bringe saadanne Værker og Præstationer tilveje? De to Spørgsmaal falde for saa vidt sammen, som man kan være temmelig forvisset om, at man nødtigt har ladet noget Middel ubenyttet, som man her overhovedet har havt til sin Raadighed. Hvilke ere, med andre Ord, Kunstmidlerne, betragtede i deres Almindelighed? Besvarelsen af dette Spørgsmaal synes at maatte være af grundlæggende Betydning i Æstetiken.

Ved Forsøget paa Besvarelsen maa vi nu imidlertid ikke overse, at det jo ikke er alle de Værker og Fremstillinger, som man har frembragt med det Formaal at berede Nydelse, der komme ind under Begrebet Kunst i det Omfang, der sædvanligt tildeles dette, og som vi jo desværre ere nødsagede til foreløbigt at respektere tiltrods for den Uklarhed og Ubestemthed, det har tilfælles med alle populære Begreber. Vi maa derfor allerførst søge at komme paa det Rene med, hvad der henføres under Begrebet Kunst, hvilke Frembringelser og Fremstillinger vi ville hædre med dette Navn. Der kan herved ikke gaas strengt rationelt tilværks; til hvilke Slutningsresultater vi ogsaa muligt tilsidst maatte komme, saa kunne vi ikke undgaa at maatte tage vort Udgangs-

punkt fra det gængse Kunstbegreb og søge at affinde os med det saa godt, det vil gaa; det har jo en historisk Ret, som ikke uden videre kan tilsidesættes, naar man vil forstaas af Dem, man taler til. Er det end haabløst at ville afgrænse det præcist, saa maa vi i alt Fald straks paa Forhaand, saa nøjagtigt som det efter Omstændighederne lader sig gjøre, angive, hvorledes vi opfatte det, og hvilket Indhold vi give det.

Der er jo ved Ordet *Kunst* som ved Ordet *Nydelse* (sml. S. 10 ff.) den Ulæmpe, at det — afset fra dets Ubestemthed som Begrebsbetegnelse — ogsaa rent sprogligt bruges meget ubestemt og har flere helt forskellige Betydninger. Kunst er saaledes ikke alene Genstande og Præstationer af en vis Art, men ogsaa Virksomheder, hvorved saadanne Genstande udføres, og endeligt Indbegrebet af Alt, hvad der er karakteristisk for disse Genstande og deres Frembringelse, og har endnu andre Betydninger. Jeg har ikke i min Fremstilling lagt Vind paa nogen streng Konsekvens i Ordets Anvendelse.

Spørger man altsaa, hvad der i al Almindelighed indbefattes under Begrebet Kunst i den Udstrækning, der sædvanligvis gives det i daglig Tale saavel som i Æstetiken, saa synes Svaret at maatte falde saaledes ud: Kunst, d. v. s. en Kunstfrembringelse, kalder man ethvert Menneskeværk*), det være sig nu en Genstand eller en Præstation, der har sin Oprindelse fra en bevidst Bestræbelse for at frembringe Nydelse gennem Øjet eller Øret. Jeg tror, at denne Definition, der jo er rent heuristisk og ikke skal være andet, passer saa godt paa det gængse Kunstbegreb, som det efter dettes tilfældige

*) Nogle Dyr, navnlig Fugle og maaske Fiske, ere utvivlsomt begavede med en virkelig Kunstdrift og Kunstevne i den her anvendte Betydning af Ordene; men der vil i disse Betragtninger alene blive taget Hensyn til den menneskelige Kunst.

Tilblivelsesmaade og deraf følgende Ubestemthed kan ventes, at en Definition overhovedet skal kunne passe. Maaske vil det dog for at komme ganske paa det Rene i saa Henseende ikke være overflødigt lidt nærmere at begrunde de enkelte Bestemmelser, som indeholdes i den.

At Intet regnes for Kunst som ikke er Menneskeværk, derom hersker der selvfølgelig ingen Uenighed; Naturfrembringelserne staa jo i den almindelige Bevidsthed som det diametralt Modsatte af Kunstens Værker i æstetisk Henseende, Nydelsen af Naturen som noget i sit Væsen forskelligt fra Kunstnydelsen. Men heller ikke ethvert Menneskeværk, der frembringer Nydelse, er jo Kunst, ikke engang om ogsaa Nydelsen kommer tilveje ved de samme Midler, der ellers ere i Stand til at fremkalde en Kunstnydelse. Det kan ske, at den Mand, der bygger et Hus, under Bestræbelsen for at give en Række Stolper den hensigtsmæssigste Form og Anordning, hændelsesvis frembringer Afvekslinger, Proportioner, Perspektiver o. dsl., som virke behageligt paa Øjet og saaledes fremkalde en Nydelse; dette er selvfølgelig ikke Kunst — om end det Eneste, der adskiller det Frembragte fra Kunsten, er den manglende Intention. Man kan altsaa ikke altid uden videre se paa et Værk, om det er et Kunstværk eller ikke, det er ikke bestemte Egenskaber, der i saa Henseende er det ene Afgjørende. Spilder jeg en Klat Blæk paa mit Papir, kan det muligvis flyde ud til en udtryksfuld Silhouet eller en morsom komisk Figur, der vilde være et lille Kunstværk, hvis det var malet forsætligt, men nu kun er og bliver en Klat. — Naar man efter en almindeligt anvendt Fremgangsmaade dekorerer keramiske Arbejder ved at lade Farver flyde, som de selv ville, ned ad Genstandenes Sider, saa er man paa et Grænsegebet, maaske ikke

ganske udenfor Kunstens Omraade, da man dog antageligt altid har nogen Del i Valget af de Farver, som man iøvrigt overlader Tilfældet at raade med. Men *Leonardo da Vinci* havde dog Ret, naar han, imod *Botticelli*, hævdede, at det ikke var Kunst, om ogsaa den Klat, der frembringes, ved at en farvefyldt Svamp kastes mod en Væg, tilfældigt formede sig til et smukt Landskab.

For at en Frembringelse skal komme ind under Begrebet Kunst, er det imidlertid endnu ikke tilstrækkeligt, at den er et Menneskeværk, udført i den bestemte Hensigt at bevirke Nydelse; den regnes kun for et Kunstværk, saafremt dens Virkning paa os sker igennem de «højere» Sanser, gennem Øret eller Øjet; det er kun de «aandelige» Nydelser — som man uden psykologisk Berettigelse betegner dem i Modsætning til dem, der opnaas gennem de lavere Sanser — som efter den gængse Opfattelse kunne regnes til Kunstnydelserne; hvormeget en Gourmand end muligvis kunde ønske at hævde sin Tilbøjelighed en Plads blandt de kunstneriske Tendenser, saa vil Verden ikke føje ham heri; Kogekunsten maa nu engang tiltrods for sit Navn finde sig i at blive holdt udenfor Æstetikens Omraade. Lugtindtrykkene indtage vel, som allerede tidligere omtalt, en noget højere Rang i det almindelige Omdømme end Smagsfornemmelserne; Nydelsen er mindre «materiel»; men ingen Parfume bliver dog til et Kunstværk, ingen Røgelsefabrikant til en Kunstner i den almindelige Mening. Den Forskel, man saaledes overfor Kunstbegrebet ganske instinktmæssigt har gjort mellem Syns- og Høreindtrykkene paa den ene Side og de øvrige Sanseindtryk paa den anden, kunde synes ganske vilkaarlig og uberegtiget; i Virkeligheden er den dog muligvis udsprungen

af et rigtigt psykologisk Instinkt. Det er tidligere (se S. 79) vist, hvorledes Indtrykkene paa de lavere Sanser ikke — eller kun meget ufuldkomment — kunne fremkalde Nydelse gennem Afveksling; at de heller ikke ere i Stand dertil gennem Sympati behøver ingen nærmere Forklaring; men Afvekslingen og Sympatien ere jo vore egenlige Kunstmidler — i alt Fald dem, som vi hidtil have lært at kende; og de bringes saa godt som alene tilveje gennem Syns- og Høreindtryk. Grunden til Sondringen vilde da være den afgjørende Forskel i Maaden, hvorpaa Nydelsesvirkningen kommer tilveje gennem de højere og gennem de lavere Sanser.

Om ogsaa den her givne Bestemmelse af Kunstens Begreb er saa præcis som muligt — hvad jeg tror, den er — saa er det indlysende, at den aldrig vil kunne benyttes som en udisputabel Rettesnor over for alle enkelte Værker eller endog hele Arter af Frembringelser med Hensyn til Spørgsmaalet, om de skulle regnes ind under Kunsten eller ikke. Et Begreb, der er dannet saa tilfældigt som det gængse Kunstbegreb, maa nødvendigvis give Plads for megen Vilkaarlighed og vil aldrig kunne defineres paa en saadan Maade, at Vilkaarlighed udelukkes; derved er intet at gjøre; man maa kun ikke opholde sig derover, men tage det som noget Uundgaaeligt, der heller ikke kan gjøre videre Skade selv under en exaktere Drøftelse. Den ovenfor givne Definition udelukker maaske Intet, som man paa nogen Maade kunde falde paa at regne for Kunst; men derimod indrømmer den efter sin Ordlyd vel nok Værdighed som Kunst til forskellige Ting, som ikke Alle ville være enige om at give dette Navn. Som Exempel paa den Vilkaarlighed, der gjør sig gældende ved Ordets Brug, kan saaledes anføres, at medens der ingen Uenighed er om, at Udsmykning af Brugsgenstande, Bygninger o. dsl., kort sagt «Dekoration», hører ind under Kunsten, saa falder vort eget Legemes Udsmykning ved Skræderens, Modesyerskens, Frisørens Hjælp efter den almindelige Opfattelse udenfor Kunsten, og det selv om virkelige Kunstneres Bistand

er anvendt til Komponeringen af særligt festlige eller højtidelige Kostumer, hvad jo tidt har været Tilfældet; Inkonsekvensen er meget iøjnefaldende. Og endnu større bliver den, naar man frakender Akrobaten og Ekvilibristen Kunstner-navnet i dettes egenlige Forstand, samtidigt med, at man betragter Balletdansen som afgjort hørende ind under Kunstens Omraade. I den daglige Tale er det selvfølgelig ganske berettiget at respektere de forskelligartede Kunstneres Følelser og over for hver af dem trække Grænsen nedenfor hans Niveau; men en saadan personlig Hensynstagen kan ikke blive det ledende Princip, hvor det netop drejer sig om at finde en rationel Begrænsning af Kunstbegrebet; og det lader sig ikke gjøre nedenfor, hvor Talen bliver om de sceniske Fremstillinger, at fastholde den Sondring, der kun skyldes Vilkaarlighed eller maaske Hensyn, der fra et æstetisk Synspunkt ingen Berettigelse have.

Jeg staar altsaa formentligt i saa god Overensstemmelse, som det efter Omstændighederne kan forlanges, med den almindelige Opfattelse, naar jeg betegner *Kunsten* som Indbegrebet af Alt, hvad Menneskene frembringe med det Formaal derved at bevirke en Nydelse gennem Synet eller Hørelsen. Med denne Definition som Udgangspunkt frembyder den Opgave, vi her have stillet os, aabenbart ingen synderlige Vanskeligheder. Det drejer sig om at vise, paa hvilken Maade, ved hvilke generelle Midler, Kunsten udøver sin Virkning paa os; at vi kun herigennem kunne komme til en rationel Opfattelse af Kunstbegrebet er indlysende, da Kunsten overhovedet kun eksisterer i Kraft af vor Organismes Reaktion mod Paavirkningen af de Værker, som ere frembragte med det nævnte Formaal for Øje. Men denne Paavisning af Kunstens fysiologiske Forhold og

Betingelser falder i alt Væsentligt sammen med, hvad der i det Foregaaende er sagt om Nydelsernes Betingelser og Nydelsesmidlernes Virkemaade. Kunsten er jo kun et af vore Nydelsesmidler eller, om man vil, et Indbegreb af visse Nydelsesmidler; og hvad der gælder om Nydelsernes Fysiologi kan i al Almindelighed ogsaa overføres paa Kunstens. Et ganske simpelt «*fiat applicatio*» kunne vi dog her ikke indskrænke os til; der vil paa alfor mange Punkter være tilvante Forestillinger at overvinde og Fordomme at fjerne. Ogsaa have Kunstnydelserne selvfølgelig — lige saa vel som alle andre Arter af Nydelse — i Enkelthederne mange Ejendommeligheder, en Omstændighed, der let kan lede paa Vildspor, naar Grundforholdene ikke stadigt holdes frem for Erindringen.

Vil man i al Almindelighed gjøre sig klart, paa hvilken Maade et Kunstværk kan fremkalde en behagelig Stemning, berede en Nydelse, saa vil det, med den forudgaaede Udvikling i Minde, være indlysende, at dette maa kunne ske ad to i fysiologisk — eller psyko-fysiologisk, om man hellere vil — Henseende helt forskellige Veje. Det drejer sig jo, som sagt, ved Kunstnydelsen om en speciel Art af den almindelige emotionelle Stemningsvækkelse; og for dennes Vedkommende har jeg, som det vil erindres, ved flere Lejligheder (se S. 44 og 48 og navnlig «om Sindsbevægelser» S. 77 f.) meget indtrængende henledt Opmærksomheden paa, at den kan komme tilveje paa to Maader, nemlig dels ved en mere direkte dels ved en mere middelbar Indvirkning paa det vasomotoriske Centrum. Forandringerne i Karinnervationen og dermed de emotionelle Fremtoninger kunne dels skyldes Indtryk, der *direkte* ledes til Kar-

nervecentret, saa som ved Anbringelsen af et behageligt eller ubehageligt Smagsemne paa Tungen eller ved Indvirkningen af en Mislyd eller en Vellyd paa Hørenerven o. s. v.; men dels ogsaa, og gjerne i endnu stærkere Grad, ved Paavirkninger, som ikke have nogen kendelig direkte Indflydelse paa dette Centrum, men kun opnaa at bringe det i Aktivitet, og altsaa at fremkalde en Stemning, ved først at sætte Hjerneceller i Virksomhed, vække «sjælelige» Processer, Erindringer, Tanker, Forestillinger, fra hvilken Cellevirksomhed Excitationen af Karnervecentret da i sidste Instans udgaar. Som det saaledes forholder sig med Stemningsvækkelsen i Almindelighed, saaledes maa det selvfølgelig ogsaa være Tilfældet med den specielle Art af denne, der skriver sig fra de Frembringelser, vi betegne som Kunst. Ogsaa det Behag, som det er Kunstens Opgave at berede os, kommer tilveje dels umiddelbart ved Sanseindtrykkenes direkte Virkning, dels ved de Minder og Tankeforbindelser, de formaa at vække hos os, men som jo altid forudsætte, at der tidligere er foregaaet Forandringer med nogle af vore Hjerneceller, at de forud have modtaget Indtryk, som de endnu ikke have forvundet, og hvoraf Følgen er, at de nu lettere virke paa de vasomotoriske Celler.

Det vil nu let indses, at de to Arter af Kunstnydelse, der betinges ved denne Forskel i den emotionelle Karinnervations Oprindelse, fra et æstetisk Synspunkt maa holdes meget skarpt ud fra hinanden; gjør man ikke det, saa overser man de æstetiske Indtryks helt forskellige Natur eller faar i alt Fald ikke Rede paa, hvorledes Sammenhængen hermed egenligt er. En rationel Redegørelse for Kunstens Virkemidler og Virke-

maade, hvad der dog er Æstetikens Hovedopgave, bliver aldeles umulig, naar denne fundamentale Forskel i Indtrykkenes Overførelse paa Karnervecentet ikke staar klart for Bevidstheden.

Sagen er i Virkeligheden meget simpel, den æstetiske Forskel let at præcisere og dens afgjørende Betydning ikke vanskelig at gøre indlysende. Det er alene den Nydelse, der umiddelbart, uden nogen sjælelig Virksomheds Mellemløbet, fremkaldes af det Sanseindtryk, vi modtage af Kunstværket, der har almindelig Gyldighed, der er fælles for Alle, ligesom Smags- eller Lydindtrykkene ere ens for Alle — i alt Fald med Reservation over for de Uligheder, som kunne flyde af individuelle Ejendommeligheder i de enkelte Menneskers Organisation. Det er altsaa kun denne Art af Kunstnydelse — jeg vil i det Følgende betegne den som den *absolute* — for hvilken der kan opstilles Love, og som i det Hele kan underkastes en videnskabelig Diskussion. Den derimod, der har sin umiddelbare Oprindelse fra den sjælelige Virksomhed, de Minder, de Tankeforbindelser, Kunstværket fremkalder, — den *individuelle*, som vi kunne kalde den til Forskel fra den absolute — den har jo kun Forhold til den Enkelte eller er i alt Fald ikke universel og unddrager sig enhver objektiv Drøftelse; det er særligt, skønt ikke udelukkende, for dens Vedkommende, at det gamle Ord: de gustibus etc. har sin Gyldighed. Det kan hændes Enhver, at et Maleri, der i og for sig maaske er daarligt, og hvis ringe Kunstværd han endog er paa det Rene med, vækker en levende Nydelsesfølelse hos ham, fordi det f. Ex. forestiller en Egn, hvorfra han har kære Minder; eller at en ubetydelig og daarligt sunget Melodi hensætter ham i en vemodig Lystfølelse, fordi det er den samme, hans Moder sang

ham i Søvn med i hans Barndom. I slige Tilfælde er det jo rent individuelle Forhold, der gjøre, at Kunstværkerne bevirke en Nydelse; var der ikke hos den Paagældende ved tidligere Omstændigheder skabt en ejendommelig Tilstand i visse Hjerneceller, gennem hvilke nu det vasomotoriske Centrum sættes i Aktivitet, saa var han forbleven ligegyldig over for dem, som alle Andre ere det. Men ofte kan det ogsaa være Tilfældet, at Hjernecellernes Disposition skyldes Omstændigheder eller Begivenheder, der have paavirket større Kredse, hele Nationer eller endnu videre Samfund, maaske en hel Tidsperiodes Mennesker, for hvilke den middelbare, indirekte Virkning af Kunstværket da i visse Henseender bliver fælles; og paa denne Maade kan der let fremkomme et fejlagtigt Indtryk af, at Nydelsesvirkningen er af almindelig, umiddelbar, Natur, medens det i Virkeligheden drejer sig om en Massedisposition. Der er ingen god Dansk, der nærer mindste Tvivl om, at vort Dannebrog overgaar alle andre Flag i Skønhed, og at altsaa Farvesammenstillingen i det er behageligere for Øjet end f. Ex. i det svenske blaa Banner med det gule Kors eller i det norske røde med det blaa Kors; saaledes forholder det sig selvfølgelig ogsaa — naar vi kun se Sagen med vore egne Øjne, med vore patriotiske Følelser som Forudsætning; men vor Lystfølelse ved det røde Flag med det hvide Kors har jo i Virkeligheden ikke noget med Farvevirkningen at gjøre, er ikke af kunstnerisk Natur; Svenskerne og Nordmændene, der finde deres Flag skønnest — hver for sig — vise ved deres Forkærlighed for det blaa Flag med det gule Kors eller det røde med det blaa Kors ikke en ringere Farvesans; og lige saa lidt Amerikanerne, naar de begejstrede synge om deres «Stripes», der i vore Øjne mest ligne et Dyne-

vaar; thi det er ganske andre Rørelser end de egenligt kunstneriske, der herved gjøre sig gældende. — Paa samme Maade lade hele Religionssamfund sig hensætte i Stemninger af forskellig Art ved Kunstværker, plastiske eller digteriske, der lade de udenfor Staaende uberørte, fordi de mangle «Forudsætningerne», den Forandring i Hjernen, hvoraf det er betinget, at Indtrykket af Kunstværket kan bringe en vasomotorisk Funktion i Stand; o. s. fremd.

Naar jeg i det Foregaaende saa stærkt har insisteret paa Sondringen mellem de umiddelbare og de middelbare Virkninger af Kunstmidlerne — og for den Sags Skyld af alle emotionelle Paavirkninger overhovedet — saa har jeg selvfølgelig dermed ikke villet sige, at vi i hvert enkelt Tilfælde kun have med én af disse Virkninger at gjøre eller, med andre Ord, at det enkelte Indtryk kun virkede paa én Maade, enten ved umiddelbart at forplantes til det vasomotoriske Centrum eller ved at naa dette ad en Omvej efter først at have sat en Hjernevirksomhed i Gang. Tvært imod; der er rimeligvis ingen Sanseindtryk, som have den Egenskab alene at stile direkte mod Karnervecellerne eller alene at tage Vejen til Hjernens Barksubstans, begge Veje staa aabne for dem alle, i alt Fald saa længe vi ere i vaagen Tilstand; og for saa vidt vil altsaa Indvirkningen af et Kunstværk paa vort Øje eller Øre have Muligheden for paa én Gang at fremkalde saavel en direkte Nydelse som en indirekte, formidlet ved en Hjernevirksomhed. Paa denne Maade sker det f. Ex., at Synet af en Flagdekoration kan behage samtidigt ved det umiddelbare Synsindtryk og ved de patriotiske Følelser, der vækkes i vort Bryst; eller at et Maleri, som *Giov. Bellini's* bekendte Pietà, der rører den Rettroende ved sin religiøse

Stemning, ogsaa hos Dem, der ikke kende dets Emne, kan afstedkomme en Kunstnydelse, nemlig direkte, ad sympatisk Vej, ved det inderlige Udtryk af Sorg i Kvindehovedet. Men paa den anden Side sker det utvivlsomt i de allerfleste Tilfælde, at hele Vægten ligger paa den ene Art af disse Nydelser alene, saa at vor Stemning overfor et Kunstværk alene eller aldeles overvejende faar sit Præg af den. Saaledes vil Nydelsen ved en dekorativ Udsmykning af et Møbel, en Vase o. desl. kun undtagelsesvis have noget at gjøre med Minder, Tankeforbindelser o. lign.; eller, omvendt, Behaget ved et Landskabsmaleri eller et Portræt skyldes en direkte vasomotorisk Impuls. Begge Indtrykkene, saavel det af den dekorerede Genstand som det af Maleriet, gaa vel begge Veje, baade til Hjernens Barksustans og direkte til Karnervecentret; men det første møder ikke hist nogen Gruppe af forud disponerede Celler, som det kan sætte i Aktivitet, og vilde saaledes overhovedet ikke bevirke nogen Nydelse, hvis det ikke i sig selv var en Stimulus for det vasomotoriske Centrum; medens det andet ingen direkte Magt har over dette og forbliver virkningsløst som Hjælpemiddel, saafremt der ikke er Betingelser for, at det kan foranledige en cerebral Impuls til det.

De Nydelsesvirkninger, som Kunstværkerne kalde tillive ad indirekte Vej, ere ofte de stærkeste og varigste, som det jo i det Hele er Tilfældet med alle indirekte Stemninger; men de komme for saa vidt ikke Æstetiken ved, som de ikke staa i noget Forhold til Værkets Kunstværdi, til den gode eller slette Anvendelse, der fra Kunstnerens Side er gjort af de artistiske Midler. Ingen Maler kan jo regne sig det til Fortjeneste, om hans Billede tilfældigvis vækker blide Barndoms minder i

en eller anden Tilskuers Sjæl og derved bereder ham en Nydelse; ingen Digter har nogen Ære af, at hans Vers hos en Læser tilfældigvis i Anledning af Noget, han har oplevet, fremkalder en Tankeforbindelse, der gør ham glad; det drejer sig herved ikke om Kunstnydelser. «Den tapre Landsoldat», der har vakt mere nydelsesfuld Begejstring end noget andet dansk Digt, er jo ikke videre bevendt som Kunstværk. Imidlertid er der dog her en Undtagelse at gøre, nemlig for den extatiske Stemnings, *Beundringens*, Vedkommende; og da denne har en ganske særlig Betydning i hele Spørgsmaalet om Kunstnydelsen, er der Grund for os til her at opholde os et Øjeblik ved den, skønt dens emotionelle Forhold i Almindelighed ere omhandlede ret udførligt i det Foregaaende (se S. 34 ff.).

Beundringen kommer, som de extatiske Stemninger overhovedet, selvfølgelig tilveje paa indirekte Maade, ved en cerebral Proces. Efter den Betydning, hvori Begrebet her er taget, har Beundringen, som det vil erindres, sin Oprindelse fra Følelsen af eller Bevidstheden om, at man staar over for besejrede Vanskeligheder; man kan derfor kun beundre en Frembringelse, et Værk, paa Grundlag af en Indsigt eller Erfaring med Hensyn til de Evner, den Øvelse o. s. v., som dets Udførelse har krævet. Jeg kan ikke nære en sand og oprigtig — Affektationen er paa dette Omraade meget stor — Beundringsfølelse over for andre Frembringelser end dem, hvis Udførelse jeg til en vis Grad forstaar mig paa.

Men om ogsaa Beundringen henhører under de indirekte Stemninger, idet den i det enkelte Tilfælde kun kommer i Stand i Henhold til en særlig, tidligere tilvejebragt, cerebral Tilstand, saa har den dog en ganske anden Stilling til Kunstnydelsen end de andre af disse. Om

et Kunstværk iøvrigt ad indirekte Vej skal frembringe en Nydelse, det afhænger, som vi have set, af rene Tilfældigheder, kommer an paa, om dets tilfældige Indhold tilfældigvis møder en ligestemt Streng i vor Sjæl. Anderledes med Beundringen. I Maaden, hvorpaa et hvilket-somhelst Kunstværk kommer tilveje, ligger der jo Betingelser for, at det kan fremkalde Beundring om ikke hos den Ene saa hos den Anden. Vi vide af Erfaring, at denne mægtige Lystfølelse kan vækkes hos os af Kunstens Frembringelser; vi forlange derfor ganske naturligt at beundre, naar vi staar over for dem; lykkes det os ikke, til Trods for, at vi i os selv have Betingelserne derfor, den fornødne Indsigt, saa lægge vi Kunstværket det til Last, betragte det som en Mangel ved dette og bedømme det altsaa til en vis Grad efter Styrken af vor Beundring. En Tilblanding af denne Affekt findes der paa denne Maade ved den meste Kunstnydelse; og meget ofte kan den endog, som vi senere ville komme til at se, danne Hovedingrediensen, ja undertiden i og for sig udgjøre hele Nydelsen; med andre Ord: selv om et Værk, der er skabt til at fremkalde en Nydelsestilstand, ikke har andre Midler til at bringe den tilveje, f. Ex. hverken Afveksling eller Sympativækkelse, saa regnes det dog for et Kunstværk, naar det bevirker Nydelsen gennem de Vanskeligheder, der ere besejrede ved dets Fremstilling. At Beundringen, der altid kræver visse Forudsætninger, ofte kan hvile paa et daarligt Grundlag, at den Enkelte kan beundre Sager, som alle Andre finde alt andet end beundringsværdige, det bliver herved selvfølgeligt en ligegyldig Sag; her har den Enkelte ingen Ret, saaledes som han har det over for Afvekslingens og Sympatiens Nydelsesvirkning, thi ved Beundringen hviler Alt paa Kundskab og Indsigt.

Beundringens Rolle i Kunstnydelsen og dens Betydning for Begrænsningen af Kunstens Begreb vil maaske lettest kunne gøres indlysende gennem et Par Exempler. Man har saaledes oftere drøftet Fotografiens Forhold til Kunsten, opkastet det Spørgsmaal, om et Fotografi kunde kaldes et Kunstværk. Diskussionen vil jo altid blive temmelig ørkesløs, naar man ikke i Forvejen tilstrækkeligt skarpt har defineret Kunstbegrebet, hvilket man i Reglen synes at have anset for overflødigt. Efter den ovenfor givne Definition er Fotografien selvfølgelig ingen Kunst, da Billedet udføres af Naturkræfterne, og Menneskets Medvirkning herved er af ganske underordnet Betydning. Den, der er vidende om, at et foreliggende Portræt eller Landskabsbillede er et Fotografi og ingen Haandtegning, føler ingen Kunstnydelse ved at betragte det; han kan glæde sig over Landskabets Skønhed eller Portrætets Lighed, men han mærker intet Spor af den Art af Nydelse, han vilde være Genstand for, hvis han troede at have en Tegning for sig, selv om dette var en Fejltagelse.

Det var i dette Tilfælde det mekaniske — eller rettere kemiske — Produkt og Menneskeværket, der stilledes i Modsætning til hinanden; men det er ikke denne Forskel, der er det Afgjørende. Der er Exempler paa, at man — og det endog meget sagkyndige Folk — over for to Malerier kan være i Uenighed om, hvilket der er Originalen og hvilket Kopien. Man skulde under disse Omstændigheder tro, at den Kunstnydelse, de frembragte, maatte være nogenlunde lige stor; og det er den selvfølgelig ogsaa, lige indtil det Øjeblik, da Tvivlen løses. Er dette sket, da bliver Forskellen, saaledes som Historien viser, meget stor. Der er intet til Hinder for i alt Fald at tænke sig en Kopi, der saa fuldkomment

gengav Originalen, at der ingen Mulighed var for at skælné dem fra hinanden, og dog bliver Nydelsen ved dem himmelhvidt forskellig; Kopiens Nydelsesværdi — og dermed dens Pengeværdi — er forsvindende ved Siden af Originalens, og det uagtet de ligne hinanden som to Draaber Vand.

Der er saaledes noget i et Værk, som, uanset dets Egenskaber og Beskaffenhed, kan berede en Nydelse. Om ogsaa Kopien og Originalen, Fotografiet og Tegningen gjøre nøjagtigt det samme Indtryk paa Øjet og derigennem paa det vasomotoriske Apparat, saa er deres Nydelsesvirkning dog aldeles forskellig, saa snart man er sig Forskellen i deres Oprindelse bevidst. Der maa i Kunstværket ved Siden af dets egenlige Virkemidler, saasom Afvekslingen og det Sympativækkende, være, eller kunne være, endnu et Moment, som kan bidrage til Nydelsesvirkningen, undertiden maaske alene skabe den: og dette er da, som det let ses af de anførte Exempler, Følelsen af, at der er overvundet en Vanskelighed, udført Noget, som ikke Enhver, maaske kun Faa eller vel endog kun den Enkelte kunde gjøre — jo Færre, desto større bliver Lystfølelsen, der altsaa her har Karakteren af, hvad vi kalde Beundring.

Beundringen spiller vel en Rolle ved al Kunstnydelse, men i meget forskellig Grad, hvilket synes at være af afgjørende Betydning for den æstetiske Vurdering af de forskellige Kunstværker og Kunstretninger. Som allerede bemærket ligger det i Sagens Natur, at man kun kan beundre — i den her anvendte Betydning af Ordet — i samme Grad, som man kan forstaa og vurdere de overvundne Vanskeligheder. Beundringen kommer derfor til at indtage en mer og mer fremragende Plads i Kunstvurderingen, jo mere Kunstfor-

standigheden, Indsigten i Kunstmidlernes Anvendelsesmaade, i Kunstens Teknik, stiger. Det kommer da let saa vidt, at den hos den meget Indsigtsfulde bliver Hovedmomentet, undertiden det eneste, der kommer i Betragtning ved Vurderingen af et Kunstværk. Stærkest og mest ensidigt kan den selvfølgelig komme til at gjøre sig gældende hos Den, der selv udøver den paa-gældende Kunst, og som saaledes bedst kender de Vanskeligheder, dens Teknik frembyder: en Maler faar over for et Maleri paa denne Maade en Nydelse, der kun i ringe Grad er beskaaren os andre, men som paa den anden Side let lader ham ringeagte dets øvrige Virkemidler; en Digter ligeledes over for et poetisk Værk, en Danser over for en Ballet, en Akrobat ved en Trapezkunst o. s. v. Kunstneren kommer derfor indenfor sin Kunsts Omraade let i sin Dom til at afvige selv fra det iøvrigt intelligente og kunstmodtagelige Publikum; og han, ligesom den mer eller mindre ægte «Kunst-kender», havner let og ganske naturligt i den Synsmaade, at Sujetet i og for sig er ligegyldigt, at «et Plankeværk er en lige saa god Opgave for Maleren som en Madonna», eller at Skildringen af en Samtale mellem to Sjøvere paa en Knejspe kan være lige saa nydelsesrig Kunst som Romeo og Julies Dialog i Maaneskinsnatten eller Englenes Ordveksel i Miltons Paradis. Vi ere hermed inde i det saa forskelligt bedømte Princip *l'art pour l'art*, det Princip, der fordrer, at et Kunstværk alene skal vurderes efter sine rent artistiske Egenskaber, og saaledes gjør Beundringen til den eneste berettigede Nydelsesfølelse over for Kunsten. Derimod er for saa vidt intet at indvende, som Enhver jo maa have Lov til at søge sin Nydelse ved Kunstværket, hvor han kan finde den, og man ikke kan formene den særligt Ind-

sigtsfulde i at sætte alle dets øvrige Egenskaber tilside for at se alene paa dets Udførelse og vurdere det i Henhold til de Vanskeligheder, denne har frembudt. Men Principet er selvfølgeligt ensidigt; kræver Beundringen sin Ret, saa maa det ikke være paa Bekostning af de øvrige Momenter, hvorved Kunstværket er i Stand til at vække Behag; vi have jo set, hvor mægtige Kunstmidler Afvekslingen og Sympatien kunne være; — og det er farligt for Kunsten selv, fordi det, hvis det blev eneherskende, vilde indskrænke dens Publikum til en snæver Kreds — de sande Indviede, om man saa vil, men ogsaa de Ligegyldige over for de store Op-gaver, den kan have udenfor Udviklingen af det rent «Artistiske» i snævrere Forstand. Med hvad Ret vilde man udelukke det store Publikum fra de Nydelser, som det, trods sin som oftest fuldstændige artistiske Naivitet, kan kave af Kunsten? Og Kunstnerne, der drev deres Gjerning alene til indbyrdes Fornøjelse, vilde snart, naar de saa deres Virkemidler indskrænkes og deres Publikum med det Samme svinde bort eller blive uforstaaende, komme til at sande *d'Alembert's* Ord: «malheur aux productions de l'art dont toute la beauté n'est que pour l'artiste» *). Af samme Grund er det ogsaa i Reglen uheldigt, naar den Kritiker, der skal vejlede det store Publikum, selv er Kunstner. Som saadan vil han let komme til at lægge Hovedvægten paa de Momenter, der ikke ret vel kunne vurderes udenfor Kunstnernes

*) *Protogenes* havde sikkert gjort Ret i at følge *Aristoteles'* Raad, naar denne opfordrede ham til at vælge sine Emner blandt *Alexanders* Bedrifter, der opfyldte og interesserede Alle. Han har næppe tjent sit Eftermæle ved, dreven af «quædam artis libido», i Henhold til Principet l'art pour l'art at hellige sin Kunst til at male f. Ex. en Agerhøne, om Billedet end i Øjeblikket vakte Beundring i hele Grækenland (sml. *Plin. hist. nat. XXXV.*).

Kreds og kun her har Interesse, med Tilsidesættelse af dem, der netop skulde betones over for Lægfolk, fordi det er dem, hvoraf disse alene kunne paavirkes, og hvorfra de hente deres Nydelse. Man glemmer tidt, at Kunsten virker ved ganske forskellige Midler, og at Kunstnydelsen paa ingen Maade er af samme Oprindelse og Natur hos alle Mennesker. Den Naive og Ukyndige kan glædes og røres ved den, skønt han ikke har nogen-
somhelst Betingelse for, at en artistisk Beundring kan vækkes i hans Sjæl.

Beundringens store Rolle i Kunstnydelsen overhovedet giver sig paa en meget slaaende Maade tilkende ved den forskellige Holdning, vi indtage over for den begyndende, fremadstræbende Kunstudvikling, det være sig nu i en Tidsalder eller hos den enkelte Kunstner, og over for den Kunst, der har naaet sit Højdepunkt, idet den er bleven fuldstændig Herre over Tekniken og klar over den Maade, hvorpaa den bedst kan udtrykke sine Tanker og Ideer. Saalænge vi føle, at Kunstneren eller Kunstperioden strider sig frem, kæmpende mod Vanskelighederne ved at finde sin fuldkomneste Form og sit rigeste Indhold, saa længe bære vi gerne over med mange Svagheder og Mangler; vi føle mere Nydelse ved et Værk, der vimler af tekniske Ufuldkommenheder og er fattigt i Tanke og Indhold, naar vi vide, at det er født under sin Skabers eller sin Tidsalders majsomme Fremadstræben, end ved det, der er Frugten af en færdig Teknik og vel afklarede Ideer. Det Trylleri, den primitive, arkæistiske, Kunst ofte udøver — men selvfølgelig kun paa Den, der er bekendt med dens historiske Stilling — i Sammenligning med Frembringelser af de fuldt udviklede Kunstperioder, det Fængslende ved den i Reglen hverken formfuldendte eller tankerige

Folkepoesi, der til Trods for sin Tarvelighed ofte, og med Rette, udøver en stærkere Nydelsesvirkning end den langt fuldkomnere og rigere Kunstdigtning — kort sagt, den forholdsvis stærke Virkning af Begyndernes, de Uudvikledes Kunstfrembringelser, den synes i al Almindelighed ikke at kunne have nogen anden Aarsag end Beundringen over, hvad der ved smaa Midler og ringe Forudsætninger har kunnet udrettes, altsaa over Besejringen af Vanskeligheder. Vi prise højt endog vore forhistoriske Forfædres i sig selv meget ufuldkomne Forsøg paa med en Flintflække at ridse en Dyrefigur ind i en Benflade eller de sydafrikanske Buskmænds Tegninger paa Klippevæggene — Frembringelser, som øjeblikkeligt vilde tabe al Interesse og Værdi, saafremt det oplystes, at vi vare Genstand for Bedrageri eller en Skuffelse, og at Kunstværkerne vare frembragte af civiliserede Nutidsmennesker; og dog forandredes deres Egenskaber jo ikke derved; det Eneste, der forandredes, var de Vilkaar, hvorunder de vare blevne til og dermed de Vanskeligheder, Kunstneren havde havt at overvinde.

Hele dette Forhold medvirker — Side om Side med vort Behov for Afveksling — til, at ingen Kunstretning, ingen Kunstscole kan leve ret længe. Naar dens Teknik har naat sit Højdepunkt, naar den har gennemarbejdet sine Ideer og Opgaver, naar den, kort sagt, «ikke har noget Nyt at fortælle os», naar «vi kan den udenad», saa ønsker man ikke længer at have med den at gjøre — ikke fordi Teknik og Tanker og Ideer ikke fremdeles skulde kunne anvendes til at frembringe lige saa gode, endog i og for sig bedre Værker end dem, vi beundrede under Skolens Fremblomstren; men nu er det blevet for let. *Christian Winther's* indsmigrende Rytmer have fremkaldt ikke faa

Forsøg i samme Retning, Vers, som maaske i og for sig gerne kunde været skrevne af Mesteren selv: men Ingen, der kender deres Forudsætninger, gider selvfølgelig læse dem. Og hvem vilde gennembæves af en hellig Kunstfølelse over for en Kopi af Parthenon, den være nok saa fuldkomment udført? *Tintoretto* var en daarlig Æstetiker, hvis det er sandt, at han erklærede det for sin Opgave at forene Michel Angelo's Former med Tizian's Farver; Efterverdenen vilde ikke have ydet ham synderlig Tak for hans Forsøg i den Retning. Det haanligste Ord, man kan anvende om en Kunst eller et Kunstværk, er det meget moderne Udtryk «banalt»; dette siger ikke noget om Beskaffenheden af den paa-gældende Genstand; den kunde for den Sags Skyld gerne være fuldkommen; det siger kun, at man har set eller hørt den før, Kunstneren er kommen for let til sit Resultat; Bevidstheden derom er tilstrækkelig til, at vi ikke røres af dets maaske ellers fortræffelige Egenskaber.

Enhver Kunstretning og Kunstscole maa som sagt allerede af den Grund gaa under før eller senere, desto tidligere i Reglen jo mere udpræget og ejendommelig dens Karakter er, thi med den større Særegenhed følger jo gerne mindre Mangfoldighed, færre Muligheder. Renæssancekunsten blev «banal» som Gotiken, Rokoko'en som Renæssancen o. s. v.; Naturalismen visner hen som Romantiken, som Klassicismen, og som det snart vil gaa med Symbolismen; ingen Retning undgaar sin Skæbne; men det giver en forkert Forestilling om Forholdet, naar det ofte siges, at den ene Retning fortrænges eller dræbes af den anden. Afvekslingen er ikke ensbetydende med Fremskridt, den nye Retning er ikke i og for sig bedre end den, som den afløser. Enhver Retning bærer i sig selv Spiren til sin uundgaaelige Død.

den behøver ikke at dræbes, den visner hen; — hvad der skal erstatte den, det afhænger frem for Alt af den Trang til Afveksling, der overhovedet er saa afgjørende for vore Kunstbestræbelser. Selvfølgelig kan det ske, og sker i Virkeligheden tidt, at man i Mangel af noget helt Nyt griber til gamle Former, som Tiden i Aarenes Løb har skilt af med noget af deres «Banalitet». Efter at de tyndbenede franske Empiremøbler i adskillige Decennier vare blevne banlyste som Exempler paa for-dærvet Smag, se vi dem jo nu atter vinde Hjerterne selv i maadelige engelske Efterligninger; *Watteau* eller *Fragonard* komme for en Tid paa Mode igen efter længe at være betragtede som Mønstre paa daarlig Kunst, o. s. v. Slige Gengangertilværelser vare dog af let forstaaelige Grunde sjældent længe; Mindet om deres Forbilleder er en alfor stor Fare for deres Livskraft; de blive hurtigere banale, end dengang de havde deres Oprindeligheds Friskhed.

Skrækken for Banalitet er fuldt berettiget, fordi denne udelukker en af de vigtigste Faktorer i Kunstnydelsen, nemlig den artistiske Beundring. Men det er jo desværre ikke givet enhver Tidsalder, endsige enhver Kunstner, at skabe noget godt Nyt til Afløsning af det, der ikke længer kan aftvinge os Beundring, og Banalitetsfrygten kommer da undertiden til at give sig ret besynderlige Udslag, der ingenlunde ere af det Gode. Den rigtige Følelse af, at Banalitet mindst træffes i de stærkt fremadstræbende om end i og for sig ret ufuldkomne Kunstperioder, gav — ubevidst naturligvis — Anledning til den snurrige Fejltagelse, at man i vore Dage sikrest kunde undgaa den ved at efterligne hine svundne Tiders Teknik og Tanker; og det er bekendt, hvor stor en Rolle «Prærafaeliter» og «Quattro- eller Cinquecentister»

i vort Aarhundrede have spillet, navnlig i Samfund med lidet udviklet Kunstsans. Man anede ikke, at man i sin Bestræbelse for at undfly det Banale var geraadet ind i en potenseret Banalitet, der ikke kunde undgaa hurtigt at blive opdaget. — De krampagtige Anstrengelser, man i vore Dage møder — især paa de forskellige Landes «frie Udstillinger» — for at undgaa Banalitet, og hvori mange Kunstnere ganske ere gaaede op, saa at det er al deres Bestræbelse at frembringe noget ikke før Set, hvorledes det saa for Resten bliver, disse Anstrengelser, der ofte føre til saa højst kuriøse Resultater, ere for saa vidt bedre, som Kunstnerne her ikke ere styrtede i den Faldgrube, som Prærafaeliterne i deres Hjertes Uskyld lode sig lokke i; men man glemmer paa den anden Side, at det: ikke at være banal er en rent negativ Egenskab, der vel kan frelse et Kunstværk fra at blive overset og falde ubemærket til Jorden, men selvfølgelig ikke i sig selv kan skabe nogen Kunstnydelse. Men Ulykken er den, at netop De, der — i Malerkunst, Poesi, Musik o. s. v. — have mest Opfordring og Trang til at søge deres Styrke i Ikke-Banalitet alene, selvfølgelig ikke just ere Dem, der have de bedste positive Betingelser for at berede os hverken den sande artistiske eller den populære Nydelse ved deres Præstationer. —

Jeg har i det Foregaaende bestræbt mig for at gjøre det klart, paa hvilken Maade og ved hvilke Midler Kunsten i al Almindelighed fremkalder Nydelse hos os; det vil maaske ikke være uhensigtsmæssigt i faa Ord at rekapitulere de indvundne Resultater. Kunsten omfatter de Nydelsesmidler, der, til Forskel fra dem, Naturen yder, ere frembragte af Menneskene selv. Spørgsmaalet bliver

da: hvilke generelle Midler have Menneskene bragt i Anvendelse for at give deres Frembringelser nydelsesvækkende Egenskaber? Det maa selvfølgelig dreje sig om Potenser, som ere i Stand til at kalde en mer eller mindre udpræget emotionel Karinnervation tillive. Af saadanne have vi mødt tre, som Menneskene have havt det i deres Magt at betjene sig af og faktisk ogsaa have benyttet til Realisation af det nævnte Formaal, og som saaledes have faaet en Rolle som generelle Kunstmidler. Dette gælder om Frembringelsen af *Afveksling*, hvis Evne til at afstedkomme Nydelsesvirkning synes let at forstaa i fysiologisk Henseende, og som man jo ikke har havt Vanskelighed ved at bringe tilveje i rigeligt Maal under alle Omstændigheder, selv hvor man var indskrænket til de tarveligste Materialer og de ufuldkomneste tekniske Hjælpemidler. — Man har dernæst benyttet sig af den Kendsgjerning, at Synet eller Skildringen af en Affekt har den Evne hos Tilskueren eller Tilhøreren at fremkalde en tilsvarende Sindsbevægelse eller Stemning, for, paa en uskyldig og uskadelig Maade, ad *sympatisk Vej* at bevirke emotionelle Nydelsestilstande; og man har herved den store Fordel at kunne have de sympatiske Stemninger tilrede, naarsomhelst der føles Trang til dem, og at kunne benytte dem uden de Ulæmper, der saa tidt klæbe ved den naturlige Fremkaldelse af sympatiske Lystfølelser. Paa denne Maade har man opnaaet ikke alene at have en rig og let Adgang til de glade Stemninger, men ogsaa uden Fare eller Misligheder at kunne anvende Rædselen, Angsten, Sorgen o. s. v. som Nydelsesmidler. Kunsten har paa denne Maade taget saa godt som alle Affekter i sin Tjeneste, idet den drager Nytte af deres Smitsomhed, der ikke er mindre, naar de kunstigt eftergjøres, end

naar de forekomme i det virkelige Liv. En Særstilling tilkommer der dog *Extas'en* eller, som den i sin dagligdags Form benævnes, *Beundringen*, en Stemning, der ganske vist ogsaa kan være smitsom, og det endog i overordenligt høj Grad, naar den rører sig ved iøjnefaldende legemlige Tilsyneladeiser; men som desuden opstaar over for ethvert Værk, enhver Præstation, hvori man erkender Besejringen af Besværligheder eller Vanskeligheder. Den nydelsesfulde Stemning, der er Virkningen af ethvert Værk, vi give Rang som et Kunstværk, kan altsaa fremkaldes gennem Afveksling eller ved Vækelse af Sympati eller Beundring. Saa langt vil Enigheden vel nok række. Anderledes vil det maaske gaa over for det Spørgsmaal: Har Kunsten flere Strænge paa sin Bue? har den flere Midler at virke med? med andre Ord: Staar det i Menneskets Magt ved egne Frembringelser at bevirke Nydelse ad andre Veje end gennem Afveksling, Sympati og Beundring? Den, der vilde svare benægtende herpaa, maatte vel være belavet paa en noget indigneret Opposition.

Jeg ser ingen Mulighed for at give et absolut Svar paa Spørgsmaalet, et Svar, der med Sikkerhed kunde afledes af Forholdenes Natur. Man burde selvfølgelig kunne det og vilde kunne det, dersom man havde en rationel, fysiologisk, Definition af Kunsten at gaa ud fra. Men saa længe man maa manøvrere med det dagligdags, ubestemte Kunstbegreb, har man ingen anden Udvej end at gaa rent empirisk tilværks og søge at komme til et Resultat ved at analysere Virkemaaden af de enkelte Kunstarter hver for sig. Dette er selvfølgelig en ufuldkommen Metode, for saa vidt som Udfaldet væsenligt kommer til at afhænge af den Omsigt, hvormed Diskussionen foretages og ikke af en objektivt korrekt Følge-

slutning; og en trættende Metode, da den nødvendigt maa føre til idelige Gentagelser, naar den ene Kunststart skal mønstres efter den anden bestandigt med en og samme Opgave for Øje. Men under alle Omstændigheder fortjener Forsøget dog engang at gøres, da Spørgsmaalet er af en saa aldeles fundamental Betydning for den rationelle Æstetik, Kunstens Psyko-Fysiologi. I den rent fysiologiske Æstetik, Sansningslæren, har man jo ogsaa altid i første Linie at undersøge, hvilke Indvirkninger der have Evne til at fremkalde hver enkelt forskellig Art af Sensationer.

Jeg skal altsaa i det Følgende lade de enkelte Kunstarter passere Revue i det Øjemed at undersøge, hvilke generelle Midler enhver af dem har til sin Raadighed og bringer i Anvendelse for at frembringe Nydelse. At Sagen herved maa tages meget summarisk er en Selvfølge; der kan kun blive Tale om at dvæle ved Kunstens Hovedarter; at komme ind paa alle dens enkelte Udfoldelser vilde kræve et Værk, afskrækkende ved sit Omfang og ved Ensformigheden af den Diskussion, der maatte gentages for hver af de utallige Enkeltheders Vedkommende. Det vilde heller ikke være nødvendigt, da Enhver selv let vil kunne give de mere generelle Betragtninger Anvendelse paa de specielle Arter af Kunstfrembringelse. Jeg vil altsaa indskrænke mig til, saa kort det lader sig gøre, og tildels gennem Exempler, at omtale de almindeligt akcepterede — men ganske vist paa flere Punkter daarligt mod hinanden afgrænsede — «Kunster»: Dekorationen (ved Farver og Formgivning), Bygningskunsten, Billedhuggerkunsten, Malerkunsten, Digtekunsten og den sceniske Kunst.*)

*) Jeg er for lidet kyndig i Musiken til at turde drage den med ind i mine Betragtninger; de faa herved en Lakune, som imidlertid ved

Forinden maa det dog være mig tilladt at gjøre en kort Digression for at affinde mig med et æstetisk Begreb, som man maaske ellers vilde savne i det Efterfølgende. Skulde man stole paa den almindeligt gængse, tildels ogsaa den mere videnskabelige Forestilling om de Midler, hvorved Kunsten virker til Nydelse, saa maatte man til de aller fornemste og kraftigste, ofte aldeles uundværlige, regne *Illusionen*, Bedraget, det Forhold, at man over for et Kunstværk forbigaaende bliver Genstand for en Fejltagelse, idet man paa Grund af dets Naturltroskab kommer til at antage det for den Virkelighed, hvoraf det kun er en Efterligning. Med Opnaaelse af *Illusionen* synes Kunsten, «Naturens Efterligner», som den ofte er kaldt, eller i alt Fald nogle Kunstarter, at have naat deres absolute Højdepunkt —; fra et Synspunkt kan dette maaske være rigtigt; men dermed er det jo ikke sagt, at *Illusionen* selv har noget med Kunstnydelsen at gjøre,

Fru *Heiberg*, der jo baade i højeste Grad besad Evnen til at frembringe Kunstnydelse for sit Publikum og havde tænkt meget over sin Kunst og dens Midler, var fuldt overbevist om, at hele Vægten laa paa Frembringelse af *Illusion*. «Kun Et har bestandigt ligget mig paa Hjerte», skriver hun (Et Liv. II. 56), «det at frembringe en fuldstændig *Illusion*, thi kun hvor denne opnaas, kunde der være Tale om en kunstnerisk Nydelse for Publikum, som for mig selv»; og efter i Paris at have set Mlle. *Mars* i en god Rolle bemærker hun (ibid. I. 344): «*Illusionen* var opnaaet, det eneste, hvorpaa det kommer an for en virkelig god Tilskuer.» Teaterkritiken og Publikum synes sædvanligt at være ganske enige med den store Aktrice i denne Opfattelse af Skuespilkunstens Virkemaade: kan man glemme, at man sidder i Teatret, kan man komme ind i den Forestilling, at det er Virkelighed, hvad man ser foregaa oppe paa Scenen, kan man rives saaledes med af denne Fore-

Kunstbegrebets Mangel paa Homogeneitet ikke er af Vigtighed; de forskellige Kunstformer kunne ikke paa Forhaand betragtes som solidariske; passer mine Betragtninger muligvis ikke paa Musiken, saa forringes deres Gyldighed for de øvrige Kunstarter ikke derved. Derimod vilde de selvfølgeligt ikke vinde noget i Styrke, dersom det viste sig, at de ogsaa sloge til for Musikens Vedkommende, hvad de ogsaa, saa vid min Indsigt rækker, utvivlsomt gjøre.

stilling, at man kommer til at hade Skurkens Person og begejstres for den ædle Helt, saa er det Højeste naaet, som Skuespilkunsten kan yde, og hen imod dette Maal skal enhver Forestilling og enhver Iscenesættelse stræbe. Denne Opfattelse er jo mærkværdigt naiv. Der er ingen Tvivl om, at en saadan Illusion ofte frembringes i Teatret i alt Fald hos et mindre reflekteret Publikum; den giver sig jo ikke sjældent Udslag i en noget forstyrrende Intervention i den sceniske Skæbnes Gang ved Insulter eller Trusler mod Skurken o. dsl.; men det er indlysende, at i samme Øjeblik Illusionen indtræder, saa at man glemmer, at det er en Kunstpræstation, man har for Øje, og mener at staa over for Virkeligheden, i samme Øjeblik ophører ogsaa Kunstnydelsen; thi en saadan kan jo ikke fremkomme ved Oplevelsen af virkelige Begivenheder, hvor tragiske eller komiske eller rørende de saa for Resten ere. I stik Mod-sætning til Fru *Heiberg's* Ord maa man hævde, at «den virkelig gode Tilskuer» aldrig kommer i Illusion. Er det hændt nogen af hendes Beundrere et Øjeblik at glemme, at det var hende og ikke den virkelige Lady Teazle, han saa for sig paa Scenen, saa har han jo saa længe ikke kunnet nyde hendes uforlignelige Kunst; at overvære den virkelige Sir Peter's og hans Gemalindes Kontrovers kunde maaske nok være en Slags Nydelse, men jo afgjort ingen teatralsk. — Og paa samme Maade gaar det med de bildende Kunster. Hvis den gamle Anekdote er sand, at *Rembrandt's* Genboere hilste over til det Vindue, hvor Kunstneren havde stillet et Billed af sig selv og sin Hustru, i den Tro, at det var dem selv, man saa, saa er det jo klart nok, at de ikke havde nogen Kunstnydelse af Billedet, saa længe Fejltagelsen varede, hvormeget denne end senere, naar den var forbi, kunde forhøje Beundringen for Kunstværket. — Det er, eller var maaske navnlig tidligere, en ret yndet Kunstsport at male Flader paa en saadan Maade, at Beskueren troede at have plastiske Former: Relief eller gennembrudt Arbejde for sig — man erindre f. Ex. Loftet i Milano's Domkirke; vilde man skaffe Nogen en Nydelse ved denne illuderende Kunstform, maatte man, som det falder af sig selv, røbe ham Sagens Sammenhæng; saa længe han troede at have et plastisk Kunstværk for sig, kunde Malerens Kunst selvfølgelig ikke fremkalde nogen Nydelse hos ham; o. s. frmd. Illusionen kan derfor til en vis Grad være et

Vidnesbyrd om den Fuldkommenhed, hvormed et efterlignende Kunstværk er udført, men er ganske uforenelig med den umiddelbare Kunstyndelse.

Dekoration. — Bestræbelsen for at skaffe sig en Nydelse for Øjet ved Udsmykning af de Genstande, hvoraf man er omgivet, ved at give dem Farver og Former, der vække Behag, er saa gammel som Menneskeslægten og har affødt en Uendelighed af Frembringelser og Kunstmetoder, som det ikke her skal forsøges endogsaa blot at nævne i det Enkelte. Alle kunne de dog henføres til en af to Hovedarter, efter som det er Farver eller Formgivning, der bringes i Anvendelse. Begge Arter vil jeg her sammenfatte under Begrebet Dekoration, hvilket Ord man ofte særligt anvender paa den ved Farvevirkninger frembragte Udsmykning. Emnet bliver paa denne Maade særdeles omfattende; for dog i det Følgende ikke at komme til under Et at omhandle Ting, som i deres Væsen og særligt med Hensyn til deres Nydelsesvirkning ere alfor uensartede, vil jeg afse fra den Udsmykning, der frembringes ved Hjælp af Kunstværker af selvstændig Karakter og Betydning som f. Ex. et stemningsfuldt Maleri paa en Vase, eller sindrige Kompositioner som i Universitetets Forsal eller udenpaa Thorvaldsens Musæum, eller Skulpturer paa en Tempelfrise eller i en Frontispice o. dsl. Slige Kunstværker, der vilde beholde deres Værdi, selv om de førte en selvstændig Tilværelse og ikke blot vare til Pryd for andre Genstande, høre for vor nærværende Betragtning mere ind under Maler- eller Billedhuggerkunsten end under de dekorative Kunstformer.

Den ene af Dekorationens to Hovedmetoder er altsaa Udsmykning ved Hjælp af Farvevirkninger. Dette kan gøres paa mange forskellige Maader, som der ikke her er Anledning til at komme nærmere ind paa. I det Højeste kan det være af nogen Interesse for os at lægge Mærke til, hvorledes en dekorativ Farvevirkning meget almindeligt tilvejebringes uden Anvendelse af Farvestoffer eller farvede Genstande, alene ved at give Overfladen af den Ting, der skal smykkes, en vekslende Beskaffenhed paa de forskellige Steder, hist f. Ex. mere glat, her mere ru, idet den oprindeligt ensformige Farvetone derved brydes, bliver paa nogle Steder mørkere, paa andre lysere, undertiden kan bringes til at svinde næsten helt bort, blive hvid. Man lader til den Ende Traadene i vævede eller flettede Stoffer krydse hinanden paa forskellige Maader; eller man drager en Fure, anbringer en Krans af smaa Gruber eller Knopper omkring Halsen paa den Krukke, man vil dekorere; Fordybningerne eller Fremspringene virke selvfølgeligt kun dekorativt ved den Lyseffekt eller Forandring i Farvetonen, som de frembringe. Der er derfor ingen Grund til i dette Sammenhæng at gjøre nogen Adskillelse mellem den plastiske og den maleriske Udsmykning af Flader; den dekorative Virkning af begge er jo i Virkeligheden ganske af samme Natur; enten man anvender Relief-dekorationer eller skuffende maleriske Efterligninger af saadanne, det kommer selvfølgeligt ganske ud paa Et, hvad Virkningen paa Øjet angaar. Ogsaa hvor det ikke drejer sig om Udsmykning af de enkelte Genstande, men om Dekoration af de Rum, hvori vi færdes, vore Beboelsesværelser eller andre Lokaliteter, ved Anbringelsen af Draperier, Vaser, Metalgenstande o. s. v., er det

jo i Virkeligheden Farvevirkninger, man tilstræber, og gennem hvilke man søger at fremkalde Nydelse.

Hvorfra udspringer nu den Trang, Menneskene til alle Tider og i alle Egne have havt til at udsmykke deres Omgivelser med Farver? aabenbart fra det naturlige, fysiologiske, Behov, som Øjet, lige saa vel som de øvrige Sanseorganer, har til *vekslende* Indtryk. Derfor bliver der ogsaa kun Tale om Dekoration, Kunst, hvor vi staar overfor en Sammenstilling af forskellige Farver eller Farvetoner. Den ganske ensformige Farvning af en Flade vil man ikke betragte som en Kunstydelse, derom ere Menneskene instinktmæssige blevne enige og det med Rette. Den ene Farve er ikke *i og for sig* skønnere, mere behagelig for Øjet end den anden; dette er allerede tidligere omtalt. Naar jeg foretrækker visse Farver paa mine Vægge eller Møbler fremfor andre, saa kan der jo være gode og gyldige Grunde hertil, uden at Farvernes absolute Kvalitet behøver at komme i Betragtning: det kan dreje sig om Sammenstilling med andre farvede Genstande, om Lysforhold o. dsl., for ikke at tale om den overvejende Indflydelse, som Vane, Minder, Mode, Lyst til Forandring og lignende ganske ukunstneriske Momenter ofte kunne have paa Valget. Sker det virkelig, at en ganske ensformig Farve paa en Væg, et Tæppe, en Vase blot ved sin Kvalitet frembringer en Nydelsesvirkning, saa er det i Virkeligheden, og kan kun være, i den mulige Egenskab af Afveksling efter et tidligere Farveindtryk, som ikke længer gjorde nogen Virkning paa os, som kedede eller muligvis trættede os (sml. S. 68); saasnart Afvekslingens Virkning er forbi, er det ude med Nydelsen. Har man intet Andet at rette sit Øje paa end den ensfarvede Flade, intet Farveindtryk at veksle med, saa ser man

den efter en kort Tids Forløb ikke mere med den virkelige Farve, men med dennes Komplementfarve som et Vidnesbyrd om, at Øjets Modtagelighed for hin midlertidigt er udslukt; slutteligt faar man slet intet Farveindtryk mere, Synsnerven har tabt sin Excitabilitet for det ensformige, uforanderlige Indtryk.

Farvedekorationen virker saaledes ikke simpelt hen ved Farver, men ved Farvesammenstillinger; der hører flere Farver til for at frembringe en dekorativ Virkning, eller i alt Fald et Sammenspil mellem farveløse — sorte — og farvede Partier. Men fordi Istandkomsten af en Nydelsesvirkning kræver Anvendelsen af vekslende Farver eller Toner, er det jo ikke paa Forhaand givet, at det ene og alene kommer an paa at frembringe en Afveksling af Indtrykkene. At Afvekslingen i og for sig kan frembringe Nydelse, at den endog er en uomgængelig Betingelse for Nydelsesvirkningen, det vil man forhaabentligt være villig til at indrømme i Henhold til det tidligere Udviklede. Men Farvernes Samvirken kunde jo godt tænkes at vække Lystfølelse ogsaa paa andre Maader; og den almindelige Antagelse gaar i Virkeligheden ud paa, at den gjør det, ja lægger endog Hovedvægten paa ganske andre Momenter end Afvekslingen.

Fremsætter man det Spørgsmaal, hvad det er, det kommer an paa, naar en dekorativ Farvevirkning skal være til Behag, frembringe Nydelse, saa kan man være ganske sikker paa det Svar, at Alt beror paa, hvorledes Farverne passe til hinanden; og føler man sig ikke tilstrækkeligt oplyst herved, men ønsker at erfare, hvad det egentligt vil sige, at Farver passe sammen, saa belæres man om, at de skulle staa i et harmonisk Forhold til hinanden; det forlanges, at deres dekorative Anvendelse skal frembringe en Farveharmonie, under Omstæn-

digheder vel endog en «Farvesymfoni». Hvad der herved skal forstaas kan ikke forklares; men Enhver, der er begavet med tilstrækkelig fin Sans, véd det, har det paa Følelsen. Og lykkeligvis er denne Sans meget udbredt i vore Dage. Hvilken Dame med Krav blot paa almindelig god Smag vil lade det sidde paa sig, at Farverne i hendes Spadserekostume eller hendes Boudoirs Inventarium ikke «staa godt til hinanden». Ingen For- dring er paa en Gang mere elementær i det gode Sel- skab og et mere uforkasteligt Vidnesbyrd om den kunst- neriske Sans, som Ingen nutildags gärne vil være foruden.

Om man nu ogsaa vovede at gaa ud fra, at der paa dette Omraade kunde grassere en hel Del Affekta- tion og Eftersnakken, saa vilde dog Ingen falde paa at nægte, at den ene Farvesammenstilling under givne Om- stændigheder kan behage os mere end den anden, at en kan berede os en oprigtig Nydelse, medens vi, uden alt Skaberi, frastødes af en anden. Selve denne Kends- gjerning er sikker nok. Kun gælder det fra et æstetisk Synspunkt at være paa det Rene med, hvad der herved er det Afgjørende; men i saa Henseende hersker der utvivlsomt nogen Uklarhed,

Det beror paa en Vildfarelse, naar man antager, at nogle Farver i og for sig, altsaa til alle Tider og under alle Forhold, behage mere ved Siden af hinanden end andre. En saadan Antagelse har intet fysiologisk Holde- punkt, og det lader sig let paavise, at den paa ingen Maade bekræftes af Erfaringen, fra hvilken den jo skulde hente sin Begrundelse. I Naturen «staa» alle Farver fortræffeligt til hinanden; Ingen vilde falde paa, at en Kornblomst eller en Valmue eller en Fandens Mælke- botte eller overhovedet nogen Blomst af en hvilken som-

helst Farve skulde frembringe en stødende Virkning mod det grønne Græs, hvori den vokser, eller mod en Nabo-blomst — det skulde da være to Haveblomster, der vidstes at være satte ved Siden af hinanden netop for Farvevirkningens Skyld, som i et Tæppebed. Ingen af Himlens mange Farvenuancer virke ubehageligt mod hinanden eller mod Havets eller Markens Toner; intet Dyrs Farve skurrer mod de Omgivelser, hvori det færdes. Da jo nu Naturen dog ikke har paalagt sig nogen særlig Begrænsning med Hensyn til de koloristiske Virkninger, som den præsenterer for vort Øje, saa savner Paastanden om visse Farvesammenstillinger i og for sig uskønne, stødende, Karakter aabenbart enhver Berettigelse; der er ingen Kombination, hvorefter vort Øje umiddelbart faar en pinlig Virkning.

Men Forholdet kunde jo muligvis være et andet i Kunsten og er det i Virkeligheden ogsaa i visse Maader; kun maa man heller ikke her tænke sig, at den ene Farvesammenstilling i og for sig, ganske umiddelbart, virker mere til Behag end den anden. Der er heller ikke paa Kunstens Omraade — Damernes Kostumer indbefattede — nogen Farvesammenstilling, som ikke har havt sin Tid eller sit Sted, hvor den er bleven fundet skøn og har været moderne, — Smagen gennemløber jo i saa Henseende de mest paafaldende Omvekslinger, ofte i meget korte Tidsrum. Hvad der det ene Aar stikker i Øjnene som «Fandens Liberi» bliver maaske i det næste Udtrykket for den fineste Farvesans. Man vil en Tid kun vide af de douceste og mildeste Sammenstillinger, de «diskreteste» Overgange, medens Øjet til andre Tider kræver de klareste, endog skrigende Farver og de brutaleste Modsætninger. Det vilde være en simpel Sag at opdynte Exempler fra alle Farvedekorationens

forskellige Anvendelser; men det vilde næsten tage sig pedantisk ud over for den rige Lejlighed, Enhver har til at konstatere, at Intet er mere vekslende end de Farvevirkninger, hvorved man søger at tilfredsstille sit Øje, eller hvori dette paa et givet Tidspunkt eller under givne Omstændigheder finder en Nydelse. Og aldeles vilkaarligt og uberettiget vilde det jo være, om man for at frelse Teorien om Farveharmonierne vilde paastaa, at den ene Tids eller det ene Steds Øjne havde Retten paa deres Side over for de andre. Hvem skulde være Dommere? Kunstnerne og Æstetikerne skifte jo lige saa rask Mening paa dette Omraade som den store Hob. Men desuden, gaves der virkelig Farvesammenstillinger, som i og for sig vare de fuldkomneste, dem, der under alle Omstændigheder vakte mest Behag, saa havde Verden dog vel nok under sine fra Skabelsens Tid af saa ihærdigt forfulgte. Bestræbelser for at skaffe sig de fuldkomneste Nydelser, fundet ud, hvilke disse vare; eller der maatte i Kunstens Historie i alt Fald kunne spores en stadig Stræben hen imod et bestemt Ideal i Stedet for den uafsladelige Vekslen, der ikke lader Noget blive uforsøgt og ikke noget varigt, og som ideligt efter nogen Tids Forløb kommer tilbage til det tidligere Prøvede og midlertidigt Forladte — noget Nyt lader der sig nemlig ikke evindeligt præstere paa dette Omraade, hvis Forraad af Virkemidler jo dog ikke er aldeles uudtømmeligt. — At der heller ikke fra et fysiologisk Standpunkt kan anføres Noget til Støtte for Antagelsen af en ulige stærk Nydelsesvirkning af de forskellige Farvesammenstillinger er allerede bemærket. Det Eneste, der her kunde komme i Betragtning, vilde være den tidligere berørte Omstændighed, at Komplementfarverne fremhæve hinanden, synes mere intense ved Siden af hinanden end

ved Siden af andre Farver. Dette Forhold kan utvivlsomt nu og da spille en Rolle ved Valget af de Farver, man vil stille sammen, men ikke særligt for Nydelsesvirkningens Skyld. Sammenstillingen af Rødt og Grønt eller af Gult og Blaåt har jo aldrig gjort større Lykke end hvilke som helst andre Farvekombinationer.

Naar det er en ubestridelig Kendsgjerning, at de Farvevirkninger, der møde vort Øje, behage os i meget forskellig Grad, tildels endog kunne forekomme os ganske utaalelige, saa maa Grunden hertil altsaa ikke søges i selve Kombinationens Art eller Beskaffenhed; i og for sig «staa» alle Farver lige godt til hinanden; det er vor Opfattelse, der veksler, saaledes at den samme Kombination, der iaar behager os, maaske ifjor forekom os afskyelig eller omvendt.

Og hertil kan der jo være mange og gode Grunde, kun ingen af objektiv, almengyldig Beskaffenhed. Det kan f. Ex. dreje sig om patriotiske eller dynastiske Følelser, som naar et helt Folk i bevægede Tider smykker sig med deres Lands eller deres Fyrstes Farver og begejstres over dem; eller om sociale Fornemmelser, saaledes at f. Ex. nogle Farvesammenstillinger til en Tid betragtes som simple, og derfor grimme, fordi de ere karakteristiske for Bønders eller andre gemene Folks Klæder eller Møbler, indtil det saa en skønne Dag under de skiftende aandelige Strømninger sker, at de netop af samme Grund vinde Hjerterne og blive moderne. Men først og fremmest er det Trangen til Forandring, til Nyt, der er bestemmende paa dette som paa næsten alle Kunstens Omraader. Heri maa navnlig Grunden søges til, at Moden ideligt veksler og vil og maa veksle, hvad Farvevirkningerne angaar, mere maaske end for anden Kunstnydelses Vedkommende, fordi der næppe er nogen anden

Kunstudfoldelse, under hvis Indflydelse vi saa stadigt befinde os, og som vi derfor saa hurtigt blive sløve for, miste Nydelsen af, naar der ikke veksles med den.

Den Nydelse, der kan bringes tilveje ved bestemte Farvesammenstillinger, har altsaa ikke noget med den umiddelbare Farvevirkning at gjøre: den er ikke af absolut Karakter, den kan komme, eller den kan udeblive alt efter Tilskuernes øjeblikkelige Disposition, og efter Omstændighederne kan derfor en hvilken som helst Kombination fremkalde Behag eller det Modsatte, der er ingen Regler eller Love i saa Henseende, det drejer sig om Forhold, som ligge udenfor al Æstetik. Den Farvedekoration, der er beregnet paa ganske i Almindelighed at vække Behag, at synes skøn, maa derfor virke ved andre Midler, Kunstmidlerne i egenlig Forstand, dem, der umiddelbart henvende sig til vort emotionelle Nervesystem uden Appel til tilfældige individuelle Dispositioner. Som et saadant Middel har jeg nævnet Afvekslingen. Og man vil maaske tilmed ved nogen Overvejelse finde, at naar det ved Farvesammenstillingens Virkning ikke drejer sig om Farvernes Art, saa er det vanskeligt at tænke sig noget andet Moment, der skulde kunne komme i Betragtning, end deres Afveksling. Der er, saa vidt jeg kan se, ikke her andre generelle Momenter end disse to.

For os, der staa midt i den udviklede Farvedekorationens hele Rigdom og Mangfoldighed, blændede af dens tilsyneladende saa udtømmelige Forraad af Motiver og Virkemidler, kan det vistnok være vanskeligt at se Fællepunktet i Mangfoldigheden, at faa Øjet op for, at det i kunstnerisk Henseende bestandigt kun drejer sig om at frembringe vekslende Indtryk paa Øjet og ikke om andet. Afvekslingen kan ske mere gradvist eller mere brat, være mere blid eller mere intens, enklere eller mangfoldigere,

fattigere eller rigere; men den er i Virkeligheden den eneste Stræng, som den dekorative Anvendelse af Farverne har paa sin Bue, det eneste Middel, den har til at fremkalde Nydelse hos os. Og man ser det maaske lettest, naar man vender Blikket fra den brogede og forvirrende Farveanvendelse, der nu overalt omgiver os, og fæster det paa Dekorationens tidligste eller i det Hele mest elementære Frembringelser og lægger Mærke til, hvorledes disse ved alle Overgange ere knyttede sammen med dens rigeste og fuldkomneste Udfoldelser. Fundene i vore Stenaldersgrave vise, at allerede et saa simpelt Middel til Afveksling som det at drage en Fure omkring Halsen eller Bugen af en Lerkrukke har skaffet vore primitive Forfædre en Nydelse; og det gjør det endnu hos Dem, der ikke ere bedre vant, hvad dekorative Indtryk angaar. Dette er i Virkeligheden intet Under; thi for Den, der vil være opmærksom derpaa, er det højst paafaldende — skønt maaske i og for sig ganske naturligt — hvorledes en saa elementær og fattig Prydelse, ved hvilken Farvevirkningen tilmed er indskrænket til det mindst Mulige, er tilstrækkelig til saa at sige at forvandle det Indtryk, den paagældende Genstand gjør paa os. At dens Virkning er endnu stærkere paa Den, hvis Øje ikke er forvænt ved kraftigere dekorative Effekter, end den er paa os andre, tør vel antages. Imidlertid er Motivet dog for tarveligt til, at man ikke snart skulde have følt Trang til Afvekslinger af noget virksommere Art; og man havde det da lykkeligvis i sin Magt at bringe en helt ny og dobbelt saa stærk Afveksling tilveje ved intet vanskeligere Middel end det at trække en ny Fure, parallelt med den forrige. Gentoges dette dekorative Motiv, saa blev man tillige i Stand til i en højst væsenlig Grad at forstærke Virk-

ningen ved en rytmisk Gruppering af Furerne; man kunde ogsaa i det samme Øjemed opløse dem i en Række Smaafurer eller fordybede Punkter, der atter kunde sammenstilles paa allehaande rytmiske Maader; eller man kunde bryde Furens Retning paa regelmæssig Maade, lade den danne en Zigzag- eller en Bølgelinie, Meanderfigurer o. s. v., o. s. v. Og havde man endeligt nogenlunde udtømt, hvad der af vekslende Synsindtryk kunde præsteres ved disse elementære Midler — en Træpind var jo hele det Apparat, Kunstneren behøvede, og dog var Resultatet, hvad Nydelsesvirkningen angaar, utvivlsomt forbausende — saa havde man endnu Farverne at gribe til, hvorved en Uendelighed af nye Motiver og Rytmer kunde bringes tilveje, men, som man ved lidt Opmærksomhed for Virkningens Natur let vil blive klar over, stadigt kun med Skabelsen af en rigere og rigere Afveksling som Formaal. — Forholdet og Fremgangsmaaden blev selvfølgelig i alt Væsentligt det samme, hvad enten det var sit Husgeraad, sine Klæder, sine Vægge man dekorerede eller vel endog sin egen Hud, naar de Folkestammer, der gik nøgne, tatoverede den for ikke i Prydelighed at staa tilbage for Dem, der smykkede sig med farvebrogede Klæder. *) — Og ud

*) De tidligste Forsøg, som man kender paa Frembringelsen af dekorative Farvevirkninger, synes at foreligge i det mærkelige Fund fra Rensdyrsperioden i Grotten ved Maz-d'Azil i Frankrig, der er beskrevet af *Ed. Piette* (*L'Anthropologie* T. VII. 1896, med et Planché-atlas). Det er særdeles interessant at se, hvorledes Datidens sagtens yderst primitive Mennesker have stræbt kunstnerisk at skaffe sig den Nydelse, som vekslende Farveindtryk formaaede at yde dem, ved at bemale lyse glatte Stene med Striber og Pletter af en kraftig rød Okkerfarve; og hvorledes man vidste at bringe al den Afveksling tilveje, som disse elementære Midler gav Mulighed for, ved at stille Striberne og Pletterne sammen paa allehaande forskellige Maader, ved Stribernes

fra disse elementære Bestræbelser for at tilvejebringe Nydelse gennem afvekslende Synsindtryk har Kunsten i Tidernes Løb uafsladeligt arbejdet videre og videre paa den samme Opgave med en vidunderlig Opfindsomhed og med stadigt rigere og rigere Hjælpemidler, saa at det er lykkedes den at holde Skridt med Menneskenes umættelige og stadigt stigende Krav paa dette Omraade — og dog undertiden maaske kun med nogen Vanskelighed, saa at der kan komme noget Forceret, noget Krampagtigt i dens Anstrengelser. Opgaven er jo aabenbart heller ikke let i vor Tid med dens uslukkelige Tørst efter Nyt, nye Former for Afvekslingen; og det er ikke let at sige, hvorledes det vil gaa, naar man ikke længer kan ty til de Kilder, hvoraf man i vor Tid har øst saa rigeligt, naar den egne skabende Kraft ikke længer slog til, nemlig de fremmede, exotiske Dekormotiver, de persiske, japanske o. a.

Farvernes dekorative Anvendelse sker jo i de allerfleste Tilfælde paa en saadan Maade, at der samtidigt med Farvevirkningen ogsaa kommer en Formvirkning tilveje. Farverne bruges til at frembringe Figurer, Mønstre, Ornamentter o. dsl. paa Genstandenes Overflade, og man bestræber sig da i mange Tilfælde for at give disse Prydelser en saadan Form, at de ogsaa gennem denne kunne virke til Nydelse. Forholdet mellem de to saaledes samvirkende Momenter: Farven og Formen, kan imidlertid være yderst

vekslende Bredde og ulige store Mellemrum, ved snart at gjøre dem lige og parallelle, snart bølgede eller zigzagformede eller danne Kors og andre simple Figurer af dem o. s. frmd.

forskelligt. Undertiden kan Behaget i ganske overvejende Grad frembringes gennem Formerne, som naar man staar over for sirlige og fantasifulde Ornamenter, indridsede i Overfladen af en Lerurne. Andre Gange ligger hele Vægten paa Farverne, som det især er Tilfældet med megen østerlandsk Dekoration, hvor Øjet ofte har vanskeligt ved at opfatte de forvirrede, urytmiske Former. Ofte kunne Farver og Former virke sammen paa en saadan Maade, at det er vanskeligt at afgjøre, om Nydelsesvirkningen mest skyldes de første eller de sidste, som i Lisenerne i Universitetets Forhal eller i Vatikanets Loggier o. m. a. Men ind under Begrebet Dekoration regne vi endvidere den Formgivning, hvorved man søger at give en rumlig Genstand — vore Møbler, Smykker, Brugsgenstande o. s. v. — en saadan Skikkelse, at Synet af dem allerede derved bliver nydelsesfuldt, uafhængigt af den Udsmykning, der muligvis er meddelt deres Overflade. Dette er den plastiske Formgivning til Forskel fra den maleriske.

Det gaar med Formernes Forhold til Nydelsen som med Farvernes, i alt Fald for saa vidt som det heller ikke for deres Vedkommende drejer sig om særlige Egenskaber, en bestemt Beskaffenhed, der skulde gjøre dem mer eller mindre nydelsesfulde, men alene om deres Anvendelsesmaade og særligt da om Frembringelse af Afveksling, navnlig ved stadig Tilvejebringelse af noget Nyt, Skabelse af nye Former til Afløsning af dem, der i Tidernes Løb have tabt deres Evne til at vække Stemninger hos os, med andre Ord: ere blevne «banale». Har man i en Aarrække levet i et Rokoko-Milieu og fundet Nydelse for Øjet ved de bugtede Former og vredne Linier, saa kommer der tilsidst et Tidspunkt, da de saa længe gentagne ensartede Indtryk have mistet

deres Indflydelse paa vort emotionelle Nerveapparat og ikke længer ere i Stand til at fremkalde nogen Lystfølelse, noget Behag. Man maa for enhver Pris have noget Nyt, hvis Nydelsen ved de Former, hvormed man omgiver sig, skal holdes vedlige, en ny «Stil», og man finder saa en Tid lang sin Lyst ved de nye Former, selv om de ere saa tørre og magre som «Empirestilens» — indtil man har set sig mæt og træt paa dem, hvorpaa man maaske, hvis man tilfældigvis ikke har skabende Kraft nok til at finde paa noget ganske Nyt, noget hidtil Uset, søger tilbage til tidligere anvendte, men en Tid lang forglemte og derfor paany virkningsfulde Former: de klassiske, de middelalderlige, Renæssancens o. s. v., eller vel endog til «Bondestilens» — alle ere de for saa vidt lige gode, naar de blot i lige høj Grad føre Afveksling med sig.

Vil man hente et Exempel til Oplysning om hele dette Forhold fra en enkelt Gren af Kunstindustrien, saa egner maaske ingen sig bedre dertil end Keramikken. Dens Frembringelser ere mindre end de fleste andre Industrigrenes bundne af Hensynet til Nytteanvendelsen; den egner sig godt og benyttes jo særdeles meget til Fremstilling af Genstande, der ikke have noget Nytteformaal, men alene skulle tjene til Øjenslyst. Ogsaa faar den en særlig Interesse derved, at den vel noget nær er den mest universelt udbredte Gren af Kunstindustrien; allerede de tidligste forhistoriske Menneskeslægter stræbte tydeligt nok at skaffe sig en Nydelse ved at give deres Pottemagervarer tiltalende Former; og den samme Bestræbelse genfindes hos næsten alle primitive Folkeslag, hvis hele Kunstindustri ofte — naar de af gode Grunde ikke kunne lægge Kunstbestræbelser for Dagen ved Forfærdigelsen af deres Klæder — er ind-

skrænket hertil. Hvor overordenligt stor en Rolle den keramiske Kunst har spillet og stadigt spiller hos alle kunstnerisk udviklede Nationer behøver selvfølgelig ikke her nærmere at paapeges. Jo mere udviklet Formsansen var, desto mere har man sat Pris paa at skaffe den en Nyde se ogsaa gennem disse Genstande, der tillade et saa frit Spil af Fantasien, naar det gælder at frembringe idelig Afveksling, ideligt nye Former, at man endnu efter Aartusinders Forløb trods alle Nationers forenede Bestræbelser ikke er naaet til at udtømme alle Muligheder.

Men har da virkeligt selve Formen slet ingen Betydning for Nydelsen? er ingen Form i og for sig skønnere, behageligere for Øjet, end andre? selvfølgelig ikke. Det gaar med Formerne i saa Henseende ganske som med Farvesammenstillingerne: naar den ene i et givet Øjeblik behager os mere end den anden, hvad jo ideligt sker, saa ligger dette ikke i selve Formens Beskaffenhed, men i en eller anden Biomstændighed, der i og for sig er Kunsten uvedkommende, naar det da ikke netop er dens Nyhed og den dermed følgende Afveksling, der er Oprindelsen til dens Nydelsesvirkning. Den kan behage os paa Grund af Tankeforbindelser, den vækker, paa Grund af Doktriner, vi leve under, Modens Magt over os o. dsl., ligesom der paa den anden Side er mangfoldige Omstændigheder, der lejlighedsvis kunne fordærve os Nydelsen ved en Form, gjøre, at den, uanset det umiddelbare Synsindtryk af den, maa forekomme os stødende eller grim. Det kan jo være, at den paagældende Vase eller Skaal har en i Forhold til dens Bestemmelse saa iøjnefaldende uhensigtsmæssig Form, at vi ikke kunne lade være at ærgre os derover; eller den kan støde an mod forudfattede Meninger om Udseendet eller Formen af en Blomstervase eller en Frugtskaal, eller hvad den

nu ellers er bestemt til; eller den kan ved sin Form minde om Noget, der af en eller Grund, f. Ex. ved de Ideassociationer, det vækker, virker stødende, hvor man venter sig en Kunstnydelse, som en Ølflaske, et Vandfad eller Brugsgenstande af endnu lavere Rang o. s. v., o. s. v. Alle saadanne Udenomsgrunde til at synes om eller ikke synes om en Form kunne være gyldige og berettigede i de enkelte Tilfælde; men de ere jo af rent tilfældig og tildels personlig Karakter og have selvfølgelig intet at gjøre med Formindtrykkets almindelige Virkning paa vor Organisme.

Det lyder som et forargeligt Kætteri, naar man fremsætter den Paastand, at enhver Vase eller Urne i og for sig er lige smuk, eller, med andre Ord, fremkalder en lige stor Nydelsesvirkning hos os alene under den Forudsætning, at den Afveksling, hvorpaa Virkningen beror, er lige vel beregnet med Hensyn til Styrke, Tidspunktet for dens Indtræden o. s. v. Skulde Formgivningen i den antike græske Keramik «fra den bedste Tid» ikke være skønnere og — uden Hensyn til alle Kunsten uvedkommende Biomstændigheder — behage Øjet mere, end et hvilket som helst andet Lands og en hvilken som helst anden Tids? Efter den Opfattelse, der i Reglen gjøres gældende i Kunsthistorien, maatte man tro det. Men var dette i Virkeligheden Tilfældet, saa maatte jo alle den senere keramiske Kunstindustris Bestræbelser være rettede paa igen at naa op paa Højde med dette ideale Forbillede — og vi vide, hvor ganske andre Opgaver, den har stillet sig. Naar man sætter de ateniensiske og korintiske Pottemagerarbejder over al anden Keramik, hvad Skønhedsvirkningen angaar, saa er det under Indflydelse af den overleverede Tro paa Grækernes Ufejlbarlighed og Uopnaaelighed i kunstneriske

Sager. Men for Resten forsømmer man gjerne, naar man lovpriser de græske Vasers uforlignelige Finhed og Ynde i Formen, at sige os, hvilke af dem, man egenligt mener, som om man ikke allerede i det gamle Grækenland fandt alle de Former repræsenterede, der med nogenlunde Rimelighed kunde gives en Lervase. Sagen er den, at det i Virkeligheden gik Grækerne, som det gaar os, og som det efter Menneskenes fysiologiske Organisation maa gaa Alle: det var Afvekslingen i Formerne og ikke de bestemte Former, der tilfredsstillede deres Kunsttrang; og vare de i Besiddelse af nogen særegen Kunstsans, saa bestod den i at afpasse Afvekslingens rette Grad og Tid og dernæst taktfuldt at undgaa alle positivt stødende Momenter af den ovenfor nævnte Art. Og hvor er det muligt at fastholde Doktrinen om de absolut skønne og uskønne Former, naar man ser hen paa, hvad Keramiken ellers har budt os, og hvad Menneskene have fundet Behag i, beundret og lovprist? Ere allerede de forskelligste Former repræsenterede blandt de græske Vaser, hvad skal man saa sige om de ægyptiske, de trojanske, cypriske, etruskiske, indiske, japanske, Sèvresvaserne, den kgl. Porcellænsfabriks, Bing & Grøndahl's, Kæhler's o. s. v., o. s. v.? Keramikens Historie betegner, hvad Formgivningen angaar, ingen Udviklingsgang, ingen Stræben mod noget Idealt, noget absolut Skønt; det er kun Afveksling man vil, bestandigt noget Nyt, fordi det Tilvante med Naturnødvendighed taber sin Nydelsesvirkning; og det Samme gælder selvfølgelig om alle de utallige andre Arter af dekorativ Formgivning.

Jeg haaber, at det er lykkedes mig at fremstille Sagen tydeligt. De uendeligt mange forskelligartede Midler, som de dekorative Kunster bringe i Anvendelse

for at skaffe os Nydelse, gaa alle ud paa at frembringe Afveksling, det være sig nu i den ene eller den anden af de to beslægtede Betydninger, hvori Ordet her er brugt; og det er gennem Afvekslingen, hvis Evne til at vække Nydelse vi kende, at den tilsigtede Virkning opnaas. Rigtigere og klarere udtrykkes Forholdet, naar vi sige, at Menneskene i deres naturmæssige Trang til vekslende og bestandigt nye Sanseindtryk have fundet paa at udstyre de Genstande, hvormed de omgive sig, med Farver og Former paa en saadan Maade, at denne Trang imødekommes, og at denne Udstyrelse har faaet Benævnelsen Dekoration. Det er i Virkeligheden kun Afvekslingstrangen, man har stræbt at tilfredsstille paa denne Maade, ikke nogen Trang til bestemte Former eller Farver eller Farvesammenstillinger. Der kan gives en fysiologisk Forstaaelse af, at Afvekslingen forskaffer Nydelse, men ikke af, at den græske Vaseform skulde behage mere end den arabiske eller den blaa Farve mere end den gule; og Erfaringen modsiger ogsaa bestemt, at den ene Form eller Farve i og for sig skulde have et saadant Fortrin fremfor den anden. Noget ganske andet er det, at man i det enkelte givne Tilfælde i Reglen vil synes bedre om den ene end om den anden; dette kan bero paa allehaande øjeblikkelige eller individuelle, mer eller mindre tilfældige Omstændigheder og er selvfølgelig af den største Betydning med Hensyn til vort faktiske Forhold til den givne Dekoration, kan gjøre, at den er skøn i den Enes Øjne, grim i den Andens, eller behager os paa ét Tidspunkt, men ikke paa et andet; men dette er Noget, som er Æstetiken som Videnskab uvedkommende; den kan kun beskæftige sig med, hvad der har almindelig Gyldighed; og for den bliver Opgaven over for de dekorative Kunster

derfor alene at undersøge og vurdere dem som Midler til Afveksling — en Opgave, der kan være vidtrækkende nok.

Arkitekturen. Der er strengt taget ikke nogen Grund til her at skænke Arkitekturen særlig Omtale. Ser man bort fra dens praktiske Side, saa har den væsenligt samme Opgaver og samme Virkemidler som Dekorationen; og hvad der i det Foregaaende er sagt om denne som Nydelsesmiddel finder i Hovedsagen ogsaa Anvendelse paa Bygningskunsten. Det er jo overhovedet umuligt at trække nogen bestemt Grænse mellem de to Kunstarter og ofte ganske vilkaarligt, om man vil henføre et Kunstværk til den ene eller den anden af dem. Jo mere Nytteformaalet ved et Bygningsværk træder i Baggrunden, desto mere nærmer det sig til at blive en Dekoration — en Æreport, en Triumfbue, Herkulespavillonen i Kongens Have, Zwinger i Dresden o. dsl. — medens paa den anden Side de praktiske Hensyn ofte blive i den Grad bestemmende for en Bygnings hele Karakter, at den overhovedet slet ikke faar noget med Kunst at gjøre.

Arkitekturens Nydelsesvirkning realiseres altsaa som Dekorationens ved Hjælp af Former og Farver, og atter her drejer det sig om Tilvejebringelse af Afveksling ved disse Midler og om intet Andet. Men ogsaa paa dette Omraade er der Fordomme og tilvante Forestillinger at fjerne. Man maa ikke lade sig imponere af Begreber som «Liniernes Harmoni», »Proportionernes Skønhed» o. dsl., der skulde være det, som meddelte de arkitektoniske Kunstværker deres Nydelsesvirkning. Disse og

lignende Begreber ere i Virkeligheden aldrig definerede og kunne ikke defineres; Enhver kan forstaa ved dem, hvad han vil, hvilket jo er en utvivlsom Bekvemmelighed for den populære Æstetiseringen, men ikke til Fremme for en exakt Behandling af Arkitekturens Æstetik. Ser man uhildet paa Sagen, vil man let komme paa det Rene med, at det forholder sig med Linierne og Proportionerne som med de dekorative Farvesammenstillinger og Former: i og for sig ere de alle lige gode, naar de kun i lige høj Grad egne sig til at frembringe Afvekslingens Nydelse. Efter hvad der ovenfor er sagt i saa Henseende om de dekorative Kunstformer, vil jeg ikke have nødig at opholde mig længe ved Sætningens Anvendelse paa Arkitekturen; der er ikke meget Nyt at sige i den Anledning.

Det første det bedste Exempel vil være tilstrækkeligt til at gjøre Sagen indlysende. Lad os stille os for Øje en af de Bygninger, i hvilke Arkitekturen sædvanligt antages at have naaet sit kunstneriske Højdepunkt: et græsk Tempel, specielt maaske et af de doriske, de staa som bekendt allerhøjest i Anseelse. Det mest iøjnefaldende Træk ved en saadan Bygning er, som ved næsten alle den klassiske Oldtids Templer, den omgivende Søjlerække, Peristylen. Hvad der fra først af har været Oprindelsen til dette «Motiv» synes at kunne omtvistes; hvad der gennem mange Aarhundreder har bevaret det en saa eksklusiv Gunst hos Verdens mest kunstudviklede Nation kan derimod næppe være Tvivl underkastet. Det rummer en Afvekslingens Virkning paa Øjet, saa stærk, saa intens, som den ikke naaes ved nogen anden Form, der kan gives en Bygnings ydre Flader; der kan næppe tænkes nogen kraftigere rytmisk Virkning ved arkitektoniske Midler end den, der frembringes ved de lyse

Søjler regelmæssigt skiftende med de dybe og i Dybden mørkt beskyggede Mellemrum, især da i Himmelegne, hvor Lyset er stærkt og dets Modsætning til Skyggerne skarp.

Herpaa lægges der nu i Reglen mindre Vægt ved Æstetiseringen over den antike Tempelbygning. Hvad der frembringer det nydelsesrige Indtryk antages at være dels den enkelte Søjles Form og Proportioner, dels Søjlernes Anordning: Forholdet mellem deres Gennemsnit og Mellemrummenes Bredde ligesom ogsaa mellem deres Højde og Søjleradernes Længde o. dsl. For alle disse Ting gives der jo imidlertid ingen almindeligt anerkendt Norm; man kan vilkaarligt opstille en eller anden Bygning som Kanon, Parthenon f. Ex., men Den, der vilde vælge en anden, har selvfølgelig lige saa god Ret, det er jo ganske en Smagssag. Hvor lidet Momenter som de anførte i Virkeligheden have at sige med Hensyn til Skønhedsvirkningen, det fremgaar paa det Tydeligste deraf, at de paa ingen Maade ere undergivne nogen bestemt Lov eller Regel, ligesaalidt som der for deres Vedkommende kan paavises nogen Udvikling i en bestemt Retning, hen imod en endelig Norm, et Ideal. Selv indenfor Omraadet af den forholdsvis saa lidet vekslende doriske Peristyl findes der, som Alle vide, særdeles betydelige Forskelligheder, hvad Søjlernes Form, Forhold, Antal, indbyrdes Afstand o. a. m. angaar. Forholdet mellem Gennemsnittet og Højden varierer saa betydeligt som fra 1 : 4 til 1 : 6,5; Kanelleringernes Antal fra 16 til 24, deres Dybde ogsaa meget iøjnefaldende — for ikke at tale om Forskellighederne i Hypotrakeliene, Kapitælerne, Søjlernes Entasis o. a. Ogsaa Afstanden mellem de enkelte Søjler veksler særdeles kendeligt: snart staa de tæt ved hinanden som i Templet i Egeste

eller Artemistemplet i Syrakus, snart er Mellemrummet forholdsvis stort som i Theseustemplet. Kort sagt, den doriske — som de andre Stilarters — Peristyl frembyder saa store Variationer, som det overhovedet er muligt, naar den skal tjene sit Formaal: at bære Taget uden at afskære Lyset Adgang til Templets Celle. Hvor lader det sig da gjøre at søge Aarsagen til det Behag, den frembringer, i Forholdene eller Linierne? Det, der vækker vort Behag ved alle de skønne Peristylers, maa dog fornuftigvis antages at være Noget, der er fælles for dem alle, der gentager sig i hver enkelt af dem, og i saa Henseende kan alene den rytmiske Afveksling komme i Betragtning. Derimod kan man selvfølgelig tænke sig mange Omstændigheder, som kunde fordærve Nydelsen, selv om den nævnte Grundbetingelse var tilstede: Søjlerne kunde være saa spinkle, at der maatte synes at være Fare for, at de kunde brydes under Vægten; eller staa saa fjærnet fra hinanden, at det var tvivlsomt, om de dannede en tilstrækkelig Støtte for Tagkonstruktionen; eller være saa lave, at Taget kom til at række alfor langt ned o. s. v.

Aldeles korrekt er det ikke, naar jeg siger, at den rytmiske Afveksling er det eneste Fællesmoment, der findes i enhver Peristyl. Der er i Virkeligheden et Par andre Forhold, som synes at være konstante, og som altsaa kunde tænkes at være delagtige i Nydelsesvirkningen, hvorfor det er nødvendigt med et Par Ord at sætte dem paa deres rette Plads.

Det synes, i den græske Peristyl i alt Fald, altid at have været betragtet som en ufravigelig Regel, at den enkelte Søjles Gennemsnit skulde være cirkelformet. Der gives overhovedet blandt anerkendte arkitektoniske Kunstværker med længere Søjlerader, d. v. s. saadanne, hvor et større Antal Søjler skulle samvirke til Frembringelsen af det kunstneriske Indtryk, næppe Exempel paa, at de enkelte Søjler have et kvadratisk, end sige et trekantet

eller aflangt el. lgn. Gennemsnit. Deri ligger nu intet Bevis for, at en firkantet o. s. v. Søjle ikke i og for sig skulde være lige saa skøn som en trind; det er andre Omstændigheder, som gjøre, at en Række af kantede eller ovale Søjler ikke vilde virke behageligt paa Øjet. Saadanne Søjler vise sig, sete under forskellige Synsvinkler, selvfølgelig af ulige Bredde; fra hvilket Synspunkt man altsaa betragter en Søjlerække af en saadan Art, vil man komme til at savne den regelmæssige, rytmiske Gentagelse af lige tykke Søjler, for ikke at tale om, at de enkelte Søjler ville præsentere sig paa forskellig Maade, snart med en Flade, snart med en Kant o. s. v. mod Tilskueren; kort sagt, Rytmen, der her skulde være Nydelsesmidlet, gaar tabt. Selvfølgelig gælder dette ikke, eller kun i forsvindende Grad, for regelmæssigt manglekantede Søjler, og disse skulde derfor med deres brudte Overflade og den Afveksling, som denne bereder Øjet, synes at maatte frembringe en stærkere kunstnerisk Virkning end de glatte, trinde. Dette er utvivlsomt ogsaa Tilfældet; og i Virkeligheden gjorde Grækerne jo ogsaa i Reglen deres Søjler manglekantede; kun opnaaede de en endnu rigere og finere Afveksling i Lysvirkningen paa den kantede Overflade ved at udhule, kanellere, de enkelte Flader, end de vilde have faaet, naar de havde ladet dem forblive plane. At den trinde Søjle i og for sig skulde være behageligere for Øjet end f. Ex. den firkantede, derfor er der ingen Rimelighed, og det bestyrkes ikke af Erfaringen. Firkantede Piller anvendes jo tidt nok i den bedste Kunst snart fritstaaende, snart som kvadratisk fremspringende Pilastre, som i det Indre af Zeustemplet i Akragas, i Apollotemplet i Milet og andesteds, — kun ikke, hvor Skønhedsindtrykket skal fremkomme ved den samlede Virkning af en længere Søjlerække.

En anden Regel for Søjlerne Form, som næppe har Undtagelser i den gode Arkitektur, og som vi have vanskeligt ved at tænke os fravegen undtagen paa Nydelsesvirkningens Bekostning, er den, at de ikke maa være tykkere foroven end forneden eller vel endog skulle afsmalnes mer eller mindre opadtil. Om der kan gives absolute æstetiske Grunde for denne Regel synes tvivlsomt; og kan der ikke det, saa er der en Mulighed for, at den engang kan miste sin Gyldighed, saa at vi finde mest Behag i Søjler, der vende den smalle Ende nedad; man har før set større Omskiftelser i Smagssager. Reglens Begrundelse

soges vel sædvanligt deri, at konstruktive Hensyn vilde blive krænkede, om man gav Søjlerne deres største Tykkelse foroven; og denne Grund vilde ogsaa i og for sig være tilstrækkelig, thi, som tidligere omtalt, en iøjnefaldende Uhensigtsmæssighed er selvfølgelig i Stand til at virke forstyrrende paa Nydelsesvirkningen. Man bliver imidlertid noget tvivlsom, naar man lægger Mærke til, hvor lidet det kan siges at være en almindelig æstetisk eller konstruktiv Lov, at de bærende Støtter skulle være tykkere nedadtil; det Modsatte er jo næsten altid Tilfældet med Benene paa vore Møbler, meget hyppigt ogsaa paa Smaasøjlerne eller Pillerne i Ballustrader o. dsl. Det er altsaa ikke selve denne Form, der er uskøn; og heller ikke den Omstændighed, at Søjlerne — virkeligt eller tilsyneladende — skulle bære Noget, gjør den i og for sig stødende. Det er maaske alene en paa Vanen eller æstetisk Overtro begrundet Fordom, der gjør, at vi ikke ville finde os i den i Templerne Peristyl eller Søjlerækker af lignende Karakter.

Det ovenfor anførte Exempel maa være tilstrækkeligt. At gaa videre paa samme Maade for de øvrige Bygningsformers Vedkommende vilde blive ensformigt og trættende; og det er ikke fornødent, thi Enhver vil uden Vanskelighed — uden anden Vanskelighed i alt Fald end den, det kræver at komme ud af tilvante Forestillinger — blive klar over, at som det forholder sig med Templets Peristyl, hvad Nydelsesvirkningen angaar, saaledes ogsaa med dets horisontale Led: Arkitrav Frise, Æggestave o. s. v. og paa samme Maade med alle andre Bygningsværker, der have kunstneriske Præensioner, i alt Fald for saa vidt de tilhøre en eller anden arkitektonisk Stil; for de fuldstændigt stilløse stiller Sagen sig noget anderledes, som det straks vil vise sig.

Der er jo nemlig ved Siden af Arkitekturens egenlige Kunstmiddel, Afvekslingen, endnu et Moment, som er af den største Betydning i denne Kunststarts Nydelses-

virkning, ligesom det var det i Dekorationens, og det er den stadige Skabelse af noget Nyt, nye Former for Afvekslingen. Selv i den klassiske Oldtid, der jo i alle Kunstarter var ret konservativ, forholdsvis lidet fantasirig, *) gennemløb Arkitekturen, som Alle vide, en hel Række af forskellige Stilarter; og senere have Bygningsformerne jo under den stadigt vaagne Bestræbelse for at finde paa noget Nyt vekslet langt hurtigere og paa mere indgribende Maade. Dette er for vel bekendt til, at det skulde trænge til nogen nærmere Paavisning her. Alligevel ligger det i Sagens Natur, at hele dette Moment ikke kan spille saa betydelig en Rolle for Arkitekturens Vedkommende, som det havde i Dekorationens Nydelsesvirkning, og som det senere vil ses at have i de fleste andre Kunstarters, og det af gode, men ganske vist helt ydre Grunde. I og for sig trænger man selvfølgelig lige saa vel til Forandring paa Bygningskunstens Omraade som paa de andre Kunsters, men den lader sig allerede af rent praktiske Grunde ikke saa let realisere her; man kan ikke veksle saa rask og saa tidt med arkitektoniske Værker som med dekorative Ud-

*) Naar Grækerne under en umaadelig stor Byggevirksomhed gennem en Række af Aarhundreder nøjedes med Variationer i de arkitektoniske Former, der maa synes ubetydelige i Sammenligning med de radikale Omændringer, som disse senere have undergaaet den ene Gang efter den anden, saa tør man vel ikke deri se et Vidnesbyrd om, at deres Trang til Afveksling skulde have været mindre end de senere Tiders, men snarere et Udslag af en «finere Kunstsans», eller med andre Ord et skarpere Blik for Afveksling og en lettere Paavirkelighed af den, saa at de kunde nøjes med mindre stærke og paafaldende Forandringer end dem, som vor grovere Natur kræver. En saadan Antagelse vilde jo, som det let ses, ikke staa i Modstrid med, hvad der tidligere (s. S. 55 ff.) er sagt om deres sydlandske Tolerans for og Kærlighed til stærke Sanseindtryk.

smykninger og mange andre Kunstfrembringelser. Temp-
ler, Kirker og Paladser ere mere durable Ting end Ler-
vaser og Stuemøbler; de staa nu engang, hvor de staa;
og trænger man til at have noget Nyt for Øjet, saa
maa man som oftest nøjes med, saa godt det vil lade
sig gjøre, at kalfatre om paa dem for at bringe dem
nogenlunde i Overenstemmelse med den øjeblikkelige
Smag. Forsøg i denne Retning ere jo, som f. Ex. vore
Landsbykirker vidne om, foretagne i overordenligt stor
Maalestok i Tidernes Løb, og man har — hvor maadelig
end Udførelsen i Reglen har været — derved utvivlsomt
ofte forskaffet sig en øjeblikkelig Nydelse gennem Til-
fredsstillelsen af sin Nyhedstrang. I de sidste Decennier
er der jo imidlertid nogenlunde Enstemmighed om at
forkættre en saadan «Vandalisme» og maaske af gode
Grunde, kun ikke æstetiske. Vore Forfædres Standpunkt,
naar de lavede om paa de Bygninger, hvis Stil efter-
haanden var bleven dem «banal», var det æstetiske;
vort Standpunkt, naar vi fordømme deres Færd, er det
historiske, der jo ogsaa vil have sin Ret og for Tiden
har faaet den paa disse Enemærker. Der er kun ingen
Grund til at bruge stærke Ord om Fortidens Fremgangs-
maade, i alt Fald hvis den havde forstaaet at fyldest-
gjøre sine æstetiske Formaal bedre, end det i Reglen
lykkedes den. Det æstetiske Standpunkt er under alle
Omstændigheder mere universelt, mere almengyldigt,
mere støttet paa uforanderlige fysiologiske Forhold end
det historiske.

Nyhedsbestræbelsen synes at være i stadig og stærk
Tiltagen for Arkitekturens som overhovedet for de fleste
Kunstarters Vedkommende. Dette kan kun forekomme
os naturligt; Nyheden hindrer jo ikke, eller behøver
ikke at hindre, de egenlige Kunstmidlers Anvendelse,

den føjer kun et Plus til deres Virkninger; hvorfor skulde man da ikke betjene sig af dette mægtige Nydelsesmiddel i saa stor Udstrækning, som de forhaanden værende Betingelser gjøre det muligt. Og disse blive stadigt rigere i Aarenes Løb. Hvad det her kommer an paa er paa den ene Side de skabende Kunstners Antal og Bestræbelser, paa den anden Samfundets Rigdom og Nydelsestrang. Alt dette er i Vækst. Men dette har for Arkitekturen den Følge, at en ny Stil ikke kan komme til Udvikling. Man hører tidt nok Beklagelse og Forundring herover. Er det virkelig beklagelsesværdigt, og vil man for Alvor stræbe at skaffe Betingelser for Udviklingen af en ny Stil, saa er der intet andet at gjøre end at slaa af paa sine Fordringer om evig Afveksling i Formerne og Motiverne, om stadigt nye Indtryk paa disse Omraader. Men i Virkeligheden bedrager man sig, hvis man staar i den Formening, at man nutildags vilde føle sig tilfreds ved en i sine Grundformer ensartet Arkitektur, en ny arkitektonisk Stil. Hvad man i sin Nydelsestrang forlanger er jo tvært imod, at saa at sige hvert Hus skal byde noget Nyt, Ingen vil bygge, som hans Nabo bygger. Den eneste kunstneriske Opgave for Arkitekten bliver paa denne Maade ofte at frembringe Former, der saa lidt som muligt ligne Noget, der tidligere er set; men dette er ikke Vejen til at skabe en Stil. En saadan fremkommer ved eller bestaar i en ejendommelig og i Hovedtrækkene ensartet Benyttelse af Kunstmidlet, Afvekslingen; men til Studiet af og Fordybelsen i dennes Anvendelse bliver der ingen Tid, naar der uafsladeligt skal skabes noget Nyt. Den kunstneriske Benyttelse af Afvekslingen falder endog jævnlgt helt bort i vore Dage, idet Nydelsesvirkningen alene søges tilvejebragt ved Nyheden, «Origi-

naliteten». Der er heller ingen Tvivl om, at der paa denne Maade i Øjeblikket kan opnaas en fuldt saa stærk Virkning som ved noget andet Middel; men netop i Arkitekturen, hvis Frembringelser jo i Reglen ere bestemte for en lang Varighed, er der ogsaa en Fare ved alfor udelukkende at ville virke gennem Originaliteten. Det Nye bliver jo lidt efter lidt gammelt og taber sin Magt ved længe at have for Øje; Afvekslingens Nydelsesvirkning derimod bestaar evigt; den Flid og det Talent, der anvendes paa at skabe Afveksling i de virksomste og rigeste Former, ville aldrig være spildte.

Skulpturen. Der er lidet eller intet Fælles i æstetisk Henseende mellem de hidtil omtalte Kunstarter: Dekorationen og Arkitekturen, paa den ene Side og Billedhuggerkunsten paa den anden; deres kunstneriske Virkemidler ere grundforskellige, hvilket er en naturlig Følge af deres Emners forskellige Natur. I den Forstand, hvori man sædvanligt tager Begrebet Skulptur, har denne Kunstart den Opgave at fremstille levende Skabninger og da ganske specielt Menneskeskikkelser, lejlighedsvis ogsaa visse højere Dyr. Plastiske Gengivelser af lavere Dyreformer eller Planter falde — hvad der i dette Sammenhæng vel er værd at lægge Mærke til — udenfor den egenlige Billedhuggerkunst. De ægyptiske Skarabæer ere Kunstindustri, ikke Skulptur, ligesaa *Palissy's* Snegle og Fiske. Derimod er der Ingen, der vil nægte Løven i Luzern Rang som et Billedhuggerværk, rimeligvis heller ikke *Myron's* Tyre og Hunde, hvis vi kendte dem, saa lidt som den assyriske Løve med den lamme Bagkrop, der er bleven saa populær i den seneste Tid.

Hesten er som bekendt et særdeles almindeligt Emne for Skulpturen, dog kun undtagelsesvis for dens egen Skyld, i Reglen kun for at Menneskeskikkelserne kunne fremstilles ridende eller kørende. En endnu mere underordnet og uselvstændig Rolle tilkommer der i Reglen de øvrige Dyr, hvis plastiske Fremstilling Emnerne kunne fordre, som t. Ex. Elefanterne og Kamelerne i Alexandertoget, Fenrisulven i Ragnarokfrisen o. dsl.

Jeg har opholdt mig et Øjeblik ved den konventionelle Begrænsning af Billedhuggerkunstens Emner, fordi den i Virkeligheden ikke, som det ved første Øjekast kunde synes, er rent vilkaarlig, men staar i et øjensynligt og nært Sammenhæng med denne Kunst-arts Nydelsesvirkning. For dens Vedkommende har Afvekslingen lidet eller intet at sige og kommer i alt Fald kun i Betragtning, hvor Skulpturen nærmer sig eller flyder sammen med Dekorationen, som naar den fremstiller Karyatider eller bærende Gigantfigurer, dekorative Delfiner, Løvemasker og dsl. Skulpturens eneste egenlige Kunstmiddel er Sympativækkelse. Nu er Forholdet selvfølgelig ikke det, at Kunstneren siger til sig selv: min Opgave som Billedhugger er at virke gennem Sympati, og derfor kan jeg ikke give mig af med Fremstillingen af Aber eller Sælhunde eller Blæksprutter eller andre Skabninger, gennem hvilke der ikke lader sig vække nogen Sindsstemning ad sympatetisk Vej. Hvad der har gjort, at man har trukket Grænsen for Billedhuggerkunstens Opgaver der, hvor den nu faktisk ligger, har været en instinktmæssig Følelse af, at man ved den skulpturelle Fremstilling af Menneskikkelsen har med en anden æstetisk Opgave, en anden Virkningsmaade at gøre end ved plastiske Gengivelser af andre Skabninger eller af døde Ting.

Nu er jo alligevel, oprigtigt talt, Billedhuggerkunstens Evne til at fremkalde sympatiske Stemninger ikke saa særdeles stor i alt Fald hos Nationer med en ikke mere levende Kunstfølelse end vor. Den har med nogen Ret faaet Ord for at være «kold». Derfor er denne Kunstart ogsaa i vore Dage og under vore Himmelegne i Virkeligheden kun meget lidt populær. Naar man fra-regner Dem, der for at opretholde Prætensioner paa kunstnerisk Sans og Interesse ikke ret vel kunne forbigaa Skulpturmusæernes og Udstillingernes Afdelinger for Plastik, ere De, der se paa Billedhuggerværker af anden Grund end Nysgerrighed eller andre rent ukunstneriske Motiver, snart talte. Det er jo forholdsvis sjældent, at Billedhuggerkunsten giver sig af med at tale det stærke Lidenskabernes Sprog, der kræves, for at sympatiske Stemninger skulle komme tilveje hos ikke meget sensible Tilskuere; og det synes saa lidet stemmende med dens kunstneriske Opgaver og Udtryksmidler, at det ikke engang altid er blevet godt optaget, naar den kom ud af den «klassiske Ro» og tillod sig at tolke Sindets Oprør altfor energisk («*Parthyrsus*»). Vi møde nu og da Udtrykket for den inderlige Smerte som hos Niobe, i nogle Gravrelieffer, en eller anden *Pietà*, eller en lystig Stemning hos en gemytlig Satyr, en stolt Fortørnelse som hos Apollo fra Belvedere, men forholdsvis sjældent en betagende Angst og Rædsel som hos Laokoonsfigurerne eller Bissen's Orest, eller et vildt Raseri som hos Thorvaldsens Akilles. Allerstørste Delen af Billedhuggerkunstens Menneskeskikkelser ere lidenskabsløse, de fleste endog stemningsløse; der bliver saaledes kun et ringe Antal tilbage, for hvis Vedkommende der kan være Tale om en Virkning gennem sympatisk Stemningsvækkelse.

Saafernt en Kunstydelse kun kunde komme tilveje gennem de egenlige Kunstmidler: Afvekslingen og Sympatien, vilde det se daarligt ud for Skulpturen, der saa godt som slet ikke kan betjene sig af den første og kun i et Mindretal af Tilfældene lægger an paa en saa energisk Gengivelse af Lidenskabernes eller Sindsbevægelsernes legemlige Udtryk, at derved sympatiske Rørelser kunne kaldes tillive hos Tilskuerne. Der findes jo imidlertid, som udførligt omtalt ovenfor, endnu en Kilde til Kunstnydelse, og det en meget mægtig, efter Nogles Anskuelse endog den rette og egenlige, nemlig Extasen, Beundringen; og det er i Virkeligheden fra den, at den store Nydelsesvirkning, som Skulpturen kan frembringe, især har sin Oprindelse. Efter hvad jeg tidligere har sagt om Beundringens Rolle i Kunstnydelsen i Almindelighed, vil en nærmere Redegjørelse for dens specielle Forhold til Skulpturen være overflødig. Dens Betydning for Lystfølelsens Tilvejekomst falder jo netop her i Øjnene med særlig Tydelighed. Hovedbestræbelsen for Billedhuggerkunsten kan vel siges, som det ogsaa tit er sagt, at være den fuldkomnest mulige Gengivelse af Menneskeskikkelsen; derved at den med fuldkommen Nøjagtighed gengiver sin Model, bevirker den en Nydelse, et Behag, hvortil intet Tilsvarende spores ved Betragtningen af Modellen selv, skønt Formerne jo ere de samme.

Man kunde jo gjøre Prøven ved at opstille et Par mønsterværdigt skabte Ynglinge i de samme Stillinger som Praxiteles' Sauroktonos eller Lysipp's Apoxyomenos. Muligvis kunde Følelsen af at staa over for Mesterværker af Naturens Skabning frembringe et Behag, en Nydelse; men en Beundringsfølelse af denne Oprindelse vilde jo absolut intet have gjøre med den Beundringens Nydelse, vi føle over for de græske Mesters Værker,

selv om de levende Kroppe vare lige saa veldannede og Stillingerne efterlignede med den fuldkomneste Nøjagtighed. Kunstnydelsen har følgelig ikke, som man indbilder sig, sin Kilde i noget umiddelbart Indtryk af Liniernes Skønhed, Formernes Finhed og Ynde, Stillingernes Liv og Naturlighed; var det Tilfældet, saa vilde det jo være meget bekvemmere og billigere at skaffe sig den plastiske Nydelse gennem Arrangements af «levende Billeder» o. dsl. Saadanne Fremstillinger have jo i Virkeligheden i sin Tid været ret meget i Mode, men selvfølgelig ikke til Frembringelsen af en umiddelbar Nydelse af samme Art som den, Billedhuggerværkerne kalde tillive; man efterlignede jo gjerne et eller andet bekendt Kunstværk, og Nydelsen kom da tilveje gennem Beundringen over Efterligningens Fortrinlighed — naturligvis afset fra det Behag, som en Lady Hamilton's eller Ida Bruun's personlige Yndigheder kunde vække hos Tilskuerne.

Det er da ikke det umiddelbare Syn af Genstanden, der frembringer Nydelse; denne har sin Kilde i Bevidstheden om, at man staar over for en frembragt Genstand, et Menneskeværk, og opstaar kun hos Den, der har Forstand paa, hvad der er udrettet, hvor store Vanskeligheder, der ere overvundne ved dets Fremstilling eller, med andre Ord, besidder Forudsætninger for at kunne beundre Værket. Hvor stor en Rolle, Beundringen end kan spille ved Nydelsesfølelsens Tilvejekomst ogsaa i andre Kunstarter, saa er der dog ingen anden, hvor dens Betydning er saa afgjørende og eksklusiv som i Skulpturen; her er det derfor særligt, at Principet *l'art pour l'art* bliver realiseret; det er hovedsageligt kun de Indviede, de Kunstforstandiges, lille Kreds, der med Sandhed kunne tale om Nydelse over for dens Værker. Hvor

skulde den store Hob kunne se eller, om den blev gjort opmærksom derpaa, kunne vurdere de Fremskridt, der bleve gjorte, og de Vanskeligheder, der bleve besejrede, da *Polyklet* definitivt brød med den arkæiske Kunsts symmetriske Stivhed ved at lade sine Figurer hvile paa det ene Ben og holde det andet i en fri Stilling; eller da *Praxiteles* yderligere lærte at forøge Stillingens Livlighed og Naturlighed ved Sidebøjninger af Figurens Torso, og da *Lysipp* o. A. fuldstændiggjorde Stillingens Frihed ved til Assymetrien og Sidebøjningen endnu at føje den samtidige For- eller Bagoverbøjning eller Drejning af Kroppen? For den Kunstforstandige er det netop Fremskridtet, den kunstneriske Erobring, der vækker Beundringen og frembringer Nydelse, ligegyldigt om Værket i sig selv er nærmere eller fjærnere fra Fuldendelsen. *Polyklet* er jo langt fra at være fuldkommen, og dog er der næppe nogen Billedhugger, der vækker større Begejstring hos de Indviede, fordi et af de største Fremskridt i Kunsten er knyttet til hans Navn.

Det kunde synes paafaldende, at Billedhuggerkunsten tilsyneladende frivilligt har paalagt sig saa store Indskrænkninger med Hensyn til sine Virkemidler og saaledes i det Væsenlige givet Afkald paa at vinde Interesse hos det brede Publikum. Kunsten har jo i Almindelighed ikke noget imod at blive saa populær som muligt; hvorfra skriver sig da denne Fornemhed hos Skulpturen? hvorfor lader den ikke Bestræbelsen for at fremkalde sympatiske Stemninger spille en længt større Rolle i sine Fremstillinger? det vilde være den sikreste Vej til at vinde Hjærterne ogsaa hos Dem, der ikke besidde Forudsætninger til at skatte dens rent artistiske Sejre. Resignationen er, naar Alt kommer til Alt, vel ikke saa ganske frivillig; den turde muligvis være paatvungen af den Omstændighed, at Skulpturen maa — eller hidtil i alt Fald har maattet — undvære Farverne, der ere et saa mægtigt, tildels næsten uundværligt Hjælpemiddel, hvor det drejer sig om en naturtro Gengivelse af Sinds-

bevægelsernes og Lidenskabernes legemlige Udtryk. Dette gælder i alt Fald den store Skulptur, den klassiske og dennes mere moderne Affødninger. Selv ved den videst drevne Polykromi synes her de nøgne Dele, Øjnene undtagne, i det Højeste at have faaet en let og ensformig Farvetone. Hudens større eller mindre Blodholdighed, hvoraf Sindsbevægelserne i en saa væsenlig Grad faa deres Fysiognomi, har Skulpturen saaledes intet Udtryk for, og dog forstaas dens emotionelle Svulmen eller Kollaps kun uklart, naar den ikke faar sin Kommentar i den ledsagende Farveskiftning. En Fremstilling af Skrækkens, Glædens, Raseriets Billede uden Farvernes Hjælp kommer ikke alene til at savne et vigtigt Udtryksmiddel, men staar let i Fare for at blive fysiologisk tvetydig eller meningsløs. Paa dette Omraade maatte Billedhuggerkunsten altid falde igennem i Konkurrencen med Maleriet; det kan da forstaas, at den har foretrukket ikke at indlade sig paa Kappestriden eller i alt Fald at søge sin væsenligste Opgave andensteds.

Et andet Spørgsmaal bliver det, hvorfor den overhovedet har givet Afkald paa en realistisk Anvendelse af Farver og saaledes indskrænket sine Virkemidler paa en tilsyneladende uforvunden Maade. Det stod jo i dens Magt at give sine Menneskeskikkelser naturlige Farver og saaledes fjerne Hindringen for den fuldkomne Gengivelse af det emotionelle Udtryk; og man skulde synes, at Opfordringen hertil maatte være saa meget desto større, som Farvernes Anvendelse her maatte falde simplere og lettere end i Malerkunsten, hvor Formerne ikke forud ere givne, men ogsaa skulle tilvejebringes ved Farvernes Hjælp. Jeg tror, at der er sagt og skrevet meget om Polykromiens Berettigelse i Skulpturen for de nøgne Deles Vedkommende; men man er vist næppe kommen til nogen tilfredsstillende Forklaring af den ved første Øjekast jo ganske paafaldende Uvilje, som Billedhuggerne vise mod den naturalistiske Farvning af Huden hos deres Figurer. Heller ikke tiltror jeg mig at kunne give Gaaden en fuldt tilfredsstillende Løsning; men jeg vilde henstille, om det ikke her kunde dreje sig om en — maaske ren instinktmæssig og uklar, men i sig selv vel begrundet — Frygt for lejlighedsvis at fremkalde Illusion, den mest ukunstneriske af alle Virkninger (sml. S. 137 f.). Man tænke sig en plastisk Gengivelse af en Menneske- eller Dyreskikkelse, naturalistisk i sin Form og dækket af en fuldkomment naturtro Farve — hvorledes skulde det undgaas,

at den lejlighedsvis toges for et virkeligt Menneske eller Dyr, og saa var det jo ude med Kunstnydelsen. Der kan som Illustration hertil henvises til ethvert Vokskabinet eller «Panoptikon». I disse Etablissementer bestræber man sig jo gjerne for at faa Publikum til at gaa i Fælden ved at anbringe en eller anden naturalistisk udført Dukke ude paa Tilskuerpladsen, hvor den i Reglen for en Tid opnaar at blive antaget for et virkeligt Menneske af de Besøgende og saa længe selvfølgelig ikke vækker nogen Beundring. Det er aabenbart, at Billedhuggeren her kunde komme til at kompromittere sin kunstneriske Opgave og det desto lettere, jo fuldkommnere, jo mere naturtro, hans Gengivelser vare.*) Naturligvis var det paa ingen Maade altid, ved alle Arter af plastiske Fremstillinger, at Farvningen vilde medføre denne Risiko; men stødte man jævnligt paa Tilfælde, hvor man havde paa Følelsen, at den var utilbørlig, saa er det let forstaaeligt, at man, i den Tro her at staa over for en almengyldig æstetisk Lov, generaliserede og drog ogsaa de Tilfælde, hvor Farvningen vilde have været ufarlig, maaske endog nyttig, ind under Loven. Men nogen principiel Indvending mod naturalistiske Farvers Anvendelse kan der næppe gjøres, og det kan derfor heller ikke betragtes som umuligt, at Polykromien engang kan faa en langt større Anvendelse i Skulpturen, end den hidtil har havt. At denne Kunstart derved vilde vinde i Popularitet, idet den vilde faa bedre Betingelser for Stemningsvækkelsen, synes utvivlsomt, om end Farvemanglen ikke er det Eneste, der hidtil har staaet den i Vejen i saa Henseende; vil den kappes med Malerkunsten paa disse Enemærker, saa maa den opgive sin relative Sky for borgerlige Emner; vi røres nu engang mindre af de høje Guders eller store Potentaters Glæder og Sorger end af vore Jævnliges. —

I Beundringen have vi altsaa Hovedkilden til den Nydelse, der føles over for Billedhuggerkunstens Værker;

*) Det vilde være alfor mærkeligt, om man aldrig var faldet paa at forsøge Virkningen af realistisk farvede Skulpturer; i Virkeligheden gjorde man i sin Tid — ogsaa udenfor Vokskabinetterne — Portrætbuster af Voks med naturtro Farver; men de behagede ikke, fordi man, som en fransk Kritiker fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede meget betegnende siger, fandt dem «trop ressemblants».

kun sjeldnere rører den vore Hjerter, taler til vore Følelser og har herved ikke alle Udtryksmidler til sin Raadighed. Men hvorledes forholder denne Kunst sig over for den Trang til Forandring, til stadigt nye Kunstformer, der gjorde sig saa stærkt gældende i de dekorative Kunster og endog i Arkitekturen til Trods for, at de arkitektoniske Monumenters Stabilitet kan gjøre det vanskeligt for denne Kunst at føje sig efter Nyhedstrangen? At denne slet ikke skulde gjøre sig gældende i Skulpturen er næsten utænkeligt, men aabenbart er dens Rolle her langt ringere end i nogen anden Kunst. At den moderneste Skulptur er noget forskellig i sin Karakter fra *Canova's* og *Thorvaldsen's* og disses nærmeste Efterfølgere, kan vel ikke bestrides, men der er her slet ikke Tale om gennemgribende Stilændringer som i Arkitekturen eller helt vekslende Formaaler og Opgaver som i Malerkunsten. I det Hele og Store forbliver Billedhuggerkunsten i sin Kontinuitet; og Aarsagen til denne Særstilling synes heller ikke vanskelig at klare sig. Til Forskel fra alle andre Kunstarter stræber den — foreløbigt i alt Fald — mod et bestemt Ideal, nemlig den fuldkomnest mulige Fremstilling af Menneskeskikkelsen. Saalænge den bevæger sig paa den saaledes afstukne Vej, og saalænge den moderne Kunst tilmed ikke paa denne har naaet frem i Linie med sine klassiske Forbilleder, saalænge synes der ikke at være Plads for «nye Retninger». Maalet er jo et enkelt.

Malerkunsten forholder sig, hvad dens generelle Nydelsesmidler angaar, paa lignende Maade som Skulpturen. Ogsaa den har sit egenlige Kunstmiddel i den

sympatiske Stemningsvækkelse, ved Siden af hvilken Beundringen er af stor og iøjnefaldende Betydning. Til Trods for denne Overensstemmelse i Virkemidlerne er Malerkunsten langt mere tilgængelig, har et meget større Publikum end Skulpturen; og dette er let forstaaeligt; det staar i nært Sammenhæng med den Omstændighed, at Sympativækkelsen falder den langt lettere og derfor anvendes langt mere og paa virksommere Maade af den end af Billedhuggerkunsten, hvis Teknik og Emner, som vi saa, lægge mange Hindringer i Vejen paa dette Omraade; og der er, som vi vide, intet sikrere Middel til at faa den store, for særlig Kunstforstand blottede Mængde i Tale end ved at paavirke den ad sympatisk Vej.

Dermed skal det paa ingen Maade være sagt, at den sympatisk vakte Sindsstemning skulde være en uundværlig Faktor i Malerkunstens Nydelsesvirkning, eller endog blot, at Beundringen absolut taget skulde spille en ringere Rolle i denne end i Skulpturen; tvært imod. Der er overhovedet næppe nogen Kunstart, der saa godt som Malerkunsten egner sig til paa en overbevisende Maade at godtgjøre, hvor aldeles eksklusiv en Betydning, Beundringen ofte kan have ved Kunstnydelsen med Udelukkelse af de egenlige Kunstmidler: Afvekslingen, der overhovedet — selvfølgeligt afset fra Nyhedstrangen — er uden Betydning for denne Kunstarts Vedkommende; og Sympatien, der, som det jo er umiddelbart iøjnefaldende, langt fra altid har nogen Rolle i den Nydelsesvirkning, Maleren søger at frembringe ved sit Værk.

Med Fare for at kede og trætte ved Gentagelse af, hvad der allerede flere Gange er sagt, maa jeg endnu engang komme tilbage til dette Forhold, der er af en afgjørende Betydning, ikke alene hvad Forstaaelsen af de enkelte Kunstværkers Nydelsesvirkning angaar, men

ogsaa for den rette Opfattelse af Malerkunstens Historie, særligt hvad Opkomsten og Afvekslingen af dens forskellige Retninger angaar.

Hvem af os kan ikke genkalde i sin Erindring Billeder i hundredvis, hvis Emner ere blottede for enhver Interesse og hverken ved deres Nyhed eller ved stemningsvækkende Egenskaber ere i Stand til at fremkalde noget Behag. Vi have alle set Malerier i Mængde, til dels af store Mestere, hvor Kunstneren har indskrænket sig til at afmale sin Models insipide Ansigt eller hans tidt mindre udtrykkløse Ryg, anonyme eller forsynede med en eller anden Etikette. Hans Bestræbelser have her alene været rettede paa saa nøjagtigt, som det var ham muligt, at gengive Hudens Farve og Glans og de underliggende Deles Former og Relief. Eller han afbilder med analoge Formaal en Ladeport, en Citron paa en Tallerken, en død Fugl eller andre Genstande, der i Naturen ikke vilde fængsle vort Øje blot et Sekund, end sige vække dets Behag, berede os en Nydelse gennem Synet, lige saa lidt som Modellens Ansigt eller Ryg vilde gjøre det. Alligevel kan Billedet fremkalde en nydelsesfuld Tilstand, en Lystfølelse hos Tilskueren og det i desto højere Grad, jo mere naturtro Afbildningen er, jo fuldkommnere, med andre Ord, det Synsindtryk, der frembringes, stemmer overens med Synsindtrykket af den naturlige Genstand. Nydelsen bevirkes altsaa ikke umiddelbart af det Indtryk, Øjet optager; der er her ikke Tale om, at den skulde skyldes Linierne eller Farverne i og for sig, de ere jo de samme, enten vi se paa Modellens naturlige Ryg o. s. v., der er os ligegyldig, eller paa Maleriet, som maaske sætter os i Henrykkelse; er der Forskel, da er dette i alt Fald altid til Forringelse af Nydelsen. Denne har altsaa alene

sin Kilde i den Omstændighed, at Maleriet er en kunstig Frembringelse; og en Lystfølelse af denne Oprindelse, en nydelsesfuld Tilstand, kaldt tillive ved Bevidstheden om, at den Genstand, vi staa over for, er et Menneskeværk, betegne vi, som det vil erindres fra det Foregaaende, som Beundring,

Man har, som allerede ovenfor berørt, og som det er vel bekendt, netop for Malerkunstens Vedkommende tidt nok villet hævde, at Opnaaelsen af denne kunstneriske Beundring var den eneste sande Opgave for Kunstneren; at det var ligegyldigt, hvad han malede, det kom alene an paa, hvordan han malede. Man har diskuteret denne Sætning, hævdet og bestridt den. Striden er ganske urimelig, Sætningen har sin Gyldighed over for et Publikum og er ganske falsk over for et andet. Den, der ingen særlig Kunstforstand besidder, kan endda komme i Stemning over for et Maleri, nyde det endog med stor Intensitet; men hans Nydelse kan kun komme i Stand ad sympatisk Vej, alsaar gennem Maleriets Indhold, dets Sujet; er dette ikke i Forhold til ham stemningsvækkende, saa føler han intet ved Maleriet; Gengivelsen af en ganske ligegyldig og udtryksløs Ting kan ikke berede ham nogen Nydelse. Anderledes med Den, der selv er Kunstner, eller som i alt Fald forstaar sig saa meget paa Kunsten, at han kan vurdere de Vanskeligheder, Maleren har havt at overvinde; han vil se paa Kunstværket med helt andre Øjne, for ham er det muligvis ganske hovedsageligt Beundringen over Udførelsen, over de besejrede Vanskeligheder, hvoraf Nydelsen afhænger. Og i samme Grad, som dette er Tilfældet, i samme Grad træder Interessen for Emnet i Baggrunden. Kommer man i Extase over selve Udførelsen, saa bliver det aabenbart temmelig ligegyldigt, hvad der er udført, om

det er et Stykke Stenbro, der er malet, eller et For-aarslandskab, et Fad Krebs eller Transfigurationen. Vi havne atter her i Principet l'art pour l'art.

Malerkunstens enkelte Frembringelser, de enkelte Kunstværker, kunne altsaa kalde en Nydelsesvirkning til-veje enten gennem sympatisk Stemningsvækkelse eller gennem Beundring. Ofte drejer det sig alene om det ene eller det andet af disse generelle Virkemidler; men ogsaa i mange Tilfælde om en samtidig Virkning af dem begge, saa at Maleriet, naar det overhovedet duer, tilfredsstiller saavel det brede Publikum som den indsigtsfulde Kender, om end vel sædvanligvis ikke begge i lige høj Grad. At *Rafael* Aarhundreder igennem har staaet i Verdens Øjne som den fuldkomneste af alle Malere, ligger vel netop i, at han som ingen anden har forenet artistiske Fortrin med Evnen til at vække sympatiske Stemninger. Besidder en Kunstner kun en af disse Betingelser, saa faar han ogsaa kun et ensidigt Publikum, men maaske et ikke mindre begejstret. Folk som *Carlo Dolce* og *Sassoferrato* naaede i deres Tid næsten op paa Siden af *Rafael* i den store Hobs Øjne paa Grund af deres ubestridelige Færdighed i at udtrykke visse let smittende Stemninger, medens deres artistiske Svaghed altid indbragte dem Ringeagt fra Deres Side, hvis Nydelsestrang skulde tilfredsstilles ved kunstnerisk Beundring. Omvendt vil meget af det, der hæves til Skyerne af de Indsigtsfulde, de artistisk Sagkyndige, altid forblive «Kaviar for den store Hob». Hvad er et Billede af *Mantegna* eller *Albrecht Dürer* eller en *Rembrandtsk* Radering andet?

Stemningsvækkelsen og den artistiske Beundring staa selvfølgelig altid Side om Side som de afgjørende Momenter ved Vurderingen af Malerkunstens Frembringel-

ser. Der vil i enhver Tidsalder være Nogle, der nyde dem fra det ene af disse Synspunkter, Andre fra det andet. Men ganske mærkeligt og af den største Interesse for Malerkunstens Historie er det at se, hvorledes alligevel Forholdet til disse to generelle Nydelsesmidler veksler i Tidernes Løb, hvorledes snart det ene, snart det andet ganske har Overmagten, saaledes at man til én Tid overvejende forlanger sin Stemningstrang tilfredsstillet ved Malerkunstens Hjælp, til en anden særligt sin Beundringstrang. At disse skiftende Krav maa afføde Omvekslinger i Kunstens Tendenser og dens Bestræbelsers Karakter er indlysende; Resultatet bliver de forskellige Kunstretninger, der have afløst hinanden i Maleriets Historie. Denne vil aldrig kunne forstaas, naar der ikke tages tilbørligt Hensyn til disse Forhold.

Oldtidens Malerkunst er for lidt bekendt til at vi kunne danne os en begrundet Mening om dens Virkemidler og de forskellige Retninger, den maaske har gennemløbet. Derimod véd Enhver, hvorledes Middelalderens sparsomme og tarvelige Malerkunst — saaledes som vi kende den fra Katakombernes Vægmalerier, de byzantinske Mosaiker i Kirkerne, Miniaturene i de haandskrevne Bøger o. a. — aldeles overvejende lagde an paa og benyttedes til Fremkaldelsen af fromme og andagtsfulde Stemninger og tilfredsstillede sig selv og sit Publikum, naar den formaaede at give Udtryk for saadanne, bekymrende sig lidet om at vække Behag ved artistiske Virkemidler. Maleriet dyrkedes i hele denne Periode saa lidt som muligt for dets egen Skyld, for at vække Beundring over, hvad det formaaede, men toges næsten udelukkende i Tjeneste for en ensidig, men sikkert dyb og nydelsesrig Stemningsvækkelse. Den Omvæltning, som Renæssancen førte med sig i disse For-

hold som paa alle Kunstens Enemærker, var gennemgribende. Vedbleve Malerkunstens Emner end langt ind i Renæssancetiden at være religiøse, saa blev Repertoiret dog rigere, idet man drog hele Bibelhistorien og alle Helgenlegenderne ind under det, og Behandlingen blev mere genremæssig, der lagdes mindre eksklusivt an paa Stemningsvækkelse, medens de rent kunstneriske Momenter: Farve- og Formgivningen, Kompositionen o. s. v. fængslede Interessen og i kort Tid gjorde de umaadelige Erobringer, som Kunsten senere længe har levet paa. Men i samme Grad, som dette skete, og Hovedvægten blev lagt paa det Tekniske — i dette Begrebs videste Forstand — i samme Grad slap Malerkunsten selvfølgelig sit Tag i den store, ukyndige Mængde og kunde kun tilfulde forstaas og nydes af de Indsigtsfulde, Kenderne, og det saa meget mere, som Emnerne efterhaanden ogsaa bleve mere og mere profane, særligt mytologiske, og valgtes uden Hensyn til Fremkaldelse af sympatiske Stemninger. Det var en Kunst, ikke for Menigmand, men for de Amatører og Mæcenater, der samlede i Villa Farnesina eller Palazzo Tè; for at nyde den, krævedes hele den Kunstinteresse og Kunstforstand, hvoraf Renæssancetidens dannede Kredse i saa høj Grad vare, eller affekterede at være gennemtrængte. Det blev stedse mindre og mindre Stemningen, mere og mere Beundringen, som Kunstnydelsen kom til at afhænge af.

Men en Kunstretning, der alene eller blot overvejende hviler paa Beundringens Nydelse, maa, som vi ovenfor (s. S. 130 f.) have set, efter sin Natur nødvendigvis ende i Rutinen og dø deraf, som det da ogsaa skete med det italienske Renæssancemaleri. Den Malerkunst, der under denne Afdøningsproces var fremblomstret i

Nederlandene, havde jo en helt forskellig Karakter og behandlede hovedsageligt Emner af anden Art; dens Virkemidler vare nye, og den kunde derfor en Tid lang føre en frodig Tilværelse, skønt dens Virkemaade hovedsageligt var den samme som det opslidte Renæssancemaleris. Om end dens Emner vare mere folkelige, var den dog selv næppe mere populær; ogsaa den virkede ganske overvejende gennem Beundringen og har kun forholdsvis lidet, der kan blive Kilde til sympatiske Stemninger. Det er jo nok muligt, at en *Jan Steen* eller en *Ad. Brouwer*, undertiden endog en *Ostade* o. A. gennem drastiske Emner kunde frembringe en burlesk Virkning. Men Hovedinteressen hos den store Skare af disse Kunstnere hviler ganske paa Frembringelsen af den rent maleriske Effekt, saa at Sujetét bliver dem forholdsvis ligegyldigt eller, om det ogsaa af en eller anden Grund kommer til at indeholde stemningsvækkende Motiver, dog gærne i deres Interesse kommer til at staa tilbage for den rent maleriske Udførelse; man sammenligne f. Ex. *Rembrandt's* Behandling af religiøse Emner med den Maade, hvorpaa den tidligere Renæssance tog fat paa de tilsvarende Opgaver. Den nederlandske Kunst var i Virkeligheden i det Hele og Store en Kunst for de Kunstforstandige, en Kunst, der virkede gennem Beundringen. Naar *Pieter de Hooghe* malede en Pige, sidende ørkesløs og uden Udtryk i et tomt Rum, saa kunde han herved kun berede Dem en Nydelse, der havde Forudsætninger for at komme i Extase over hans vidunderlige Blik for og Virtuositet i Gengivelsen af Lysreflexer og Skyggetoner. Vi ere her helt inde i l'art pour l'art og kun et Skridt fra det Skær, hvorpaa den saa let strander, det Kunstleri, der affødte en *Schalken's* Lyseffekter o. a. dsl.

Malerkunsten havde i den nederlandske Periode utvivlsomt mere og mere mistet sit Tag i den store Hob — i alt Fald hvor den ikke, som i Spanien, endnu havde en stor religiøs Mission — og tabte det ganske i den efterfølgende Tid under den allegoriske Kunsts Regimente, der hovedsageligt faldt samtidigt med den nær beslægtede Klassicismes Herredømme i Literaturen. Jeg vil nedenfor, hvor jeg kommer til at tale om Digtekunstens Virkemaade, faa Anledning til at gaa en Smule nærmere ind paa denne Kunstperiode, hvis Ejendommelighed saavel for Malerkunstens som for Poesiens Vedkommende det var, ikke at skildre Menneskene eller Naturen, som de vare, med deres individuelle Ejendommeligheder, men som Symboler, som Repræsentanter for, Legemliggjørelse af abstrakte Forestillinger. Man tog ikke sit Udgangspunkt fra det individuelle Menneske eller Landskab; hvad man vilde skildre var Dyder og Laster, Følelser og Lidenskaber, Arkadien eller Elysium, og man tilpassede da de Skikkelser eller Egne, man fremstillede i sit Maleri, efter disse Opgavers Tarv. Der blev her kun liden eller ingen Plads for sympatisk Stemningsvækkelse, som fremfor Alt kræver Fremstillingen af sande, individuelle, Mennesker. Hvor vidt forskellig den allegoriske Malerkunst er fra den nederlandske i sine Emner og sin hele Karakter, saa have de dog det tilfælles, at de begge fremkalde Nydelse gennem Beundring — men ganske vist ved helt forskellige Midler. Hvad vi beundre i den allegoriske Kunst er ikke længer det rent Artistiske, Fuldkommenheden af den maleriske Virkning; det er derimod *Tankens* Sindrighed og den Klarhed og Styrke, hvormed Kunstneren har forstaaet at udtrykke den — ganske som i den tilsvarende Poesi. Sindrigheden kan vise sig i Valget af de symbolske Fi-

gurer eller Emner med Hensyn paa de Tankeforbindelser, der skulde fremkalde hos Tilskueren: om Morfeus eller Eros skulde dominere i Sovegemakkets Dekoration, om Spisesalens Luft skulde smykkes med en Jagtscene eller Gudernes Gæstebud; thi det var ogsaa Dekorationsmaleriets Glansperiode — og Emblemernes; hvormange Kanoner, Hjelme, Standarter, Lynstraaler o. dsl. hørte der ikke til Udstyrelsen af en Officers Portræt, hvormange Folianter, Ugler, Glober, Passere, Minervabuster m. m. til en studeret Mands. Al denne Sindrighed kunde sikkert gjøre Krav paa Beundring og opretholdt Malerkunstens Betydning som Nydelsesmiddel selv med fuldstændig Forsømmelse af det sympatiske Stemningsvækkende og med Til sidesættelse af det egenligt artistiske Moment, den rent maleriske Virkning. Det er Skik og Brug at behandle denne Kunstperiode med stor Ringagt; og dertil er der jo Berettigelse saavel fra Deres Side, som i Kunsten alene se et Middel til at faa deres Følelser satte i Bevægelse, som fra Deres, der alene ville opnaa Nydelse ved en rent artistisk Beundring. Men De, der kunne hensættes i Nydelse over Tankens Sindrighed og Finhed, Opfindsomheden i Midlerne, hvorved den har faaet sit Udtryk, Styrken og Klarheden af dette, De ville ikke indrømme, at denne Kunstretning i og for sig er ringere end de andre; forskellige Retningers Berettigelse og Værd have jo dog kun deres Maal i deres Nydelsesvirkning. Men man maa, som allerede oftere betonet, frigjøre sig for den Fordom, at Malerkunsten — og Kunsterne i det Hele taget — kun paa en enkelt bestemt Maade skulde staa i Forhold til vort Følelsesliv og altid frembringe Nydelse ved de samme Virkemidler.

Malerkunsten havde altsaa, som Poesien, kun været

lidet populær, lige indtil ogsaa paa dens Omraade, noget senere vel i det Hele end paa Digtekunstens, den sympatiske Stemningsvækkelse, «Romantiken», afløste Beundringen som Nydelsesmiddel. Man har som bekendt for Malerkunstens Vedkommende dateret Vendepunktet fra Udstillingen paa Parisersalonen af *Géricault's* berømte Maleri, der forestiller de Skibbrudne fra en fransk Fregat, omtumlede mellem Havets Bølger paa en Tømmerflaade. Emnet havde givet Anledning til at fremstille alle de forskellige Former og Grader af Elendighed og Fortvivelse, ikke — som man har sagt — med realistisk Bestræbelse for Naturtroskab, men med hele Vægten lagt paa den mest energiske Gengivelse af de emotionelle Udtryk og hermed paa den kraftigst mulige sympatiske Stemningsvækkelse hos Tilskueren. Selvfølgelig er det ikke *Géricault's* Billede, der har skabt den nye Retning i Malerkunsten; men det har vel været det første, der tilfredsstillede den Trang, som efterhaanden var spiret frem i Mængdens Bryst til ad sympatisk Vej at faa Følelserne satte i Bevægelse ogsaa gennem Malerkunsten, efter at den allerede en Tid lang havde følt, hvor godt det lod sig gjøre gennem Poesien. Denne Trang havde omtrent samtidigt ført til Forsøg paa at puste Liv igen i den tidlige Renæssances religiøse Stemningsmaleri; men Forsøget maatte mislykkes, ikke alene paa Grund af den ringe Levedygtighed, som Efterligninger naturmæssigt ere i Besiddelse af (sml. S. 132), men ogsaa fordi man her kun anslog en enkelt Stræng i vort Følelsesliv, Noget, der havde været tilstrækkeligt i Middelalderen, hvor de religiøse Stemninger i saa aldeles overvejende Grad beherskede Sindene, men aabenbart var alfor fattigt i det 19. Aarhundrede med dets mangesidige Følelsesliv. Man maatte paa dette Tidspunkt

kunne forlange en større Mangfoldighed af den stemningsvækkende Kunst, en mere alsidig Appel til Følelserne; man havde jo efterhaanden lært, at der ogsaa var andre end de religiøse, der kunde anvendes som Nydelsesmidler, og følte det ikke længer som en Forbrydelse ogsaa at give sig andre i Vold eller endog at søge at komme i deres Vold. Det var denne Mangesidighed i Stemningsvækkelsen, som Romantiken ydede; eller rettere sagt: Kunstens eksklusive Bestræbelse for at fremkalde Nydelse gennem sympatisk vakte Stemninger i Almindelighed fik i Æstetiken Navnet Romantik.

Hvor stor Omvæltningen end var, og hvor indgribende Betydning den end havde saavel paa Valget af Malerkunstens Emner som paa disses Behandling, saa fik Romantiken dog ikke i de faa Aartier, dens Herredømme her varede, paa nogen Maade en saa udelukkende Overmagt, som den samtidigt havde i Poesien; selvfølgelig; Malerkunsten har langt fra saa frie Hænder som Poesien, kan ikke under alle Omstændigheder følge sit eget Hoved. Den har ofte andre Krav at fyldestgøre end dem, der umiddelbart dikteres den af Publikums Nydelsestrang. Selv paa Tider, hvor denne begærer sympatiske Stemninger, kan der i en stor Maalestok blive lagt Beslag paa Malerkunsten i repræsentative Øjemed, til Dekoration, Apoteose, Festprydelse o. dsl., Opgaver, hvor Emnerne ere givne og Symbolik og Allegori endnu ofte ere uundgaelige, som det altid er Tilfældet, hvor de bildende Kunster skulle anvendes som Tolke for almindelige Tanker og Ideer. Et Blik paa Malerkunsten fra Decennierne om dette Aarhundredes Midte giver derfor ogsaa et mindre ensartet Billede end det, vi fra et psykologisk Synspunkt faa af Digtekunsten fra den samme Tidsalder. Hvad Poeterne i disse Aar

kunne have ydet i Retning af Apoteose, Festdigtning o. dsl. dækkes mestendels af «Glemselens Slør» og forvansker derfor ikke Billedet af Literaturperioden; men Malerierne have vi stadigt for Øje og faa derfor vanskeligere et rent Billede af Malerkunstens romantiske Tidsalder. Men iøvrigt kan det ogsaa nok være, at Malerkunsten i sin forholdsvis korte romantiske Periode overhovedet ikke havde Mulighed for at udvikle sig til en saa gennemført Stemningskunst, som Poesien blev det under Romantikens Regimente. Malerkunsten har jo, som allerede omtalt, færre Midler og mindre kraftige Midler til sin Raadighed end Poesien, naar det drejer sig om at fremkalde sympatiske Stemninger. Under alle Omstændigheder synes den, uagtet den først var kommet ind paa den romantiske Bane langt senere end Poesien, dog fuldt saa tidligt som denne at have udtømt sine Ressourcer i saa Henseende, saa at den nødsagedes til at slaa ind paa en ny Retning, naar den skulde bevare sin Betydning som Nydelsesmiddel.

Alle vide, hvorledes man omtrent i Aarhundredets Midte, selvfølgelig først i Frankrig, hvorfra alle Omslag i Kunstretningerne pleje at udgaa, begyndte at slaa til Lyd for den Doktrin, at Kunstens, og ganske specielt da ogsaa Malerkunstens, sande Opgave og eneste Frelse var at søge i den nøjagtigste og samvittighedsfuldeste Efterligning af Naturen. Emnerne vare forholdsvis ligegyldige, eller rettere sagt, det fattigste og mest dagligdags var snarest det bedste, fordi det mindst fristede til at gaa paa Eventyr paa Romantikens for den sande Kunst saa farlige og fordærvelige Enemærker. Det var bedre, sikrere i alt Fald, at portrættere et Hjørne af en Pløjemark end at konstruere et *Claude Lorraine'sk* Landskabsideal, bedre at nøjes med at afmale sin Model med

hans udtryksløse Ansigt gengivet saa nøjagtigt som muligt end at bruge sin Pensel til at vække rørende eller glade eller rædselsfulde Affekter ad sympatisk Vej. Det var atter gennem Beundring af Kunstnerens Evne og Færdighed, at Nydelsen skulde bringes tilveje, man var paany inde paa den fornemme, eksklusive, Kunstproduktion, l'art pour l'art; ikke som i den allegoriske Tidsalder, hvor Beundringen mere frembragtes ved Kunstnerens Sindrigheid og Opfindsomhed end ved hans tekniske Dygtighed; snarere derimod som i den nederlandske Periode, hvorfor ogsaa dennes Kunst blev opstillet som Idealet, særligt i dens ypperste Repræsentant, Rembrandt, med hvem der jo dreves et stærkt Afguderi i hele denne Tidsalder, *Realismens*, *Naturalismens* Epoke. At der alligevel er væsentlige Forskelligheder i den Maade, hvorpaa Nederlandenes og Nutidens Realister opfattede Kunstens Opgave, falder let i Øjnene. De første toge Sagen mere positivt: Opgaven blev for dem at give det rent maleriske Element den størst mulige Udvikling og lade det komme saa meget som muligt til sin Ret ved Behandlingen af et hvilket som helst Emne; for vor Tids Realister synes det væsentligste Formaål derimod at have været det negative: at holde al Uvirkelighed borte fra Kunsten; man kan derfor i Nutiden være en god fuldtro Realist uden at have synderlig malerisk Evne, medens paa den anden Side Hollænderne lejlighedsvis anvendte deres maleriske Fuldkommenhed paa alt andet end realistiske Emner.

Den realistiske Malerkunst vandt aldrig nogen fuldstændig Sejr, besad til ingen Tid noget uindskrænket Herredømme, dertil havde det store Publikum, for hvilket den selvfølgelig i det Væsentlige var utilgængelig, vundet for stor Betydning i Alt, hvad der angaar

Kunsten; dets Kunstinteresse — hvad der med andre Ord vil sige: dets Følelse af, at der gennem Kunsten kunde opnaas en Nydelsestilstand — var bleven vakt i den romantiske Periode, og det krævede nu vedvarende af Malerkunsten en Appel til sine Affekter, som Naturalismen principmæssigt og hoffærdigt nægtede at yde. Alligevel spillede denne Kunstretning i en Aarrække en meget stor og ret dominerende Rolle, om end ofte — som navnlig i vor hjemlige Kunst — gaaende noget paa Akkord med sine strenge Principer; og den blev i denne Periode af uvurderlig Betydning ved at skærpe Kunstnernes Blik for Naturgenstandenes sande Udseende og udvikle den Teknik, der krævedes for at gengive dette.

Dens Rolle i Malerkunsten er jo nu imidlertid i stærk Tilbagegang, om end ikke ganske udspillet; de Farer for sin Levedygtighed, Naturalismen altid bærer i sig selv, ere allerede tidligere berørte, og den har i Virkeligheden allerede en Tidlang maattet se en helt forskellig Retning i Kunsten sejerstolt rejse sig imod den, en Retning, som vel ikke endnu har antaget nogen særdeles udpræget Form, og som det derfor er noget vanskeligt at karakterisere paa præcis Maade, men som synes at sætte sin Hovedopgave, som Romantiken gjorde det, i den sympatiske Stemningsvækkelse, dog selvfølgelig med noget forskellige Midler fra de forslidte romantiske. *Symbolismen*, som den nye Retning vel almindeligst betegnes, og det ikke uden Beføjelse, har sit største Virkemiddel i det Dunkle, Gaadefulde, Mystiske, men anvender ikke disse Motiver udelukkende til at fremkalde den sympatiske Angst eller Gru, der saa let kommer til at gaa i det Hemmelighedsfuldes Fodspor, men ogsaa — og deri bestaar jo egenligt Symboliken — til at vække Beundring ved den sindrige og

dybe Betydning, der kan lægges i Emnerne, den Gaadegætning eller Rebusløsning, som Værket ideligt forlanger af Beskueren, og som kan være saa vanskelig, at Kunstneren, som vi have set Exempler paa, for at have Haab om at blive forstaaet, maa ledsage sin billedlige Fremstilling med en Kommentar i Ord. Den symbolistiske Retning kan saaledes paa en Maade siges at være fremkommen ved en Alliance mellem den romantiske og den allegoriske: den virker saavel gennem den sympatiske Stemningsvækkelse som gennem Beundringen for Værkets Mening og Betydning; men den har i visse Maader potenseret begge sine Komponenter, sat dem paa Spidsen. Den stiller et endnu større Krav til det Barnlige, Naive i os, end Romantiken gjorde, et Krav, som det af og til kan falde noget vanskeligt at honorere. Der hører jo en vis Uskyldighedstilstand til for at komme til at gyse eller ræddes ved en mystisk Jomfru ridende paa en mystisk Enhjørning i en Trylleskov, eller over en Dæmon af ukendt Art rugende over en Seng, hvori der sover et Hoved uden Krop, eller over gamle Borge i umulige Klippelandskaber og aldrig sete Belysninger, og den Art *Klinger'ske* og *Böcklin'ske* Appeller til vort emotionelle Nervesystem. Og paa den anden Side tragter den ogsaa efter at frembringe en stærkere, mere betagende Beundringsnydelse end den allegoriske Kunst; den vil synes dybere og visere i sit Indhold og sin Betydning; og dertil har den jo atter et ufejlbarligt Middel i sin Dunkelhed og Uforstaaelighed, hvormed Allegoriens Gaader sjældent kunne maale sig. Det sikreste Middel til at opnaa Ry for Dybde i Tanken har jo altid været at udtrykke sig saaledes, at Ingen ret kunde fatte Meningen (sml. nedenfor om Symbolismen i Digtekunsten).

Digtekunsten. Der er ikke nogen Grund til her at lægge særlig Vind paa meget nøjagtige Begrænsninger af de forskellige Kunstarter; ellers vilde det bl. a. være nødvendigt at komme ind paa en Diskussion af Digtekunstens Begreb, som vilde vise sig ikke saa lidt vanskeligt at definere med Nøjagtighed, og som jo heller ikke har et og samme Omfang i de forskellige Sprog. Digtekunsten tilvejebringer Nydelse ved Hjælp af Ord; men det Samme er Tilfældet med Frembringelser, der i Reglen ikke regnes ind under denne Kunst, ja overhovedet slet ikke betragtes som hørende med til «de skønne Kunster». Jeg har tidligere (s. S. 95 ff.) berørt den Nydelsesvirkning, som visse Arter af Veltalenhed ere i Besiddelse af og vel ofte med Forsæt bringe i Anvendelse. Men overhovedet kan «Ordets Kunst» gjøre sig gældende i saa at sige enhver skriftlig eller mundtlig Fremstilling, som derved kan blive til en Nydelse i og for sig, ganske afset fra Indholdet. Enhver historisk Fortælling, enhver Skildring af virkelige Begivenheder eller Genstande, enhver Tankeudvikling kan vække Beundring ved sin Kunst og paa denne Maade fremkalde en Lystfølelse hos den Sagkyndige, skønt den ganske mangler det Moment af selvstændig Produktion, af Opfindelse, der i Reglen sættes som en Betingelse for, at en Fremstilling i Ord skal opnaa Rang som Poesi. I det Følgende vil jeg holde mig til Digtekunstens almindeligt anerkendte Enemærker, altsaa kun tale om Poesi, hvor det «skabende» Moment ogsaa er tilstede. Over for de enkelte Værker kunne Grænserne endda ofte blive temmelig flydende. Saaledes ere jo f. Ex. de «Virkelighedsskildringer», man træffer hos Digterne, og hvori de endog undertiden søge deres Hæder og Styrke, mange Gange ikke alene i Formen, men ogsaa i Real-

teten, langt mere historiske eller beskrivende end Frugter af fri Opfindelse. Og til alle Tider har man været vant til i Digternes Værker at finde Ingredienser af belærende, agitatorisk, polemisk o. s. v. Natur, ofte i saa rigeligt Maal, at de gjøre Indtrykket af at være Hovedsagen, medens den egenlige kunstneriske Opgave og dermed Nydelsesvirkningen træde i Baggrunden. Her, hvor der kun er Tale om Poesien som Nydelsesmiddel, kan der intet Hensyn tages til alle de øvrige Formaal, den lejlighedsvis maa tjene; det drejer sig her alene om Poesien som Kunst. —

Ordet kan i sin Egenskab af Sanseindtryk, Lyd, til en vis Grad benyttes til Fremkaldelse af en umiddelbar Nydelsesvirkning ved en direkte Impuls til vort vasomotoriske Nervesystem. Allerede ved simple Kombinationer af Ord kan der tilvejebringes behagelige Lydindtryk, «Vellyd», altsaa Nydelse. Af uendeligt større Betydning er dog den udstrakte Anvendelse, Ordene faa til Frembringelsen af rytmisk Afveksling, der jo, som vi tidligere have set, er et af vore mægtigste Nydelsesmidler. Den hele Versekunst skylder sin Tilværelse til Bestræbelsen for ogsaa ved Ordets Hjælp at skaffe sig Rytmens Nydelse. Alt, hvad der hedder Alliteration, Rim, Versemaal, har sin Oprindelse herfra og vilde afgive et rigt Emne for Specialstudier over Afvekslingen som Nydelsesmiddel. Jeg kan imidlertid ikke her opholde mig ved denne Side af Poesiens Nydelsesvirkning, skønt den jo i og for sig ikke spiller saa ringe en Rolle og vi alle kende Exempler nok paa Poesi, hvis Styrke ganske ligger i de klingende Rim og indsmigrende Rytmer, medens det gaar med Mening og Tanker, som det bedst kan; men om Afvekslingen som Nydelses-

middel er der allerede i al Almindelighed sagt tilstrækkeligt paa andre Steder.

Hovedopgaven for Digtekunsten er jo heller ikke at virke paa denne Maade. Ved Ordet kan der fremkaldes Nydelse ad helt andre Veje, og Poesien gaar jo ikke udelukkende ud paa at skrive Vers; Indholdet er den lige saa vigtigt som Formen, i alt Fald undertiden; lejlighedsvis hviler endog hele Vægten derpaa; den umiddelbare Nydelsesvirkning træder da ganske i Baggrunden eller falder endog fuldstændigt bort; det kommer udelukkende til at dreje sig om en sympatisk Stemningsvækkelse eller en Fremkaldelse af Beundring, altsaa om indirekte, cerebrale Nydelsesvirkninger.

Skemaet for disses Psykologi er imidlertid her, som tidligere bemærket, lidt mere kompliceret end for de øvrige indirekte Nydelsers. For at tilvejebringe Stemning eller Beundring maa de hørte eller læste Ord selvfølgelig først vække de Forestillinger hos os, for hvilke de ere Symboler; og disse maa dernæst kalde en eller anden Tankeforbindelse tillive, fra hvilken da Virkningen paa Karnervecentret udgaar. Læse eller høre vi Aladdin's Sang ved hans Moders Grav, hvorledes hans Fløjte klager

— — — — «svagt og ene,

som en vildsom Nattevind

i de vaade Vintergrene»,

saa er Betingelsen for, at vi skulle røres over den, først at vi have lært Tegnenes eller Lydenes Betydning, vide hvad de trykte eller sagte Ord «Nattevind», «Vintergrene» o. s. frmd. ville sige; og dernæst at disse Begreber vække tidligere i vor Sjæl udformede Forestillinger om Ensomhed, Forladthed, Uhygge o. desl., hvorfra saa Paavirkningen af vort Karnervesystem udgaar. Her kræves der

altsaa mange Forudsætninger, for at Lystfølelsen skal kunne komme tilveje; der er ikke Tale om en direkte Nydelsesvirkning ved Synet eller Lyden af Ordet analog med den umiddelbare Nydelse, der kan fremkaldes ved en Dekoration, et Bygningsværk, ofte endog ved et Maleri eller et Billedhuggerarbejde. Ordet taler ikke, som de billedlige Fremstillinger, alle Sprog; for Den, der ikke har lært deres lexikalske Betydning og ikke i sin Hjerne fra tidligere Oplevelser eller Erfaringer bevarer Indtryk, fra hvilke der kan udgaa en Impuls til hans emotionelle Nervesystem, naar det vækkes til Virksomhed ved Ordene, for ham forblive disse kolde, skaffe ham muligvis en Kundskab, men ingen Nydelse. Det enkelte Digterværk har derfor ikke — som det kan være Tilfældet med saa mange af de bildende Kunsters Frembringelser — nogen universel, almengyldig Nydelsesvirkning; det Digt, der griber den Ene dybt, kan maaske være den Anden ligegyldigt eller uforstaaeligt. En religiøs Hymne har ofte været i Stand til at fremkalde en extatisk Stemning, men selvfølgelig kun hos Dem, der overhovedet have religiøse Forudsætninger, og som dernæst i Livets Løb have modtaget og bevaret Indtryk fra den Forestillingskreds, hvori Digtet bevæger sig; ligesom et Kærlighedsdigt kun kan røre eller bevæge, naar der i Læserens Bryst findes «beslægtede Strænge», det han anslaa o. s. v. At der ogsaa i vore Dage kan findes Mennesker, der ere saaledes organiserede, at de kunne komme i Extase over *Pindar's* Oder, synes at være en Kendsgjerning; men det maa i alt Fald være enkelte Udvalgte, der besidde en filologisk Transubstantiationsevne, ifølge hvilken de kunne fare i en antik Grækers Skind; vi andre Nutidsmennesker forblive uforstaaende og ligegyldige overfor denne mytologisk-

dunkle «Lyrik», medens den upaatvivleligt fremkaldte oprigtige Bifaldsstorme fra dens oprindelige Tilhørere, der modtog den med andre Forudsætninger end vi. — Men paa den anden Side gives der jo Forudsætninger, aandelige Tilstande, erhvervede gennem Indtryk, Oplevelser, Overleveringer o. dsl., som vi Alle ere delagtige i, og som derfor ere almenmenneskelige eller i alt Fald kunne være Fællesgods i de fleste Samfundskredse, hos mange Nationer eller Menneskeracer eller i bestemte Tidsperioder; og jo bedre Digteren véd at vælge Emner, der passe ind i saadanne vide Forestillingskredse, desto mere universel bliver den Virkning, han frembringer, og desto større hans Publikum. Sangene til Guddommens Pris eller Herskerens Ære, om Kærligheds Lyst og Kval, eller om Krigens Bedrifter, om Menneskenes — eller Dyrenes — Snilhed og Styrke have til alle Tider fundet Genklang i vide Kredse. —

Poesien er vel den mest populære af alle Kunstarter; eller den har, rettere sagt, Betingelser for at være det og har Perioder, hvori den er det. Der findes muligvis ikke flere Digtere end Malere eller Billedhuggere o. s. v., men der findes uendeligt Flere, som søge Nydelse i Digtekunsten end i de bildende Kunster. Dette kan være begrundet i forskellige, tildels uvæsentlige, Omstændigheder; men det har vel sin fornemste Aarsag deri, at der er Mulighed for at udfolde langt rigere og mangfoldigere Stemningsvirkninger gennem et Digterværk end f. Ex. gennem et Maleri. Det er saaledes indlysende, at Billedet i Reglen maa nøjes med at frembringe en enkelt Stemning, medens Digteren ofte har det i sin Magt sympatisk at føre sine Læsere gennem en hel Række af vekslende — og derved saa meget

stærkere — emotionelle Rørelser. Af stor Betydning er det ogsaa, at Poesiens stemningsvækkende Repertoire overhovedet er rigere end Billedkunsternes; ingen Affekt ligger udenfor dens Omraade, medens der nok er dem, som hverken Skulpturen eller Malerkunsten vilde være i Stand til at anvende med synderlig sympatisk Virkning. Dette gælder fremfor Alt om Spændingen, af hvilken Digtekunsten, som allerede tidligere (s. S. 25) berørt, gør en saa overordenligt stor Anvendelse som Kunstmiddel, at hele store Retninger indenfor dens Omraade saa godt som udelukkende gaa ud paa Fremkaldelse af denne Affekt. — Dertil kommer saa yderligere, at ligesom Poesiens Stemningsvirkninger ere mangfoldigere, saaledes ere de i det Hele taget ogsaa mere intense end Billedkunsternes og det paa Grund af den i det Foregaaende oftere betonedede Omstændighed, at de indirekte Stemninger overhovedet ere de stærkeste. Der kommer derfor, *ceteris paribus*, en kraftigere sympatisk Virkning ved en digterisk Skildring af en Affekt end ved en malerisk. Selv om det er en *Rubens*, der stiller os Barnemordet i Betlehem for Øje i hele dets grufulde Vildhed, eller en *Géricault*, der viser os Fortvivlelsens Raseri hos de Skibbrudne paa Tømmerflaaden, saa vil Maleriet dog aldrig, hvad Stemningens Styrke angaar, kunne konkurrere med lige saa talentfulde maleriske Skildringer af de samme Emner, og det ikke alene fordi disse vilde kunne give os Rædslernes hele Udviklingsgang, alle deres Stadier, men ogsaa fordi Ordets Virkning overhovedet her kan være mere intens.

Den umaadelige Popularitet, Poesien har vundet som Nydelsesmiddel, turde imidlertid ogsaa have sin Rod i endnu en anden Omstændighed. Beundringen synes at spille en langt større — det vil sige en langt

mere udbredt — Rolle ved den Lystfølelse, Digtekunstens Frembringelser kalde tillive hos os, end ved de øvrige Kunstarters Nydelsesvirkning; der er langt Flere, der blive delagtige i Beundringens Nydelse ved Poesien end ved Skulpturen eller Malerkunsten og det af nærliggende Grunde. Over for Digtekunsten er Sagkyndigheden, der jo er den første Betingelse for Beundringen, meget mere udbredt og almindelig end over for de andre Kunstarter; Vurderingen af de besejrede Vanskeligheder er her langt Fleres Sag, fordi saa Mange, uden selv at være Poeter, paa en eller anden Maade have maattet tilegne sig en vis Grad af Erfaring og Øvelse i Sprogkunstens Teknik og Anvendelse, medens det jo kun er det ringe Antal af særligt Indviede, der forstaa sig paa de øvrige Kunstere. Særdeles Mange have lejlighedsvis været stillede over for Opgaver af lignende Art som dem, Digterne til Stadighed maa sysle med: Skildringen af det Sete i Ord, Fortælling af Oplevelser og Begivenheder, sproglig Fremstilling af Følelser o. dsl. Vi haandtere Alle det samme Materiale, hvori Digterne professionelt arbejde, og kunne derfor have en Forestilling om, hvad der udkræves for at beherske det paa kunstnerisk Maade. Kun Faa kunne have en begrundet Indsigt i de Vanskeligheder, som kunne være forbundne med at male blot en Sten eller en Kasserolle, og kun Faa kunne derfor føle Beundringens Nydelse ved Kunstnerens Gengivelse af slige i og for sig interesseløse Ting; men Mange kunne skatte den Kunst, der kan være nedlagt i den simpleste, mest ligefremme Fortælling af en maaske i og for sig helt trivial Begivenhed — eller, med andre Ord, de Vanskeligheder, Fortælleren kan have havt at overvinde — eller i Gengivelsen af en ganske hverdagslig Samtale o. dsl. Det er jo i Sigt, at Naturalismen for en væsenlig

Del har søgt sin Opgave og sin Hæder paa Literaturens Omraade; og den har her vundet langt større Forstaaelse, faaet et langt bredere Publikum end paa Billedkunsternes mindre tilgængelige Enemærker — om end selvfølgelig ogsaa i Literaturen dens Publikum absolut taget har været stærkt begrænset.

Det er saaledes den indirekte Stemningsvækkelse og Beundringen, mellem hvilke Rollerne ere fordelte, naar Poesien skal fremkalde en Nydelse hos os; men Forholdet mellem disse to Faktorer kan være forskelligt. Ofte virke de Side om Side. Behaget ved et Digterværk skyldes paa en Gang den sympatiske Affekt, det har vakt hos os, og vor Beundring over, hvad Forfatteren har formaaet at frembringe; det ene Moment virker maaske stærkere hos den Ene, den mere Naive, Bevægelige, medens det andet spiller Hovedrollen hos den mere literært Udviklede, Reflekterede; men begge kunne samtidigt bidrage til det fulde Indtryk af Værket. Paa den anden Side er det ikke alene af æstetisk, men af stor samfundspsykologisk Interesse at lægge Mærke til, hvorledes Digtekunsten — som det var Tilfældet med Malerkunsten — i vekslende Tidsperioder skiftevis benytter sig aldeles overvejende af det ene eller af det andet af disse to Virkemidler: Stemningen og Beundringen, og dermed veksler i Karakter, til en Tid er fornem, literær, lidenskabsløs, stemningsfattig, til andre Tider populær, talende Affekternes Sprog, der er forstaaeligt for Alle, men forholdsvis ligegyldig for den kunstneriske Form; det er Menneskeaaendens evigt herskende Trang til Afveksling, der atter paa dette Omraade gør sig gældende, og det maaske paa en mere slaaende Maade end over for nogen anden Kunststart, vel sagtens fordi

Digtekunsten i det Hele staar i et endnu mere intimt Forhold til vort hele Aandsliv end de øvrige Kunster.

Literaturhistoriens store Epoker faa deres Præg heraf eller ere rettere sagt utvivlsomt fremgaaede af dette Behov for Afveksling. Klassicismens Poesi havde en fuldstændigt literær Karakter, den talte ikke til Sympatien, men til Beundringsfølelsen. Sympatien føles kun over for, hvad der er Kød af vort Kød og Blod af vort Blod, ikke over for typiske Figurer, Personifikationer: En Cid, en Jakob v. Thyboe, en Tartuffe, en Mahomet; alle disse Skikkelser ere ikke selv noget, de betyde kun noget, ganske som den samtidige Kunsts allegoriske Figurer; det er kun Talerør, gennem hvilke Forfatterne paa den sindrigste Maade og med de mest træffende Ord og bedst valgte Udtryk udtaler Alt, hvad den paagældende «Karakter» under alle mulige forskellige Situationer kan tænkes at have at sige. Slight kunne vi yde vor oprigtigste Beundring, men vi røres ikke derved. De handlende Personers Skæbne lader os kolde, Digterens Ord sætter ikke vort Sind i Bevægelse, vi ere ganske optagne af Opmærksomheden for, om Fædrelandskærligheden, Dødsforagten, Gjerrigheden, Højmodigheden, Praleriet, Moderkærligheden, eller hvad Personerne nu ellers repræsentere, ere bragte netop i de Kollisioner, der bedst kunne tjene til at præsentere alle deres Udfoldninger, og om Digteren har fundet de mest prægnante Ord at lægge sine Personer i Munden til Redegørelse for deres Følelser. *)

*) Der er vel næppe Nogen, hvis Vidnesbyrd kan have større Autoritet i denne Sag end *P. Corneille's*, saa meget mere som han hørte til de Digtere, der tænke alvorligt over deres Opgave og deres Kunstmidler. I hans «*premier discours du poëme dramatique*» hedder det med Hensyn til Følelsernes Rolle i Dramaet: «*Cette partie*» — d. v. s. les sentiments, der betragtes som en obligat Ingrediens — a besoin de

Men Sansen og Beundringen herfor er selvfølgelig ikke den store Hobs Sag, den mangler baade den sproglige og den psykologiske Forudsætning. Man maa ikke tro, at Molière eller Holberg nogensinde have været egenligt populære Forfattere; Holbergs «Scene» saavel som Molières have altid været de fineste, mest literære, ikke dem, hvor det brede Publikum søgte hen for at finde Nydelse ved at faa rørt op i deres Affekter; og de selv vilde have betragtet en saadan Virkning af deres Forfatterskab som lidet attraaaværdig. Kunsten «at komme Folk til at le» betragtedes af Holberg snarere som en Indrømmelse til Publikums tvivlsomme Smag end som en Opgave for Komedieforfatteren, der hovedsageligt skrev for at «moralisere», naar det ikke var for at «forbedre Sproget».

Men det Tidspunkt maatte komme, da Klassicismen havde udtømt sine Midler, havde udbyttet alle de Situationer og Kollisioner, hvori det var muligt at bringe de forskellige Karakterer, og ladet disse sige Alt, hvad Situationerne krævede. Man vidste udenad, hvad den mellem Kærlighed og Pligt vaklende Helt kunde have at fremføre i sin pinlige Stilling, hvorledes den gjerrige Fader og den forslagne Tjener, Snyltegæsten og Pedanten bare sig ad under de forskellige Omstændigheder, hvori Digteren kunde hensætte dem; og desuden, hvad der vel, naar Alt kom til Alt, var endnu mere afgjørende: man følte en instinktmæssig Trang til andre aandelige Rørelser end dem, man fik ved Beundringen over Digterens Snille; de sympatiske Stemninger, der under

la Rhétorique pour peindre les passions et les troubles de l'esprit, pour consulter, délibérer, exagérer ou extenuer» &c.; det drejer sig altsaa ikke om den naturtro Fremstilling af Følelsernes Billede, men om deres veltalende Beskrivelse og Analyse.

Klassicismens lange Herredømme ikke havde faaet nogen Impuls eller Næring fra Poesien, og for den Sags Skyld heller ikke fra Billedkunsterne, vare ligesom opsparede og gjorde nu deres Krav gældende. Man forlangte at komme i Affekt, at «røres»; i det daglige Liv gav dette sig Udslag i Følsomhed, Sentimentalitet, Stemningerne maatte til enhver Tid være paa Højdepunktet, Taarerne saa vel som Henrykkelsen vare tilrede ved den ringeste Anledning. Toge to Venner Afsked ved Vesterport, fordi den Ene skulde gjøre et Besøg i Roskilde, løb det ikke gærne af uden Omfavnelser og Taarers Udgydelse; fik man tilfældigvis en smuk Solopgang at se, straks følte man Trang til at kaste sig til Jorden og juble eller fælde Taarer over Skaberens Storhed; Damerne fik ved enhver Lejlighed deres Besvimelser eller Kramper snart af Rørelse, snart af Glæde, snart af Skræk; kort sagt, Menneskehedens vasomotoriske Nervesystem var paa den Tid, — d. v. s. i Slutningen af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette — i en Tilstand af Uro og Bevægelighed, der vel hovedsageligt skyldtes en naturlig Reaktion mod den foregaaende Tids Koldsindighed og Forstandsherredømme. I Literaturen blev Resultatet af denne Affekttørst den saakaldte *romantiske* Poesi — Navnet er jo ikke godt, det udtrykker i og for sig Intet, siger ikke — undtagen rent konventionelt — noget om paagældende Retnings æstetiske Karakter, endnu mindre om dens fysiologiske Ejendommelighed, om hvorledes den poetiske Nydelse fra at være et Resultat af Beundring var gaaet over til at blive en Virkning af sympatisk Stemningsvækkelse. Med en saadan for Øje maatte Digterne helt forandre deres Fremgangsmaade. Ved at lade deres Personer beskrive Følelsernes Magt, om det saa var i aldrig saa slaaende Ord, kunde de

ingen Sympati vække hos Læserne; for at opnaa dette, maatte man først og fremmest vække Interessen for Personerne og til den Ende, saa godt man formaaede, skildre dem som virkelige, levende Mennesker, ikke som Klassicismens Personifikation, men dernæst fremstille dem som Bytte for Affekterne og prægede af dem: grædende af Sorg, gysende af Rædsel, skummende af Raseri, de maatte lade de græske og romerske Helte afløse af en Werther og en Carl Moor, en *Scuderi's* velturnerede men kølige Romaner af en *Lafontaine's* taarepersende, *Molières* og *Holbergs* Dramaer, hvor Forstanden altid drev Værket, om Kaadheden var aldrig saa stor, af *Kotzebue's* og *Iffland's* hjertebrækkende Følsomheder. Alle Sindsbevægelser fik i disse affektfulde Decennier deres Anvendelse i Poesien for at holde Publikums Kærner i en stadig Uro: Røverromaner, Spøgelsehistorier, mystiske Rædsler à la Hoffmann, Byron'sk og Heine'sk Livslede og Fortvivlelse afvekslede med den mere elegiske Poesi; og det mægtige Middel til at frembringe Nydelse, Spændingen, udvikledes til en Virtuositet, der gjorde det til et af Dramaets og Romanens allerkraftigste og allermest benyttede Virkemidler.

Ved at slaa ind paa denne Retning vandt Poesien det store Publikums Hjerter; først nu blev den atter en populær Kunst, hvad den ikke havde været siden Middelalderens Tid, da Trubadurer og Minnesangere rørte deres Tilhørere ved at skildre Kærlighedens Kval og Sødme, Vaarens Skønhed o. dsl. Hobens Trang til at hensættes i sympatiske Stemninger er selvfølgelig lige saa stor som det literære Publikums, snarere større; og dens Higen efter Nydelse kunde derfor fuldt ud tilfredsstilles ved den sympatiske Poesi, Romantikerne forsynede den med, medens den væsenligt stod uforstaaende over for

Klassicismens literære Produktion, for hvis Krav paa Beundring den ikke havde nogen Maalestok. Der behøvedes nu ikke længer Kundskaber eller psykologisk Indsigt for at finde Nydelse i Digternes Værker, men kun et Hjerte, der kunde banke i Takt med de skildrede Personers under disses Sorger og Glæder, Rædsel eller Spænding, eller som kunde sættes i Bevægelse af en Naturstemning, et Barndomsminde el. dsl.

Da den literære Beundring nu blev en underordnet Faktor i den poetiske Nydelse, idet hele Vægten lagdes paa Fremstillingen af Stemningerne og Affekterne, saa maatte Interessen for Tekniken for en stor Del tabe sig. De gamle stramme Regler slappedes, bleve endog ofte Genstand for Ringeagt eller forsætlig Trods; hvad Ret kunde de have, hvor Maalet kun var at vække Læsernes Affekter? her behøvedes de ikke, maatte tvært imod ofte føles som Baand, der lagde Tvang paa Kunstens Virkemidler. Man behagede sig hyppigt i saa tydeligt som muligt at lægge for Dagen, at man ikke lod sig foreskrive Love, ikke respekterede nogen *Ars poetica*; man blandede de forskellige Kunstformer sammen og bekymrede sig saa lidt om Tidens og Stedets eller Tonens Enhed, at Læseren ikke sjældent med Forsæt kørtes i Ring gennem alle Egne og Tidsaldere og alle Tonarter, til liden Baade for Indtrykkets Klarhed. Man tænke paa Oehlenschlägers Fiskerne, Heibergs Pottemager Walther eller Syvsoverdag, Tieck's Dramer o. s. v.

Dette var jo paa en Maade at gjøre sig Arbejdet let, men ganske vist med god Berettigelse, saa længe Verden kun vilde og kunde røres ad Sympatiens Vej og snarest blev gnaven som over et Pedanteri, naar man vilde aftvinge den Beundring ved Teknik og Form. En saadan Holdning var ganske naturlig som Reaktion mod

den forudgaaende poetiske Retning; men i og for sig udelukke de to store Faktorer i Kunstnydelsen jo ikke hinanden: den energiske sympativækkende Fremstilling af Stemninger og Sindsbevægelser kan selvfølgelig godt ske med Bevarelse af det Beundringsværdige i de poetiske Kunstmidlers Anvendelse; netop de største Digteres som Goethe's, Byron's, Victor Hugo's Værker give jo Exempler nok herpaa.

Den uafsladlige Appel, der saaledes i en lang Aar-række saavel ad naturlig Vej som gennem Kunsten blev gjort til Sympatien for at fremkalde de nydelsesfulde Stemninger, maatte imidlertid nødvendigvis ende med at forringe Virksomheden af dette Nydelsesmiddel; det mistede sit Herredømme over vort vasomotoriske Apparat, som ethvert Pirringsmiddel gør det ved for langvarig Anvendelse. Naar et Smagsindtryk eller en Farve ikke længer kan fremkalde reflektoriske Fænomener i vort Kar-system, forekommer det os mat, flovt; paa samme Maade maatte det Tidspunkt ubønhørligt komme, da Fremstillingen af den romantisk-sværmeriske Kærlighed eller den drømmende Melankoli i Stedet for at vække tilsvarende Følelser hos Læseren kun forekom ham vammel og kvalmende, og da Livsleden og «Verdens-smerten» syntes lige saa barnagtige og smagløse som Historierne om Spøgelser og Alruner. Skulde Poesien bevare sin Rolle som Nydelsesmiddel, som Kunst, saa maatte den nødvendigvis finde nye Virkemidler, de hidtil anvendte havde ikke alene mistet deres Kraft, men stode i Fare for at blive komiske; eller rettere sagt, den maatte ty til Genoptagelsen af det gamle, i lang Tid forsømte: den artistiske Beundring; thi naar den sympatiske Stemningsvækkelse maatte opgives, havde man i Virkeligheden kun den til sin Raadighed.

Men selvfølgelig var det ikke gjort med simpelt hen at ville puste Liv i Klassicismen igen. Dens Tid laa ikke saa fjærnt, den var selv ikke gaaet saa fuldstændigt ud af Bevidstheden, at den kunde præsenteres som noget Nyt, med det Nyes Virkning. Desuden var jo meget forandret siden den Tid, da den sad i Højsædet. Naar Digtekunsten nu paany var tvungen til at betjene sig af det samme Middel til at vække Behag som Klassicismen, saa maatte det nødvendigvis være under en helt ny Form, man maatte opnaa Beundringsvækkelse ad helt andre Veje end de tidligere; de gamle Personifikationser i de kendte Kollisioner og med de endnu ikke glemte Deklamationer vilde have vakt alle andre Fornemmelser end en andagtsfuld Beundring. Derimod vandt de Bestræbelser, der fremkom for at skildre Virkeligheden, Personerne som «Milieue't», med saa stor Nøjagtighed og Anskuelighed som muligt, Hjerterne for sig, eller rettere Hovederne, saa at deraf kunde fremspire en ny Retning i Literaturen: *Realismen, Naturalismen*. En omhyggelig Virkelighedsskildring havde selvfølgelig ingen Interesse havt for Romantiken eller vilde endog have været den til Hinder ved Løsningen af dens Opgave. Den var jo ikke Midlet til at fremkalde intense sympatiske Stemninger; tvært imod betjente man sig dertil med Forkærlighed af unaturligt stemningsfulde Figurer og et alt andet end realistisk, tidt mystisk eller helt overnaturligt Arrangement af stemningsvækkende Situationer og Begivenheder; og deri handlede man fra sit Standpunkt jo kun ganske korrekt. Verden var altsaa blevet vænnet til i Literaturen at omgaas alt andet end virkelige Mennesker og naturlige Forhold. Afvekslingen var derfor stor og brat og kun saa meget mere virkningsfuld, da Naturalismen paatog sig

at vise os Menneskene og Verden, som de virkelig ere — ikke for at moralisere, thi det havde jo ikke kunnet forenes med den rent objektive Skildring; og ikke for at vække Sympati, thi det opnaas, som vi have set, lettest og stærkest ved at komme udenfor Virkeligheden; og ikke for at sætte Problemer under Debat, thi det er overhovedet ingen kunstnerisk Opgave; men som en simpel artistisk Præstation, der ikke havde nogen Bihensigt, og hvor Æmnet var ligegyldigt, idet Nydelsen alene skulde vækkes ved Følelsen af, hvor fuldkomment Opgaven, Skildringen i Ord af Virkeligheden, var bleven løst.

Sandsynligvis vil Naturalismen føle sig fornærmet ved at blive stillet sammen med Klassicismen; og det kunde jo for saa vidt ogsaa synes urimeligt, som de to Literaturretningers Frembringelser ligne hinanden saa lidt som kun muligt, ligesom de Midler, hvorved de opnaa deres Virkning, ere grundforskellige; kun Virkningerne selv ere ensartede, og dette er ganske vist fra et psykologisk Synspunkt det Afgjørende. Der er et saa dybt Svælg, som tænkes kan, imellem *Corneille's* eller *Racine's* Helte paa den ene Side og *Flaubert's* eller *Zola's* Figurer paa den anden og det ikke alene, hvad deres hele Apparition angaar, men ogsaa med Hensyn til deres æstetiske Forhold til Læseren eller Tilskueren; men noget have de tilfælles og netop det, hvorpaa det her kommer os an: de paavirke os emotionelt, forskaffe os Nydelse, ved den artistiske Beundring, som de kalde tillive hos os, hvorimod den sympatiske Emotion er dem uvedkommende — eller forholdsvis lidet vedkommende, Intet er jo absolut paa disse Omraader. Vi finde en Nydelse ved at konstatere den Naturtroskab, hvormed en ynkelig Drukkenboldt

som Copeau og hans Omgivelser ere tegnede; men havde Forfatteren villet virke paa os gennem Sympatien, saa havde han forfejlet sine Midler, det opnaas ikke ved en koldblodig Redegjørelse selv for de største Elenigheder; og vilde *Flaubert* have vakt vor sympatiske Rædsel ved Skildringen af sin Heltindes Pinsler og ynkelige Død, saa var det ikke den rette Fremgangsmaade at give os en detailleret Fremstilling af alle en Arsenikforgiftnings Symptomer; vi kunne her, maaske, skatte og beundre Skildringens Nøjagtighed og Energi og saaledes opnaa en artistisk Nydelse, men ikke blive henrette i en sympatisk Affekt.

Den naturalistiske Poesi er literær Kunst og har som saadan kun et forholdsvis begrænset Publikum. Hvilken Nydelse kan den store Hob have af at se de mest dagligdags Ting beskrevne i de mest dagligdags Ord? Hvilken Affekt kan for den kaldes tillive ved Læsningen af de samme Ord og Samtaler om ligegyldige Ting, som den selv hører rundt om sig i det daglige Liv? Den har jo ingen Følelse af, at der her kån være overvundet store Vanskeligheder og saaledes være udrettet noget Beundringsværdigt. Jo renere den Form er, i hvilken den naturalistiske Poesi optræder, jo mindre Tllblanding den har af romantiske Effekter, desto mere utilgængelig bliver den for alle Andre end de literært Dannede, navnlig de literært Erfarne; det bliver atter her *l'art pour l'art*. Men ikke engang dette snævrere Publikum bliver ret længe trofast mod den. En Kunstretning, der alene virker gennem Beundring, taber i Reglen hurtigt sin Magt, den besidder jo ikke uendelige Udviklingsmuligheder. Har dens Metode og Teknik opnaaet en Fuldkommenhed, der foreløbigt ikke kan overgaas, saa faa vi jo for Fremtiden kun Efterligning,

Epigenese, «Banalitet»; og dette bliver saa meget lettere Tilfældet, som De, der fra først af have skabt eller grundfæstet en Retning, i hvilken Tekniken er Hovedsagen, selvfølgeligt gerne have været betydelige Kunstnere, der med ét Slag have bragt den sin Fuldkommenhed nær. Det vil ikke være let at bringe Naturalismen i Literaturen ud over det Punkt, hvortil *Zola* har bragt den; men en Stansning i Udviklingen fører her nødvendigt til Undergang.

Men hertil kommer, at selv om det literære Publikum muligvis endnu en Tid i Naturalismen kunde finde en tilstrækkelig Kilde til poetisk Nydelse — hvad der af den anførte Grund ikke kan forekomme os sandsynligt — saa vil under alle Omstændigheder Længslen efter de sympatiske Stemninger snart lade sig mærke hos den store menige Kreds, der kun har ringe Glæde af Naturalismen; og dens Krav ville ikke blive overhørte. Romantiken har lært den at kende den berusende Vellyst, som Digteren kan berede sine Læsere, naar han anslaa de sympatiske Strænge; mod den higer man tilbage; men man maa søge nye Midler til at opnaa den; de gamle, som Romantiken havde udpint, have tabt deres Kraft. Vi leve jo for Øjeblikket i en lidet udpræget Literaturperiode, mellem Resterne af den hensygnende Naturalisme og nye Bestræbelser, der endnu næppe have antaget nogen bestemt, end sige nogen definitiv Form. Man har fremmanet Skyggerne af *Edgar Poë* og *Baudelaire* og antydet sine Tendenser ved paa sit Banner at skrive Navnene af disse Forfattere, hvis yderliggaaende Stemningsdigtning endog var deres romantiske Samtid en vel stærk Dosis, og som vel heller ikke kunne siges at være blevne den moderne Digtningens nærmeste Forbilleder. Poesiens egenlige Frem-

tids-Messias har man vel oftest set i *Ibsen*, Retningens mest typiske Udfoldelse i Forfattere som *Maeterlinck* og hans Efterlignere. Ligesom Romantiken fremkalder ogsaa den nye Retning Nydelse gennem den sympatiske Stemning, men de benyttede Midler ere noget forskellige fra Romantikens, mindre enkle og ligefremme, mere raffinerede. Man kan ikke mere byde Publikum, i alt Fald ikke den mere reflekterede Portion, paa saa simple, usammensatte Affekter som dem, hvormed Romantiken opnaaede sine Virkninger, men som den ogsaa tilsidst fik bragt i Mis-kredit som Kunstmidler; en god gammeldags Rædsel over Gengangere med raslende Lænker, en drømmende, sværmerisk Maaneskinsstemning, en vild Trodsen mod Himmel og Helvede o. dsl. staa ikke længer i Kurs i Literaturen, i alt Fald hos et ikke ganske naivt Publikum. Man er bleven saa literært øvet og erfaren, at man straks ser helt tilbunds i den Art Effekter, og det taale de mindst af Alt, naar de skulle bevare deres Virkning. Spøgelse og Mordergruber, Zerrissenhed og ulykkelig Kærlighed, Maaneskin og Waldeinsamkeit o. a. lgn. havde alfor længe været den daglige Føde i Poesien, man havde færdedes for meget og for intimt med dem til, at man ikke skulde tage dem med en vis Sindsro, i alt Fald naar man var ude over den fysiologiske eller literære Barnealder. Nu kan der jo ganske vist ikke skabes helt nye Affekter til Afløsning af dem, der ere blevne aflægs; Digteren maa, naar han lægger an paa at vække vore sympatiske Stemninger, se at hjælpe sig igennem med de gamle, hvor forslidte og udpinte de ogsaa kunne være. Men selvfølgelig maa han, hvis der skal være Haab om nogen Virkning, stræbe at komme den gamle Vin paa nye Læderflasker, hvad der bedre lader sig gjøre end det Omvendte. Det er i den

instinktmæssige Fornemmelse heraf, at man er kommen ind paa den Vej, der har ført til Digtekunstens nyeste Udfoldelse, *Symbolismen*, med dens forskellige Afarter. Symbolismens Herredømme betegner, saa vidt det strækker sig, en Tilbagevenden til den sympatiske Stemningsvækkelse, der var Romantikens Kunstmiddel, og den har selvfølgelig, som allerede bemærket, ikke andre Affekter at operere med end dem, der ogsaa stode paa Romantikens Repertoire. Det Kunstgreb, hvorved man har vidst at gengive den digteriske Fremstilling af Sindsbevægelser og Stemninger den Virkekraft, der var sat til i den romantiske Tidsalder, bestaar hovedsageligt deri, at man har givet dem, om man saa tør sige, en dobbelt Bund. Symboliken skildrer ikke Affekterne som simple Resultater af naturlige eller overnaturlige Begivenheder og Paavirkninger; den lader dem vokse frem paa en Baggrund, der mere anes end ses, og for hvilken de ere et Udtryk, et «Symbol», medens den til Gengæld betager dem det Overfladiske, der klæbede ved dem i Romantikens Dage, og meddeler dem en Dybde, der er saa meget mere virkningsfuld, som den ofte er uudgrundelig, altid dunkel. Jeg føler godt, at denne Bestemmelse af Symbolismens Karakter ikke udmærker sig ved Klarhed; men det er vanskeligt at tale fuldstændigt klart om Sager, der selv ere og i Henhold til deres Opgave skulle være uklare. Al Symbolik kræver jo efter sin Natur en Gaadegætning; og Opløsningen maa selvfølgelig ikke ligge lige for Haanden, hvis den Karakter af Dybsindighed, der er saa virkningsfuld, ikke skal gaa fløjten. Klarhed er derfor noget, Symboliken absolut ikke kan bruge hverken i Kunsten, eller hvor den søger at skaffe sig et Terræn paa Videnskabens Enemærker,

— og dens Dunkelhed skal sikkert ikke berøve den noget af dens Indflydelse over Menneskenes Sind. Det Uforstaaede — lejlighedsvis endog det Uforstaaelige — har en stor Magt over os alle. Man forestiller sig let, at det rummer en Visdom, for høj eller for dyb for Ens egen Fatteevne, eller er et Udtryk fra Følelser og Affekter, saa stærke eller dybe, som man aldrig selv har fornummet dem. Det er derfor et rigtigt Instinkt, der leder Symbolismens Forfattere, naar de lægge deres Personer i Munden

«saa vise Ord, at Dødelig dem fatter ej,»

(*Eurip. Medea* v. 659)

eller lade de Stemninger, hvorved de ville vække vor Sympati, være dunkle i deres Udspring og derfor ogsaa oftest taagede i deres Former.

Men iøvrigt ser man let, at Symbolismen ogsaa paa Digtekunstens Enemærker er noget mere kompliceret i sin Virkemaade end Romantiken; dens Nydelsesvirkning fremkommer heller ikke her saa udelukkende ved Stemningsvækkelse; ved den symbolske Anvendelse af Affekterne er der kommet et nyt Moment til, hvorved der for saa vidt sker en Tilnærmelse til tidligere poetiske Retninger, som Beundringen ogsaa kommer til at spille en Rolle i Nydelsen — ikke Beundringen for Formen eller Tekniken, denne er selvfølgelig Symboliken ligesaa ligegyldig som den var Romantiken; men Beundringen for Tankens formodede Sindrighed, Gaadernes tilsyneladende Dybsindighed — en lignende Beundring som den, man følte over for den allegoriske Kunsts Gaader, kun stærkere. Allegoriens Dybsindighed synes forholdsvis flad, dens Bund kan jo loddes; den giver nok en Gaade, men med en ren Løsning, hvad Symbolismen

nok skal vogte sig for. Forholdet er her for Digtekunstens Vedkommende det samme som det, der karakteriserede den symbolistiske Malerkunst.

De sceniske Kunster. Jeg har allerede ovenfor været i den pinlige Nødvendighed ikke — i den Forbindelse, hvori der her er Tale om disse Kunstformer — at kunne anerkende nogen bestemt Grænse mellem de forskellige Arter af Spectacula, men her at maatte behandle dem alle: Skuespillet i snævrere Forstand, Pantomimen, Balletten, de ekvilibristiske Præstationer o. s. v., fra et fælles Synspunkt. Skulde der blive Tale om en æstetisk Rangfølge, saa vilde den egenlige Skuespillkunst vel snarest komme til at staa nederst for saa vidt, som den besidder mindst Selvstændighed; den optræder jo alene som Tjener og Fortolker for den dramatiske Poesi. En ganske anden Sag er det selvfølgeligt, at den blandt alle sceniske Kunster er den, der gjør de største Krav til Kunstnerens aandelige Egenskaber, hans Intelligens og Fantasi, og som paa den anden Side ogsaa er den, der formaar at berede det i aandelig Henseende mest udviklede Publikum det højeste Maal af Nydelse.

At vor Nydelse ved de *ekvilibristiske Kunster*: Beriderforestillinger, gymnastiske Præstationer o. dsl. ganske overvejende er af beundrende Natur, beror paa Forbauselse over, hvad det menneskelige Legeme ved Øvelse og Trænering kan bringes til at formaa, det behøver ingen nærmere Paavisning, lige saa lidt som at de sympatiske Affekter, navnlig Spænding og Ængstelse, lejlighedsvis maa give deres Bidrag til Nydelsen, naar Akrobaten f. Ex. til den Ende hænger sit Trapez saa

højt op under Loftet som muligt og maaske forøger Effekten yderligere ved engang imellem at simulere et truende Fald el. dsl. Ved nogle Præstationer har jo denne Side af Sagen hele Overvægten, eller havde det navnlig tidligere, mens Tidsaanden endnu tillod Forlystelser som Gladiatorfægtninger, Menneskers Kampe med vilde Dyr o. dsl., og har i noget afdæmpet Form bevaret sin Betydning i de Egne, hvor de voldsomme Emotioner føles som en stærkere Fornødenhed end hos os. Det er jo ganske mærkeligt at se, hvorledes man endnu i de nyeste Dage i Frankrig har maattet gjøre Indrømmelser til den varmlodede provençalske Befolknings instinktmæssige Higen efter Tyrefægtninger, en — i Mangel af Oldtidens blodige Menneskekampe — uforlignelig Kilde til Nydelse, som den længe havde misundt sine spanske Naboer. Og selv vi Nordboere kunne selvfølgelig ikke sige os fri for disse i den menneskelige Organisation begrundede Drifter. Hvad skulde bringe Publikum til at strømme sammen for at se Dyretæmmeren tumle i et Bur med en Flok vilde Bestier, naar ikke Risikoen var der for, at han dog engang kunde blive sønderreven, og naar man ikke var vidende om, at Manden selv vidste og følte det. —

Over for *Balletten* bliver Forholdet selvfølgelig i det Væsenlige det samme som over for de ekvilibristiske Kunster: Nydelsen beror for en stor Del paa Beundring over, hvad de Agerende formaa at udrette med deres Legemer; men dertil kommer saa ved mange »koreografiske» Præstationer et Behag af en lignende Oprindelse som det, der kan kaldes tillive ved dekorative Udsmykninger og Arrangements; navnlig i de store Udstyrsballetter, som f. Ex. den for faa Aar siden over hele Verden saa berømte »Excelsior», kan dette Moment

spille Hovedrollen; medens paa den anden Side i vore hjemlige, mere pantomimeagtige Balletter ogsaa den sympatiske Stemningsvækkelse faar et vist Raaderum. I den egenlige Pantomime er det ganske overvejende herigennem, at Nydelsesvirkningen bringes tilveje. —

Skuespilkunsten i snævrere Forstand har alene til Opgave at lette os den Nydelse, som den dramatiske Digtning efter sin Natur er i Stand til at berede os, og derved ogsaa forstærke den. Det er ikke saa ganske let og navnlig ikke Hvermands Sag at faa den fulde Nydelse ud af et Drama ved Læsningen alene. For at fremkalde den sympatiske Stemning, hvorpaa Nydelse i saa mange Tilfælde beror, er det, som tidligere (s. S. 102 f.) fremhævet, uomgængeligt nødvendigt, at vi maa skabe os et mer eller mindre levende Billede af den Person eller den Situation, gennem hvilken Digteren har til Hensigt at vække vor Sympati. Der gjøres herved en stærk «Appel til vor Indbildningskraft»; og det aandelige Arbejde, der kræves for at omsætte Ordene i klare Billeder, er i Virkeligheden mer eller mindre anstrængende for de Fleste, uoverkommeligt for Mange. Man er jo i saa Henseende langt vanskeligere stillet over for Drama'et end over for en fortællende eller lyrisk Digtning, der kan male og skildre i Magt saa udførligt og indtrængende, som den finder det nødvendigt, og saaledes overlevere vor Fantasi det fuldt færdige Billede i Ord. Naar en fortællende Digter, der har den malende Skildring i sin Magt, som *Homer* eller som *Dickens*, med træffende Ord giver os Billedet af sine Personers Rædsel eller Vrede eller Sorg, saa er der for os ingen Vanskelighed ved at se Affekternes legemlige Billede med vor Sjæls Øje og saaledes komme i en sympatisk Bevægelse; dertil udkræves kun ringe eller

ingen «Fantasi» fra vor Side. Men der er Ingen, som giver os Billedet af Othello i hans Raseri eller Osvald i hans Rædsel eller Romeo i hans Fortvivlelse. Heri ligger ogsaa den naturlige Grund til, at den dramatiske Digtning i det Hele har en langt mindre Læsekreds end Romaner eller Noveller; dens Tilegnelse som Nydelsesmiddel kræver en Aandsanstrengelse, som vi i det Væsenlige kunne spare os, naar vi ville slaa os til Ro med den fortællende eller malende Digtning.

Her er det nu imidlertid, at Skuespilkunsten træder til som en saa mægtig Understøttelse ved Tilegnelsen af den dramatiske Poesi, at denne overalt, hvor der findes et Teater, fuldt ud kan tage det op i Konkurrencen om Popularitet med de øvrige Digtarter. Den nydelsesfulde Tilegnelse af Skuespillet falder os ved dens Hjælp endog lettere end Tilegnelsen af Fortællingen eller Skildringen. Det Billede, jeg ved Stykkets Læsning skulde danne mig i mit Sensorium for derfra at faa mit Karnervesystem sat i Virkømhed, kan nu helt undværes; jeg modtager Billedet fuldt færdigt fra Omverdenen, d. v. s. Skuespillerne, og Virkningen forplantes direkte fra mit Sanseorgan, mit Øje eller mit Øre, til Karnervecentret, for hvilket det paa denne Maade i Reglen vil være et langt stærkere Stimulans, end det vel ofte noget blege og udviskede Billede, jeg selv havde formaaet at danne mig i min Fantasi.

At Skuespilkunsten herved kan faa en vis Selvstændighed, uafhængig af det Digtværk, den skal fortolke, er utvivlsomt. Jeg tænker dermed ikke saa meget paa, at den til en vis Grad kan give Anledning til en Nydelse selv ved Fremstillingen af et slet Drama, der i og for sig er alt andet end lysteligt; eller at den kan — det være sig

nu af det Gode eller ikke — faa Digterens Ord til at udtrykke noget Andet, end han selv har tilsigtet. Men den kan ogsaa give en hel dramatisk Digtart en Nydelsesvirkning paa Teatret af en Art, som den efter sin Natur ikke kan frembringe ved Læsningen. Dette gælder især for Klassicismens Drama; dette virker, som tidligere omtalt, ganske fortrinsvis gennem Beundringen, ikke ved at vække sympatiske Stemninger; men give Skuespillerne ved dets Fremstilling paa Teatret, Udtryk for saadanne, indskrænker Fædra sig paa Scenen ikke — som i Bogen — til at give en Beskrivelse af sine Sjælekvaler, men stiller Tilskuerne dem for Øjne ved sine Miner og Gestus, saa er der herved kommet Betingelser tilstede for, at sympatiske Stemninger kunne komme til at medvirke ved Nydelsen.

Ved Fremstillingen nutildags — i Paris — af disse Dramer lægges der aabenbart an paa at frembringe en Virkning af denne Art, og det lykkes vel ogsaa for store Skuespillere. Men var det Samme Tilfældet i tidligere Tider, særligt paa deres Tilblivelsestid? havde *Corneille* og *Racine* tænkt sig en saadan Spillemaade? Jeg véd ikke, om der eksisterer Beretninger eller Traditioner desangaaende; ellers er det maaske tilladt at tvivle paa, at den oprindelige Fremstilling af disse Dramer har havt denne Karakter. Naar Kejser Augustus, Belisarius, Cinna o. s. v. dengang forestilledes i Kostumer, der vare alt andet end klassiske og nærmede sig stærkt til dem, Personer i lignende Stilling saas i omkring Aaret 1700, saa var der intet derimod at indvende, saalænge deres Opgave kun var at være Tolk for kejserlige Følelser over for en Sammensvoren eller omvendt, eller for en landflygtig og forurettet Helts Fortvivlelse o. dsl.; og det forekommer mig ganske uberettiget, naar man ofte raillerer over denne «Anakronisme», som i Virkeligheden ikke var nogen; det skulde jo ikke være gamle Romere, man saa for sig paa Scenen, men kun Personifikationer af Følelser under visse givne Omstændigheder. Fremstillede Skuespillerne dem derimod som selv værende et Bytte for Lidenskaber og Affekter, altsaa som virkelige Mennesker, der skulde røre ved den Sympati, de frembragte, saa maatte de jo, saa godt det lod sig gjøre, forestille de Personer, hvis Navne de bare i Stykket, og til den Ende ogsaa klæde sig kostumerigtigt, som de nutildags gjøre det i disse Stykker; thi det dannede Publikum paa Ludvig XIV's Tid var selvfølgelig ganske paa det Rene med, at man ikke i

det gamle Rom eller Grækenland havde gaaet i Dragter som dem, man saa i Paris paa den Tid. Jeg kan kort sagt ikke tænke mig, at man har spillet paa at vække Sympati for en i Fiskebensskørter og højhælede Sko kostumeret Fædra; men jeg ser intet Urimeligt i — naar man ser bort fra dette Kostumes Urimelighed overhovedet — at man har ladet en Skuespillerinde klædt i sin Tidsalders Dragt sige sindrige og træffende Ting om brødefuld Kærligheds Fordærvlighed, om ogsaa hun i den Anledning præsenteres som Fædra; Alle vidste jo dog, at dette Navn kun var et Slags Symbol.

Nydelsen ved at se et Skuespil fremstillet paa Scenen kommer altsaa væsenligt tilveje paa samme Maade som ved Læsningen af det, kun med mindre Anstrengelse og i kraftigere, mere intens Form. Men dertil kommer saa yderligere som et helt nyt Nydelsesmoment Beundringen af Skuespillerens Kunst, af det, han ved sit naturlige Anlæg, sit Studium og sin Øvelse formaar at udrette, altsaa den fælles Faktor i Nydelsen af alle Kunster. Men Beundringen har en særegen Betydning i vort Forhold til Skuespilkunsten. I alle andre Kunster staar den almindeligvis som et medvirkende Moment ved Nydelsen Side om Side med Afvekslingen eller den sympatiske Stemningsvækkelse; Skuespilkunsten som saadan — bortset fra de Digteværker, for hvilke den er Tolk — har derimod udelukkende Beundringen som Nydelsesmiddel; den er alene for de mer eller mindre Kunstforstandige. Teatret har derfor to Arter af Publikum, nemlig dels de Kyndige, Dem, der søge Nydelsen i selve Skuespillernes Kunst, og for hvem Substratet for denne, det opførte Stykke, kun er af sekundær Betydning; og dels den store Hob, der vil have sine Affekter satte i Bevægelse ved Stykkets Indhold og kun har Nydelse af Skuespilkunsten, for saa vidt den letter dem Tilegnelsen af dette og forstærker dets sympativækkende

Indflydelse paa dem. Det er dette naive Publikum, der lejlighedsvis gaar paa en saadan Maade op i sin sympatiske Stemning, at det helt forglemmer, hvor det er, kommer fuldstændigt under Illusionens Herredømme og regalerer Stykkets Skurk med Forbandelser og raadne Æg, medens den ædle Helt tiljubles, ikke for hans Spils, men for hans Ædelheds Skyld. Kommer det til disse Yderligheder, da drejer det sig selvfølgelig ikke længer om Kunstnydelse, hvor stor den Nydelse for Resten kan være, som deres retfærdige Harme over Skurken eller Beundring for Helten eller Medfølelse med de Elskende kan kalde tillive. Den Kunstforstandige derimod frabeder sig al Illusion; han vilde, i det Øjeblik den indtraadte, miste den Nydelse, hvorfor han var kommen; den sande Amatør er i Teatret endog helst fri for den sympatiske Stemning, som Skuespillerens Tolkning af Stykket kan fremkalde hos Tilskueren; den kan han, om den overhovedet kan være nogen Nydelse for ham, opnaa, i alt Fald tilnærmelsesvis, ved at læse Stykket hjemme paa sin Sofa; i Teatret kommer han kun for at opnaa Beundringens Nydelse over Skuespillerens Kunst; og det er, som i alle Kunstarter, kun ham, den Indsigtsfulde, «Kenderen», der er tilgængelig for denne Art af Nydelse, den eneste, som Skuespilkunsten har at byde paa. Denne er altsaa i høj Grad eksklusiv, her gælder Ordet *l'art pour l'art* mere udelukkende end i nogen anden Kunstart. Naar den alligevel nyder en saa stor Popularitet hos det brede Publikum, saa er det i Virkeligheden langt mere som Tolk for den stemningsvækkende Poesi end som selvstændig Kunst, hvortil endnu kan komme den Omstændighed, at en vis Forstand paa Sagen jo paa dette Omraade er ret udbredt hos et almindeligt dannet Publikum, hvis

Medlemmer i Livets forskellige Forhold gerne have maattet erhverve sig en ikke saa ringe Færdighed i at optræde i allehaande Roller — for ikke at tale om den Beundring for Personerne, der her, som overalt, hvor Kunstneren selv direkte skal virke paa sit Publikum gennem personlig Optræden, let bliver overført fra Værket paa dets Skaber, men som, hvor extatisk den ogsaa ofte kan blive, selvfølgelig ikke har noget med Kunstnydelse at gjøre.

Ved det Forsøg, der i det Foregaaende er gjort paa rent empirisk at udfinde de generelle Midler, hvorved Kunstnydelse frembringes, har der ikke vist sig nogen Nødvendighed for at tage andre Momenter i Betragtning end *Afvekslingen* i de forskellige Betydninger af Ordet (sml. S. 83 f.), *den sympatiske Stemningsvækkelse* og endeligt *Beundringen*, de samme altsaa, der ogsaa paa Forhaand havde mødt os som Midler til kunstig Frembringelse af Nydelse. Betydningen af disse Faktorer i Kunstnydelsen er noget forskellig. *Afvekslingen* og *Sympatien* ere de egenlige Kunstmidler, der kunne bringes i Anvendelse med Overlæg og Plan og kunne dyrkes og udvikles med Opnaaelse af en stedse større Rigdom og Fuldkommenhed for Øje. *Beundringen*, *Extasen*, er intet Kunstmiddel i den Forstand; det er meget mere en egen Art af Nydelsestilstanden selv, kaldt tillive ved Følelsen af at staa overfor besejrede Vanskeligheder, af hvilken Art disse saa for Resten ere, — uberegnelig, fordi den er ganske afhængig af den Paa-gældendes Forudsætninger, og altsaa ikke beroende paa

Egenskaber af nogen særlig Art hos Kunstværket, ikke fremkaldt ved bevidst og beregnet Stræben — men ikke desto mindre af saa stor Betydning paa Kunstens Ene-mærker, at, som vi have set, hele Kunstretninger, ja næsten hele Kunstarter ikke vilde være i Stand til at fremkalde Nydelse, altsaa overhovedet ikke vilde kunne komme ind under Begrebet Kunst, hvis deres beundrings-vækkende Egenskaber ikke vare.

Hvad der giver det saaledes vundne Resultat dets Interesse er den Omstændighed, at vi forud havde set — og til en vis Grad forstaaet — at de nævnte tre Faktorer havde Evnen til at frembringe de fysiologiske, vasomotoriske, Fænomener, hvoraf Nydelsesfølelsen er betinget. Der er saaledes fra Fysiologiens Side intet til Hinder for at acceptere dem som de generelle Midler til Kunstnydelsens Tilvejebringelse. Afvekslingen var, som vi saa, en Betingelse for al Nydelse, Sympatien et mægtigt Middel til at fremkalde nydelsesfulde Stemninger, Extasen endog i sig selv den reneste Nydelsestilstand. Det maa derfor synes os let forstaaeligt, at Menneskene instinktmæssigt have grebet til disse tre Midler for kunstigt at tilfredsstille deres altid vaagne Nydelsestrang, naar de naturlige Nydelsesmidler ikke vare tilstrækkelige. Resultatet blev de Frembringelser, som, ikke paa Grund af nogen Ensartethed i Beskaffenhed, men paa Grund af den fælles Virkning, ere blevne sammenfattede under én Benævnelse og kaldte Kunst. Den rationelle Definition af Kunsten synes da at maatte lyde paa, at den er Indbegrebet af de Menneskeværker, som ved Afveksling, sympatisk Stemningsvækkelse eller Fremkaldelse af Beundring bevirke Nydelse — vistnok en nøgtern Bestemmelse af Kunstens Begreb i Sammenligning med dem, som det er vant til at faa tildelt, men maaske

mere forstaaelig og mere brugbar som Udgangspunkt for alvorlig Undersøgelse.

Jeg kunde tænke mig, at Sideordningen af saa heterogene Ting som Afveksling, Sympati og Beundring kunde lyde skurrende i logiske Øren og synes irrationel. Det er den ogsaa; men kun derved kan den komme til at passe paa Kunstbegrebet; dette er jo selv — som det er fremhævet paa mange Steder i det Foregaaende — — ganske irrationelt i det Omfang, det har faaet mellem Folk, og som det har været nødvendigt her at tage som Udgangspunkt. Det maa, for atter at sige det, ikke forglemmes, at Kunstnydelse i den gængse Betydning af Ordet ikke er noget i psyko-fysiologisk Henseende Ensartet; der er derfor heller ikke nogen Grund til at gaa ud fra, at Kunstmidlerne skulde være ensartede i deres Natur og Virkemaade; det sammenknyttende Moment er her alene det endelige Resultat, Nydelsen, samt den Omstændighed, at Midlerne ere kunstigt tilvejebragte.

Den æstetiske Forstaaelse af et Kunstværk maa udgaa fra Bestemmelsen af det eller de generelle Kunstmidler, hvoraf det betjener sig for at frembringe Nydelse: om det virker ved Afveksling, Sympati eller Beundring. Kun gennem Forstaaelsen af, at Kunsten har saa uensartede, men i og for sig lige berettigede, Midler til sin Raadighed bliver man i Stand til at gjøre Ret og Skel mellem de forskellige Kunstperioder og Kunstretninger og indse, hvorledes Kunstens Opgaver og Formaal bestandigt maa veksle — ikke paa Grund af tilfældige Omstændigheder eller Tidsforhold, men ifølge en Naturnødvendighed. —

Alligevel er der her en Reservation at tage. Hvad man finder, det afhænger jo i nogen Grad af, hvorledes

man søger. Naar jeg ved Analysen af de forskellige Kunstarters Virkemaade ikke har fundet andre generelle Kunstmidler end de ofte nævnte, saa er der jo alligevel — da Fremgangsmaaden af de anførte Grunde har maattet være rent empirisk — en Mulighed for, at Fejlen er min, og at det ved min Søgning har skortet mig paa Omtanke og Omsigt. Ved en Fremgangsmaade, som den her anvendte, hvor Resultaterne ikke afledes af et fastslaaet Princip, kan der jo aldrig være fuldstændig Garanti for, at ikke Et eller Andet bliver overset til Trods for al anvendt Omhyggelighed.

Skulde dette nu være sket mig her og man overbeviste mig om, at de utallige specielle Nydelsesmidler, som Kunsten bringer i Anvendelse, i Virkeligheden havde flere generelle Maader at virke paa end gennem Afveksling, sympatisk Stemningsvækkelse og Beundring, saa vilde jeg bære dette med Sindsro og ikke derfor anse mit Arbejde for spildt; thi den Tankegang, hvorpaa dette hviler, vilde jo ikke derved rokkes, lige saa lidt som dets Hovedresultater vilde paavirkes deraf. Der vilde kun kunne blive Tale om en Supplering, ikke om en Omstyrtning.

I det jeg gennemblader, hvad jeg i det Foregaaende har skrevet, er det mig selv paafaldende, at jeg ikke et eneste Sted møder Udtrykket «det Skønne», som jeg dog ikke forsætligt har undgaaet at anvende. Thi vel indeholder denne lille Arhandling kun Underlaget for en Æstetik og vover sig paa ingen Maade ind paa selve denne Videnskabs Enemærker; men netop, hvor Talen er om Æstetikens Fundamenter og Udgangspunkter, skulde det synes uundgaaeligt at komme ind paa en Undersøgelse af «det Skønne», der dog altid har været betragtet som det egenlige Emne for denne Videnskab, og som ethvert Værk om den almindelige Æstetik vel har anset det som en Pligt at give en Definition af.

I Virkeligheden kan den foregaaende Fremstilling jo siges i Hovedsagen at dreje sig om Æstetikens Genstand og Opgave. Naar da Ordet «det Skønne» uvilkaarligt er undgaaet, saa maa Grunden antageligen søges i en instinktmæssig Frygt for, at det skulde kunne give Anledning til urigtige Forestillinger om denne Opgaves Natur. Der er vistnok ogsaa i saa Henseende en Fare, som man ikke altid har undgaaet. Allerede selve Udtrykket «det Skønne» giver Forestillingen om noget i og for sig Existerende, et Objekt, en «Entitet», der kan bestemmes ved en absolut Definition, hvilket, som bekendt, ogsaa ofte er forsøgt. Men dette er en haand-

gribelig Vildfarelse. Jeg vil ikke opholde mig ved, at det ingensinde er lykkedes blot tilnærmelsesvis at blive enig om, hvorledes en saadan Definition skulde lyde; det kunde der maaske engang raades Bod paa, hvis der ikke bestod en principiel Utilbørlighed i at ville opstille en absolut Definition af et aldeles relativt Begreb. Heraf kan der aldrig flyde noget Godt. *Hamlet's* Standpunkt over for «det Gode» — om han for dets Vedkommende har Ret eller ikke, skal ikke her drøftes — gælder i alt Fald i fuldeste Maal for det Skønne: Intet er skønt i og for sig; det er kun vor Opfattelse, der gjør det dertil. Dette er saa simpelt og indlysende, at man har nogen Ret til at forundre sig, naar man træffer «det Skønne» i dets Egenskab af Æstetikens Genstand defineret som Noget, der har en objektiv Existens, en egen Tilværelse.

Men selv om det ogsaa, som vel nu turde være ret almindeligt, erkendes, at «det Skønne» er et relativt Begreb, for saa vidt som kun Det er skønt, der fremkalder et Behag, en Lystfølelse, saa gaar man dog, som det synes, bestandigt ud fra den Forudsætning, at denne Virkning skyldtes visse ejendommelige Egenskaber ved de Genstande, der forekomme os skønne, Egenskaber, som altsaa altid ere tilstede, hvor der er Tale om Skønhed, og som paa den anden Side altid, naar de ere tilstede, maa frembringe en Nydelse. Dette Standpunkt er i logisk Henseende næsten værre end det andet, thi her tager man sig for at opstille absolute Kriterier for et Begreb, hvis relative Natur man selv har anerkendt og er gaaet ud fra. Definerer man en Gift i Almindelighed som et Stof, der ad kemisk Vej virker skadeligt paa de levende Organismer, saa gaar det ikke an i samme Aandedræt at opstille bestemte absolute Egen-

skaber som Begrebsmærker for Giften; og en ikke ringere logisk Synd er det, naar man har defineret det Skønne ved dets Relation til os, da samtidigt at forlange bestemte Kvaliteter af det; man gaar herved ikke alene fornuftstridigt tilværks, men man bringer Æstetiken de største praktiske Forlegenheder paa Halsen med de traurigste Resultater for denne Videnskab. Jeg vil blot anføre et Exempel. Man siger, at dens Genstand er det Skønne og tillægger dette Begreb visse positive Egenskaber i Reglen af mer eller mindre «ideal» Natur. Men nu det Hæslige, det Komiske o. dsl., som jo umuligt kan udelukkes fra Æstetikens Omraade! Man kan dog ikke ret vel betegne det Hæslige som skønt eller forlene det, eller det Komiske eller Rædselsfulde, med de samme Egenskaber som dem, der skulle karakterisere det Skønne. Det er jo i Virkeligheden en Ynk at se alle de mislykkede Anstrengelser for at faa slige paatværs kommende Kategorier passede ind i Definitionerne og Systemet som Arter eller Former af «det Skønne».

Det er maaske en Æressag for Æstetiken at beholde Navnet af Læren om «det Skønne»; der er jo noget Lokkende og Smigrende i denne Betegnelse; men ganske vist, som vi have set, ogsaa noget Uklart og Vildledende. Videnskaberne maa nu engang fremfor Alt søge at være klare over deres Emner og Opgaver; og vil Æstetiken overhovedet sikre sig en Plads i Videnskabernes Række, kan dette vistnok kun ske derved, at den opgiver Forsøgene paa at komme til et Kompromis med den ganske uklare og ubestemte populære Opfattelse af Skønhed og det Skønne og indser, at dens Genstand, om den ogsaa skal vedblive at kaldes med sit gamle Navn, i Virkeligheden kun betegnes

daarligt ved dette. «Skønheden» er det Indtryk, vi faa af visse Indvirkninger, som vor Organisme er Genstand for. Skal Opgaven for Æstetiken sættes i Analysen af «det Skønne», saa vil dette med andre, og klarere, Ord sige, at dens Formaal er Undersøgelse af den Maade, hvorpaa Nydelsestilstande komme tilveje hos os. Drejer det sig særligt om Kunstens Æstetik, saa indskrænkes Opgaven til de kunstigt tilvejebragte Indvirkninger og blandt disse alene dem, der optages gennem Øjet eller Øret. Opgaven er i sit Væsen af rent fysiologisk Natur. Hvis det er lykkedes mig at gjøre dette indlysende, vilde Formaalet med denne lille Undersøgelse være opnaaet. Har jeg ikke været i Stand dertil, saa maa Skylden alene søges i min bristende Evne; thi Sagen er i og for sig sikker nok.

